

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

Diplomová práce

2020

Michal Mikovčík

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Mezinárodních studií

Katedra ruských a východoevropských studií

**Komparácia Miloševičovho Srbska a Tudjmanovho
Chorvátska v rokoch 1991-1997 z pohľadu teórie
autoritatívnych režimov**

Diplomová práce

Autor práce: Michal Mikovčík

Studijní program: Mezinárodní teritoriální studia

Vedoucí práce: PhDr. Jiří Kocián

Rok obhajoby: 2020

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...

Michal Mikovčík

Bibliografický záznam

MIKOVČÍK, Michal. *Komparácia Miloševičovho Srbska a Tuđmanovho Chorvátska v rokoch 1991-1997 z pohľadu teórie autoritatívnych režimov*. Praha, 2020. 96 s. Diplomová práca (Mgr.). Univerzita Karlova, Fakulta sociálnych vied, Institut Mezinárodních studií. Katedra ruských a východoevropských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Jiří Kocián

Rozsah práce: 194 888 znakov

Anotace

Táto diplomová práca sa zaoberá porovnaním politických režimov Slobodana Miloševića v Srbsku a Franja Tudjmana v Chorvátsku v rokoch 1991 – 1997 z pohľadu teórie autoritatívnych režimov. Predmetom výskumu práce bolo určiť podobnosti a odlišnosti, aké režimy v danom období vykazovali. Autor v začiatkoch práce približuje teoretické uchopenie konceptov autoritatívnych režimov Juana J. Linza a kompetitívneho autoritarizmu Stevena Levitskeho a Lucana A. Waya. Analytická časť práce pozostáva zo synchronnej dvojprípadovej štúdia Srbska a Chorvátska zameranej na hlavné aspekty autoritatívnych režimov a ich následná komparácia. Výstup práce spočíva v kritickej analýze znakov oboch skúmaných režimov na úrovni limitovaného politického pluralizmu, vzťahu mentality a ideológie a depolitizácie verzus mobilizácie a aplikácia teórií autoritatívnych režimov na Srbsko a Chorvátsko v určenom období. Dôležitým zistením bolo, že hoci krajiny vykazovali mnohé podobné znaky, hlavné rozdiely spočívali v charaktere Slobodana Miloševića a Franja Tudjmana. Práca dochádza k záveru, že Srbsko a Chorvátsko môžeme zaradiť do hybridného semikompetitívneho pretotalitného defektného autoritarizmu.

Annotation

This diploma thesis deals with the comparison of the political regimes of Slobodan Milosevic in Serbia and Franjo Tudjman in Croatia in the years 1991 - 1997 from the point of view of the theory of authoritarian regimes. The subject of the research was to determine the similarities and differences that the regimes showed in a given period. In the beginning of the work, the author approaches the theoretical core of the concepts of authoritarian regimes by Juan J. Linz and the competitive authoritarianism of Steven Levitsky and Lucan A. Way. The analytical part of the work consists of a synchronous dual-case study of Serbia and Croatia focused on the main aspects of authoritarian regimes and their subsequent comparison. The output of the thesis consists in a critical analysis of the features of both examined regimes at the level of limited political pluralism, the relationship between mentality and ideology and depoliticization versus mobilization and application of theories of authoritarian regimes to Serbia and Croatia in a given period. An important finding was that although the countries showed many similar features, the main differences were in the character of Slobodan Milosevic and Franjo Tudjman. The work

concludes that Serbia and Croatia can be included in hybrid semi-competitive pre-totalitarian defective authoritarianism.

Klíčová slova

Slobodan Milošević, Franjo Tuđman, Juan. J. Linz, Chorvátsko, Srbsko

Keywords

Slobodan Milošević, Franjo Tuđman, Juan. J. Linz, Croatia, Serbia

Title/název práce

Comparison of Serbia under Milošević and Croatia under Tuđman in years 1991-1997 from the perspective of theory of authoritarian regimes

Poděkování

Na tomto mieste by som rád poďakoval za pomoc pri výbere témy, trpezlivosť a cenné rady vedúcemu práce, pánovi doktorovi Kociánovi, ktoré som využil k úspešnému dokončeniu práce a pani magisterke Sandre Vlainic s výukou srbského jazyka, ktorý som využil pri spracovaní primárnych zdrojov.

Obsah

Úvod	2
1. Teoretická a metodologická východiska	9
1.1. Metodológia	9
1.2. Teória autoritatívnych režimov	11
1.3. Kompetitívny autoritarizmus	18
2. Nástup politických aktérov k moci	20
2.1. Vzostup Slobodana Miloševića	21
2.2. Vzostup Franja Tudjmana	24
3. Analýza politických režimov Slobodana Miloševića a Franja Tudjmana	27
3.1. Limitovaný pluralizmus v Srbsku	27
3.1.1. Stranícky systém	28
3.1.2. Voľby	30
3.1.3. Média	36
3.2. Limitovaný pluralizmus v Chorvátsku	38
3.2.1. Stranícky systém	38
3.2.2. Voľby	40
3.2.3. Média	43
3.3. Komparácia režimov	45
3.4. Vzťah ideológie a mentality v Srbsku	49
3.4.1. Nacionalizmus	50
3.4.2. Rola symbolov v politike Slobodana Miloševića	53
3.5. Vzťah ideológie a mentality v Chorvátsku	55
3.5.1. Nacionalizmus	55
3.5.2. Rola symbolov v politike Franja Tudjmana	58
3.6. Komparácia režimov	60
3.7. Depolitizácia verzus mobilizácia v Srbsku	62
3.8. Depolitizácia verzus mobilizácia v Chorvátsku	66
3.9. Komparácia režimov	69
4. Aplikácia teórií autoritatívnych režimov na režimy Srbska a Chorvátska	72
5. Záver	81
Summary	84
Použitá literatúra	87

Úvod

Turbulentné 90te roky na území Balkánskeho polostrova predstavovali významné obdobie v dejinách Európy. Rozpad Socialistickej Federatívnej Republiky Juhoslávia (SFRJ) ponúkol priestor na vytvorenie nových, suverénnych, samostatných štátov. Interné vzťahy federatívnych republík v tomto štátnom útvare boli predzvesťou toho, čo bude po jeho rozpade nasledovať. Nacionalistické tendencie, etnická členitosť územia a nezhody v rámci bývalej Socialistickej Juhoslávie boli hlavným spúšťačom konfliktu, ktorý trval dlhé roky a ovplyvnil politiku v tomto regióne. V roku 1991 vyhlásili nezávislosť štáty Chorvátsko a Slovinsko, čo sa nestretlo so sympatiami zo strany vtedajšieho prezidenta Prezídia Socialistickej Republiky Srbskej, Slobodana Miloševića. Keďže Slobodan Milošević bol zástancom zachovania federatívneho systému Juhoslávie a bol proti jej rozpadu, vyslal Juhoslovanskú Ľudovú Armádu (JLA) na hranice so Slovinskom a do Chorvátska, kde mali zmierniť napätie a snahy o osamostatnenie sa krajín. Slovinsko vyhlásilo samostatnosť 25. júla 1991 a deň na to slovinské vojská zaútočili na JLA v pohraničných miestach. Aj napriek nebezpečenstvu vzniku krvavého konfliktu sa prezídium SFRJ nakoniec rozhodlo stiahnuť vojská JLA zo Slovinska a umožniť krajine osamostatniť sa.¹ Po referende v Chorvátsku, ktoré sa konalo 19. mája 1991, vyhlásila i táto republika samostatnosť. To neakceptovali etnickí Srbi žijúci na území Chorvátska a s pomocou JLA získali územie bývalej Vojenskej hranice Habsburskej monarchie a Osmanskej ríše pod svoju kontrolu.² K týmto dvom štátom sa v septembri 1991 pridalo Macedónsko a v marci 1992 Bosna a Hercegovina.

Postupne, všetky tyto samostatné štáty uznalo Európske spoločenstvo a to znamenalo spečatenie rozpadu SFRJ a vyhlásenie nového štátneho útvaru, Zväzovej republiky Juhoslávie, ktorá bola tvorená Srbskom a Čiernou Horou. Občianska vojna či už v Bosne a Hercegovine, Chorvátsku alebo Srbsku a Čiernej Hore bola nie len krvavým konfliktom, ale aj nástrojom na realizovanie politických ambícií nových vlád. Vojna zapríčinila to, že boli potlačené demokratizačné procesy a všetka pozornosť bola sústredená na úspešné ukončenie konfliktu z pohľadu každej strany. V momente, kedy občania štátu nemajú garantované základné potreby pre život a štát nedokáže garantovať ich bezpečnosť, vytvára sa priestor pre elity na realizovanie ich vlastných záujmov.

¹ Sabrina P. Ramet, *Balkan babel: the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to the fall of Milošević*, (Colorado: Westview Press, 2002), 153–175.

² „Ibid., 175–203.“

V 90tych rokoch bola v krajinách bývalého Východného bloku najviac frekventovaná otázka nastolenia demokracie a úspešnej ekonomickej, politickej a sociálnej transformácie. Územie Balkánu bolo ovplyvnené konfliktom a teda reálne procesy, ktoré sprevádzali rozsiahle politické zmeny v regióne, sa niesli v duchu eliminovania opozície a vyzdvihovanie seba voči politikám znepriatelených štátov na Balkáne namiesto aplikovania demokratizačných procesov na ekonomické, sociálne a politické zmeny.

V prípade Chorvátska a Srbska sa stretávame s dvoma rozdielnymi výkladmi histórie, keďže dodnes pretrváva v oboch národoch pocit krivdy a osočovanie druhého kvôli udalostiam, ktoré sa diali v 90tych rokoch. Všeobecne ale panuje zhoda v tom, kto tvoril kľúčových aktérov v politike na Balkáne v tomto období. Slobodan Milošević, ako prezident Republiky Srbskej a Franjo Tuđman, prvý prezident nezávislého Chorvátska boli kľúčovými politickými aktérmi a mali vplyv na všetky udalosti, ktoré ovplyvnili politický vývoj týchto dvoch štátov.

Kvôli občianskej vojne, ktorá trvala počas mandátu prezidentov oboch krajín sa otázka demokratizácie dá skúmať z viacerých pohľadov. Je na mieste podotknúť, že oba tieto režimy vo vymedzenej dobe boli v transformačných procesoch a boli ovplyvnené či už vojnou alebo predchádzajúcim režimom. V súčasnom akademickom prostredí existuje mnoho prác, ktoré sa zaoberajú jednotlivo režimom v Srbsku alebo v Chorvátsku počas prezidentských mandátov Miloševića a Tuđmana. Panuje zhoda, že ani jeden z týchto režimov nebol demokratický a mal autoritatívne tendencie, no téma komparácie režimu Slobodana Miloševića a Franja Tuđmana v rokoch 1991 až 1997 sa naskytuje ako vynikajúca možnosť demonštrovať rozdiely a podobnosti vlády prezidentom v týchto krajinách. Podobnosti a odlišnosti sú podmienené rovnakým historickým pozadím oboch režimov, z ktorých vychádzajú, a dlhotrvajúcimi krivdami, kvôli ktorým bolo neustále cítiť napätie medzi týmito krajinami. Dôležitým faktorom je, že demokratické zriadenie štátu môžeme v oboch prípadoch vylúčiť.³ V tomto bode sa mi otvára možnosť využiť viacero konceptov, ktoré sa zaoberajú nedemokratickými režimami, no koncept Juana J. Linza je

³ napr.: Balík, S., & Stojarová, V. *Miloševićovo Srbsko: Prípadová studie kompetitívniho mobilizačního autoritatívniho režimu. Středoevropské politické studie.* (2005), 456-479. <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4155/6063>; Dolenc, Danijela. *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe.* (ECPR Monographs, 2013).; Levitsky, Steven a Lucan Way. *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War.* (New York: Cambridge University Press, 2010); Týfa, P.(2008).*Politický režim Chorvátska za vlády prezidenta Franjo Tuđmana a koncepty nedemokratických režimů.* Středoevropské politické studie, 320-339. <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4432/6128>.

vhodným pre skúmanie politických režimov, ktoré sa odvrátili od procesov demokratizácie a nasmerovali sa k autoritarizmu a je aj napriek určitej kritike považovaný za základ teórie autoritatívnych režimov. V spracovaní jednej alebo druhej vybranej krajiny by bolo náročné priniesť nové poznatky do už viackrát preberanej témy. V akademickom prostredí ale chýba celistvá práca, ktorá sa zaoberá komparáciou Srbska a Chorvátska vo vybranom období mandátov Miloševića a Tudjmana.

V práci nebude dôležité dokázať prečo si tieto režimy boli podobné, ale dôležitejším bude správna analýza zdrojov, vďaka ktorej budeme mať možnosť zistiť ako sa tieto režimy podobali a ako sa odlišovali. Práca sa bude pre to odvíjať od hypotézy, že Srbsko a Chorvátsko v rokoch 1991–1997 boli autoritatívnym režimom a hľadá odpoveď nasledujúci výskumné otázky: 1. Aké boli podobnosti a rozdiely režimu v Srbsku a Chorvátsku v rokoch 1991 – 1997 v troch hľadiskách autoritatívnych režimov Juana J. Linza?; 2. Ktorému subtypu autoritatívnych režimov Juana J. Linza zodpovedajú charakteristiky obidvoch prípadov?; 3. Je možné aplikovať koncept kompetitívneho autoritárstva na niektorý z týchto dvoch režimov?

Pre prácu bude nevyhnutné si v jej začiatkoch predstaviť teóriu totalitných a autoritatívnych režimov ako ich opísal Juan J. Linz. V krátkosti sa bude prvá kapitola zaoberať definíciami totalitných režimov, ktoré pre prácu nie sú až tak dôležité, no pri využívaní určitého konceptu je potrebné čitateľa oboznámiť s jeho celým obsahom. Totalitné režimy predstavujú východiskový bod pre režimy autoritatívne a bez ich charakteristiky by boli autoritatívne režimy len vytrhnutím z kontextu. Teoretická časť práce bude zahrňovať aj koncept kompetitívneho autoritárstva od Stevena Levitskeho a Lucana A. Waya. V druhej, hlavnej časti práce, budú spracované prípadové štúdie potrebné na komparáciu dvoch určených politických systémov. Hlavný dôraz bude kladený na analýzu troch kľúčových parametrov autoritatívnych režimov: limitovaného politického pluralizmu, vzťahu mentality a ideológie a depolitizácie a mobilizácie obyvateľstva.

Juan J. Linz rozpracoval svoju štúdiu o nedemokratických režimoch v práci *Totalitarian and Authoritarian Regimes (2000)*, v ktorej vytvoril tri základne kategórie klasifikácie autoritatívnych režimov: a) limitovaný politický pluralizmus, b) vzťah medzi mentalitou a ideológiou, pričom pre autoritatívne režimy je typická mentalita, ktorá nie je podmienená pevnou ideológiou c) vzťah medzi depolitizáciou a mobilizáciou, za predpokladu, že v autoritatívnych režimoch je mobilizácia obyvateľstva využívaná v určitých obdobiach režimu a nie je tak intenzívna, ako v totalitných. Vďaka týmto

kategóriam môžeme režim testovať a správne zaradiť. Časové vymedzenie práce rokmi 1991 a 1997 bolo vybrané z dôvodu, že v tomto vykonával Slobodan Milošević funkciu prezidenta v Srbsku, na čo následne v roku 1997 nahradil Srdju Brožoviča vo funkcii prezidenta Zväzovej republiky Juhoslávie. V prípade Franja Tudjmana jeho prezidentský mandát pokračoval aj po roku 1997 až do jeho smrti koncom roka 1999, no v roku 1997 bol znovuzvolený ako chorvátsky prezident a teda ako relevantné budeme brať roky v mandáte pred znovuzvolením.

Miloševićova stranícka príslušnosť v Socialistickej strane Srbska (*Socijalistička partija Srbije*, SPS) predstavovala priame prepojenie s bývalým režimom. Vyššie spomenuté problémy s ustanovením nového politického režimu ovplyvnili aj vznik a formovanie opozície, ktorá mala vystupovať proti vláde Miloševića. Počas jeho prezidentského mandátu sa voči nemu a jeho vládnucej strane viackrát pokúšali vytvoriť alternatívu ako napríklad Demokratické Hnutie Srbska (*Demokratski pokret Srbije*, DEPOS) v roku 1992, Demokratická Aliancia (*Demokratska alijansa*, DA) v roku 1995 alebo hnutie Zajedno v roku 1996.⁴ Tieto opozičné snahy neboli úspešné hlavne kvôli ideologickým rozporom v otázkach riešenia srbských problémov, ale na druhej strane, ak by Milošević považoval túto opozíciu ako reálnu hrozbu voči jeho vláde, dokázal by využiť donucovacie prostriedky na ich elimináciu. V tomto bode nie je v mojom záujme analyzovať voľby podrobnejšie z hľadiska výsledkov, no je zaujímavé sa pozrieť na to, ako Milošević využíval médiá na propagandu a akými spôsobmi dokázal voľby ovplyvňovať. Klasifikácia režimu v Srbsku ako nedemokratického je teda podporená tým, že vykazoval známky autoritarizmu, ako napríklad limitovaný politický pluralizmus tak ako ho opísal Juan J. Linz⁵, kedy síce mohla existovať opozícia, no voľby mali od slobodných a demokratických ďaleko.

Režim, ktorý nastolil Franjo Tudjman ako prvý prezident samostatného Chorvátska sa javí podobne. Chorvátske demokratické spoločenstvo (*Hrvatska demokratska zajednica*, HDZ) Franja Tudjmana malo vedúce postavenie počas celých 90tych rokov v chorvátskej politike. Už prvé voľby v roku 1992 nám vykazujú známky limitovaného politického pluralizmu. Vo voľbách mala zvláštne postavenie srbská menšina v Chorvátsku, ktorá podľa výsledkov volieb mala možnosť získať v parlamente toľko kresiel, aby to bolo úmerne percentuálnemu pomeru srbskej menšiny na území Chorvátska. Keďže

⁴ Ramet, Sabrina P. *Thinking about Yugoslavia: scholarly debates about the Yugoslav breakup and the wars in Bosnia and Kosovo*. (New York: Cambridge University Press, 2005), 25.

⁵ Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 160-161

v Chorvátsku žilo viac ako 8% Srbov, tým pádom mali právo získať najmenej 13 mandátov. Srbi ale nepostavili kandidátku a ich mandáty si rozdelili chorvátske politické strany.⁶ Ďalšie kontroverzné reformy boli prijaté v čase pred predčasnými voľbami 1995, kde bolo jasne vidieť záujem o vylepšenie postavenia Tudjmanovho hnutia HDZ. Problémom vo voľbách bola aj jasná zaujatosť médií voči vládnucemu hnutiu HDZ, čo sa zhoduje s rysmi v Srbsku no na otázku médií sa zameriam v samostatnej podkapitole. Na čo sa ale zameriava Cohen vo svojej práci *Embattled democracy. Postcommunist Croatia in transition (1997)*, sú manipulatívne kroky prezidenta Tudjmana ohľadom vyhlásenia termínu volieb v roku 1995, ktoré sa konali len 6 týždňov po skončení občianskej vojny s tým, že mandát mal trvať ešte rok.⁷ V Chorvátskom prípade teda môžeme povedať, že takisto splňal kritérium limitovaného politického pluralizmu.

Ako som krátko načrtol oba tieto režimy vykazujú podobné znaky limitovaného politického pluralizmu a teda sú vhodnými kandidátmi na aplikáciu Linzovho konceptu autoritatívnych režimov. Dvojprípádová štúdia, ktorá bude jadrom tejto práce, sa bude podrobne venovať každému z jednotlivých, vyššie popísaných znakov vo vymedzenej časovej perióde v Chorvátsku a Srbsku.

Do vyhodnocovania výsledkov mojej práce by som chcel zakomponovať koncept kompetitívneho autoritárstva od Stevena Levitskeho a Lucan A. Waya (2010), ktorý opísali vo svojom diele *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War (Problems of International Politics)*. Keďže v akademickom prostredí panuje všeobecná zhoda, že neexistuje čistý typ režimu, je to určitý predpoklad, kedy sa tieto 2 režimy budú radiť medzi hybridné. Koncept kompetitívneho autoritárstva, ktorého základom je teória autoritatívnych režimov Juana J. Linza, je podľa mňa vhodným rozšírením, pretože vznikol na rovnakom základe. Môžeme v ňom vidieť znaky nie úplne demokratického režimu, keďže inštitúcie sú síce formálne demokratické a vnímame ich ako hlavný nástroj na získanie moci, no problematické ale je, že je tam množstvo znepokojujúcich faktorov ako je napríklad korupcia, vytváranie nátlaku, vyhrážanie sa alebo klientelizmus, ktoré sa nezhodujú s podstatou demokratických režimov. Nazývať kompetitívne autoritárstvo hybridným režimom je správne kvôli tomu, že síce môžeme vidieť na prvý pohľad formálne znaky demokracie, no vo svojom základe je ale celý režim ovplyvňovaný elitami

⁶Hloušek, Vít, "Národnostní politika Chorvatska za Tudjmanovy éry" ed. Dančák, B. - Fiala, P. (eds.): Národnostní politika v postkomunistických zemích, (Brno, MPÚ MU, 2000) 264.

⁷Cohen, L. J., "Embattled democracy. Postcommunist Croatia in transition", in *Politics, power and struggle for democracy in South-East Europe*, ed. Dawisha, K. - Parrot, B. (Cambridge University Press, 1997) 107

a vonkajšími faktormi, ktoré sa s demokraciou nezhodujú, skôr sa vylučujú.⁸ Kvôli týmto znakom je koncept Levitskeho a Waya ideálnym rozšírením konceptu Juana J. Linza, keďže priamo zaradiť skúmané režimy k jednej z Linzových kategórii autoritatívnych režimov by bolo nepresné.

Vedľa teoretických prací Linze, Levitskyho a Waye sa práca bude obráčať k autorom, ktorý sa zaoberajú priamo režimom v Srbsku a Chorvátsku v danom období. V akademickej diskusii panuje zhoda o tom, že režimy na Balkáne v 90tych rokoch neboli demokratické. Cohen vo svojej štúdii *Embattled democracy. Postcommunist Croatia in transition (1997)*, analyzuje prechodné obdobie v 90tych rokoch v Chorvátsku. Práca sa nezaobrá transformáčnymi režimami, no pre jej úspešné ukončenie je potrebné využiť poznatky, ktoré sa týkajú či už zmeny politickej garnitúry, alebo nastolenia nového politického rádu. Jeho zistenia sú nevyhnutné pre správne pochopenie režimu.

Robert Thomas vo svojom diele *Serbia under Milosevic: Politics in the 1990s (1999)*, zameranom na Miloševičovo Srbsko odhalil, že významné postavenie pri vytváraní srbského politicého systému mala symbolika, ktorá spôsobovala neúspešný prechod k demokracii. Symbolizmus predstavoval veľký problém v procese demokratizácie hlavne kvôli tomu, že vytváral pre Miloševiča základy pre postavenie seba samého do pozície hrdinu srbského národa a spasiteľa. S týmto bodom sú spojené historické krivdy, kedy Miloševič využíval významné udalosti z minulosti, ktoré ovplyvnili srbské národné cítenie, ako je napríklad otázka Kosova. Ďalším dôležitým rozširujúcim zdrojom pri vypracovaní prípadovej štúdie Srbska je publikácie od Sabriny P. Ramet a Vjerana Pavlakovica *Serbia since 1989: politics and society under Milošević and after (2005)*, ktorá sa zameriava na Srbsko pod vládou Slobodana Miloševiča. V tejto publikácii sú rozobraté do detailu znaky, ktoré Srbsko v tom období vykazovalo v domácej a zahraničnej politike, no tak isto postavenie spoločnosti voči režimu. Vo všeobecnosti je Sabrina P. Ramet v akademickom prostredí najaktívnejšia z hľadiska spracovania politických režimov a transformačných procesov krajín bývalej Juhoslávie. Jej publikácie ako *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to the Fall of Milosevic* alebo *Balkan Babel: The Disintegration of Yugoslavia from the Death of Tito to Ethnic War* sú pre prácu, ako je táto, nevyhnutné.

Z českého akademického prostredia sú významné štúdie od Petra Týfu *Politický*

⁸ Levitsky, Steven a Lucan Way. *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War* (New York: Cambridge University Press, 2010), 52

režim Chorvátska za vlády prezidenta Franjo Tudjmana a koncepty nedemokratických režimů a od Stanislava Balíka a Věry Stýskalíkové Případová studie defektně pretotalitního autoritativního režimu. V oboch štúdiách autori pracujú s konceptom autoritatívnych režimov od Juana J. Linza, čo potvrdzuje jeho relevantnosť, no kvôli svojmu rozsahu pracujú s obmedzením počtom dát a ponúkajú priestor na rozšírenie poznatkov. Ak porovnáme domáce publikácie so zahraničnými, je zrejme, že panuje všeobecná zhoda o tom, že Srbsko a Chorvátsko sa v 90tych rokoch potýkali s problémom konsolidácie demokracie hlavne kvôli vedúcim osobnostiam domácej politiky a inklinovali skôr k autoritarizmu. Štúdie ale pracujú so samotným konceptom od Juana J. Linza a na jeho základe klasifikujú tieto režimy ako autoritárske, preto je vhodným rozšírením mojich prípadových štúdií vyššie opísaný koncept Levitskeho a Waya. Tieto publikácie, rovnako ako aj ich autori, sú vysoko rešpektované širšou verejnosťou a ponúkli mi inšpiráciu na tému mojej diplomovej práce.

Pri práci s primárnymi internetovými zdrojmi budem využívať prejavy Franja Tudjmana a Slobodana Miloševića, ktorých prepisy sú voľne prístupné. Pri internetových článkoch sa budem sústreďovať na zahraničné články, ktoré majú väčší predpoklad byť nestranné a môžu poskytnúť relevantnejší pohľad na danú problematiku. Pri analýze volieb využijem osobné skúsenosti Douga Schoena, ktorý sa priamo zúčastnil prezidentských volieb v Srbsku 1992 ako spolupracovník Milana Paniča, ktoré krátko na to publikoval a využiteľné sa naskytujú aj správy medzinárodných organizácií, ktorých zamestnanci boli pri voľbách prítomní ako pozorovatelia. Pre vytvorenie si obrazu o mediálnej sfére v Srbsku v 90tych rokoch 20. storočia mi poslužil hlavne portál tajmlajn.net, ktorého priame odkazy ale v práci využité nebudú, keďže dobová tlač mohla byť často ovplyvňovaná režimom a mnoho článkov v elektronickej podobe nie je dostupných. Som si vedomí toho, že práca s novinovými článkami je v diplomovej práci náročná hlavne kvôli ich relevantnosti a regiónu, odkiaľ pochádzajú, preto sa ich budem snažiť využívať len v nevyhnutných prípadoch a budem preferovať nie len vyššie spomenuté sekundárne zdroje.

1. Teoretická a metodologická východiska

1.1. Metodológia

Realizovaní podobnej synchronnej dvojprípadovej štúdie je podmienené vhodným výberom predmetov analýzy. Metodologický postup v mojej práci sa bude odvíjať od konceptu Juana J. Linza a jeho teórie autoritatívnych režimov, podrobne popísanej v ďalšej kapitole. Je potrebné si režim zanalyzovať z troch hľadísk, ktoré nám poskytnú základ pre komparáciu týchto dvoch politických systémov a jeho zaradenie do typológie režimov podľa politického pluralizmu, ideológie a mobilizácie obyvateľstva. V každom z troch Linzových parametrov je nutné vhodne si určiť jednotlivé aspekty režimov, ktoré budú analyzované a následne porovnávané.

Prvým z týchto hľadísk je rovina limitovaného politického pluralizmu - monizmu. Podľa Linza je v autoritatívnych režimoch typický limitovaný politický pluralizmus. Tento znak je hlavným vymedzením sa voči totalitným režimom, keďže ako jediný je merateľný.⁹ Autoritatívne režimy predpokladajú možnosť existencie politických zoskupení, jednotlivcov, ktorí nie sú kontrolovaní vládnuou elitou. Tieto skupiny alebo jednotlivci sú ale limitovaní, keďže ich existencia neznamená reálny podiel na tvorbe politiky daného štátu a limity sú vytvárané či už legálnymi alebo ilegálnymi cestami. Naproti tomu monizmus je charakteristickým znakom totalitných režimov. Existencia opozície je nemožná z dôsledku ovládania všetkých právnych inštitúcií z centra režimu.¹⁰ Ako hlavné nástroje analýzy politického pluralizmu budú využité parlamentné a prezidentské voľby, ktoré sa v tomto období konali, miera nezávislosti médií a stranický systém týchto režimov.

Druhé hľadisko je rozdiel vzťahu medzi mentalitou a ideológiou aplikovanou na obyvateľstvo. Ideológia, ktorá je typická pre totalitné režimy, je prepracovaný koncept ideí, vďaka ktorým dokáže vláda poskytnúť identitu pre občanov toho daného štátu a vďaka ideológii sa dokáže odlišovať a vymedziť voči alternatívam. Mentalita, ktorá je podľa Linza špecifickou pre autoritatívne režimy, predstavuje minulosť, je to psychická

⁹ Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. (Praha: Dokořán, 2004), 51

¹⁰ Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 161.

predispozícia občanov, intelektuálny postoj.¹¹ Táto kategória je ťažšie skúmateľná ako kategória limitovaného pluralizmu, no potrebnou analýzou rétorických aspektov oboch aktérov a spôsob, akým sa snažili legitimizovať svoju moc od obyvateľov je možné zodpovedať túto podotázku.

Posledným kritériom je otázka depolitizácie – mobilizácie. Pre autoritatívny režim je typická skôr demobilizácia, no tak ako neexistuje čistá forma autoritatívneho režimu, nedokážeme čisto definovať ani kritérium depolitizácie. Hlavne v prípade mnou skúmaných dvoch režimov, keďže oba vznikli za turbulentných okolností a v prvej polovici 90tych rokov sa potýkali s vojnovým konfliktom, takže v určitej fáze mohla hrať mobilizácia obyvateľstva dôležitú rolu pri tvorbe politiky. Mobilizáciu je možné demonštrovať na otázke podpory obyvateľov režimu a jednotlivých prezidentov v určitých časových obdobiach, či už pred voľbami alebo počas vojny v Juhoslávii.

V tomto bode sa nám naskytujú 2 možnosti cesty a štýlu spracovania práce. Prvá možnosť sa opiera o postupnú konzistentnú analýzu vybraného režimu z pohľadu všetkých troch línií a následným diskurzom zozbieraných poznatkov a ich komparácia v závere práce. Ideálnejším spôsobom spracovania práce je ale postupná prípadová štúdia oboch režimov z hľadiska jednotlivých línií autoritatívnych režimov a ich dielčia komparácia.

Hlavná časť práce bude rozdelená na tri podkapitoly, ktoré sa budú zaoberať samostatne každou skúmanou líniou autoritatívneho režimu vždy najprv na príklade Srbska a následne na príklade Chorvátska. Podkapitoly budú teda rozdelené do troch celkov. Táto možnosť vytvára priestor na lepšie uchopenie každej z daných skúmaných línií a hľadanie podobností a odlišností režimu. Na záver každej podkapitoly budú demonštrované výsledky analýzy oboch režimov, na ktoré bude aplikovaná Linzová teória autoritatívnych režimov. Do celkového výsledku zozbieraných informácií a zhrnutí záverov jednotlivých analýz bude venovaná posledná kapitola práce, ktorá ponúkne detailný a komplexný rozbor oboch režimov z pohľadu Linzovho konceptu autoritatívnych režimov a konceptu kompetitívneho autoritárstva od Levitskeho a Waya. Vďaka pohľadu na režimy z perspektív dvoch konceptov nedemokratických režimov bude možné presnejšie zaradiť a zistiť typ režimu oboch skúmaných krajín. Práca bude teda koncipovaná ako komparatívna synchronná analýza režimov v dvoch susedných štátoch v rokoch 1991–1997.

¹¹ Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 162.

1.2. Teória autoritatívnych režimov

V druhej polovici 20. storočia vzniklo v spoločnosti špecifické politické prostredie. Rozpad koloniálnych veľmocí mal za následok vznik nových krajín, ktoré dnes nazývame aj ako krajiny tretieho sveta. Takisto druhá svetová vojna ovplyvnila celkové usporiadanie sveta a priniesla do akademického prostredia nové politické teórie. Vo všeobecnosti sa politické režimy delili na 2 hlavné – demokraciu a totalitarizmus.¹² Vznikli krajiny, ktoré bolo potreba klasifikovať, no podobné typy režimov boli úplne nové. Preto významné teoretické práce, ktoré poskytli základ pre novodobé politické vedy a z ktorých rada vedcov vychádza dodnes vznikali práve v druhej polovici 20. storočia. Juan J. Linz vypracoval v roku 1975 knihu s názvom *Totalitarian and Authoritarian Regimes*, ktorá sa stala východiskovým bodom pre politických vedcov, ktorí skúmali nedemokratické režimy. Čaro tejto knihy spočíva v tom, že Linz nám neponúka len krátky prehľad teórii nedemokratických systémov, ale stavia ich vedľa demokratických a klasifikuje ich podľa odlišností. Linz vymedzil jasne hranice medzi demokratickými a autoritatívnymi režimami, no na druhej strane, našiel podobnosti a nedokázal vo všetkých bodoch striktne vymedziť hranice voči režimom totalitným.¹³ Ako už bolo uvedené, najvýraznejším znakom autoritatívneho režimu a stavebným argumentom pri klasifikácii režimov Srbska a Chorvátska je limitovaný politický pluralizmus. Ďalšími dôležitými znakmi je vzťah medzi mentalitou a ideológiou a to, či sa jedná o režim bez extenzívnej alebo intenzívnej politickej mobilizácie v ktorom vodca a zriedkavo malá skupina ľudí je schopná uplatňovať moc vo vnútri formálnych, zle definovaných hraníc.¹⁴ Ako Balík s Kubátom podotkli, táto klasifikácia má určité obmedzujúce aspekty, keďže nepočíta so sultanistickými autoritatívnymi režimami a semikonstitučnými monarchiami v 19. storočí.¹⁵

Limitovaný pluralizmus je základným stavebným znakom autoritatívnych režimov, keďže ako jediný z vyššie spomenutých je pomerne jasne merateľný. Je teda najdôležitejším a najprepracovanejším kritériom. V porovnaní demokratických a totalitných politickým režimov v tomto bode nájdeme jednoznačné odlišnosti.

¹² Balík, Stanislav, „*Totalitní a autoritativní režimy*“. in Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : řada historická, ed. Stanislav Balík (Brno: Masarykova univerzita v Brně 56, č. 54, (2007 [vyd. 2008]), 41.

¹³ Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 159.

¹⁴ „Ibid., 159.“

¹⁵ Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. (Praha: Dokořán, 2004), 51.

Demokratický systém sa vyznačuje neobmedzeným nie len politickým pluralizmom, ktorý je jedným z jeho hlavných znakov ale aj pluralizmom v ekonomickej a sociálnej sfére. V väčšine autoritatívnych režimov sa buduje jedná, najdôležitejšia privilegovaná politická strana. Táto ale ani zďaleka nie je najdôležitejšou súčasťou limitovaného politického pluralizmu. Strana je často slabým politickým telesom a zdrojom moci je hlavne vodca. V autoritatívnych režimoch sme sa mohli často stretnúť dokonca s podporou rôznych nepolitických organizácií. Jedinou podmienkou bolo, aby títo ďalší aktéri nezasahovali do politiky. Limitovaný politický pluralizmus ale tiež hrá svoju hlavnú rolu vo sférach ekonomiky a spoločnosti. Systém dáva často priestor na sebarealizáciu univerzítam, cirkvi, súkromným podnikateľským firmám. Vo všeobecnosti platí, že v autoritatívnych režimoch je spoločnosť uvoľnenejšia ako v totalitných režimoch. Aj napriek väčšej voľnosti ale existujú určité hranice, ktoré by tieto subjekty nemali prekračovať a hlavnou podmienkou ich existencie je lojalita k režimu. V opačnom prípade má tento režim, alebo priamo vodca, dostupné prostriedky na to, aby obmedzil ich funkčnosť. Mohli by sme povedať, že režim dovoľuje občanom a podnikateľom robiť si čo chcú v prípade, ak nebudú zasahovať do politiky.¹⁶ Pod limitovaným pluralizmom vzniká takzvaná semiopozícia vo vnútri režimu. Semiopozíciou nazývame skupiny, ktoré často nie sú zastúpené vo vláde a nenesú so sebou podiel na priamej tvorbe politiky. Môžu s režimom spolupracovať, no môžu aj vystupovať či už proti režimu alebo k vláde. Hlavným charakteristickým znakom ale nie je odpor voči vodcovi, akceptujú to, ako sa vodca dostal k moci, jeho historické predpoklady a jeho podiel na udržaní stability.¹⁷ Ďalším aktérom opozície môže byť cirkev, ktorá má odjakživa osobité postavenie v spoločnosti. Hlavnou funkciou cirkvi ako opozícii k režimu je jej schopnosť združovať kultúrne skupiny v celok a je jednou z najmocnejších inštitucionálnych foriem opozície, keďže cirkev je často nástrojom na získanie podpory u obyvateľstva. Jej špecifickou črtou je, že sa dokáže v určitý moment identifikovať s autoritatívnym režimom a pri nástupe krízy dokáže včas zdvihnúť varovný prst a mobilizovať opozíciu.¹⁸

Druhým dôležitým znakom autoritatívnych režimov je vzťah medzi mentalitou a ideológiou. Mentalita môže byť v tomto prípade náročný pojem na správne pochopenie, zaradenie do kontextu a schopnosť testovať ho, no je veľmi dôležitým prvkom v koncepte autoritatívnych režimov. Je zakorenené, že ideológia je vnímaná ako negatívny pojem,

¹⁶ Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. 51.

¹⁷ „Ibid., 53.“

¹⁸ „Ibid., 54.“

keďže historické skúsenosti ovplyvnili vnímanie politických ideológií. Toto „ideologické trauma“ môžeme pripísať svetovým konfliktom, v ktorých vo veľkej miere ideológia bola majoritným hráčom a regulátorom konfliktu. Existujú ale 2 výklady ideológie. Napríklad Andrew Heywood nazerá na ideológiu z pozitívneho hľadiska a nie ako na niečo výhradne negatívne. Pre neho je základom ideológie súbor politických myšlienok, ktorý stanovuje, zdôvodňuje a vymedzuje ciele. Politické idey ale nie sú iba pasívnym odrazom politických záujmov alebo osobných ambícií, majú tiež schopnosť inšpirovať a usmerňovať politické akcie.¹⁹ Podľa týchto ideí sa potom ideológia delí na ľavicovú a pravicovú, pravicová je viac konzervatívna a ľavicová liberálnejšia.²⁰

Heywood v pozitívnom výklade ideológie nie je sám. Ako opisuje Andrew Vincent vo svojej knihe *Modern Political Ideologies*, aj podľa neho nemusí byť ideológia stále negatívna a používaná v pejoratívnom zmysle slova. Vincent využíva ako príklad porovnanie liberalizmu a anarchizmu. Liberalizmus je v dnešnej dobe braný ako jeden zo základov novodobých demokratických politických inštitúcií zatiaľ čo na anarchizmus spoločnosť nazerá na niečo zakázané a negatívne. Je potreba si ale uvedomiť, že oba tieto smery vychádzajú z rovnakých predpokladov, líšia sa ale svojim obsahom a výkladom myšlienok.²¹

Linz vo svojej teórii autoritatívnych režimov pracuje skôr s negatívnym ponímaním ideológie, ktorú považuje ako uzavretý systém politických myšlienok, ktoré sú presadzované v spoločenskom živote za cenu intolerancie rozličných idey a opozičných nálad. Ideológia je jedinou správnou a pravdivou cestou k dosiahnutiu všeobecného poriadku a blahobytu.²² Často je sformulovaná do uceleného konceptu noriem a pravidiel, ktoré slúžili ako základ racionálneho spôsobu myslenia. Naopak mentalita je súbor myšlienok, ktoré sú viac emociálne a intuitívne. Pod spôsobom myslenia si treba predstaviť obecné ľudské hodnoty ako je nacionalizmus, patriotizmus, vlastenectvo, spravodlivosť alebo poriadok.²³ Zatiaľ čo ideológiu ako obsah myslenia nemusí široká verejnosť chápať a stotožniť sa s ňou, mentalita je podľa Linze niečo, čo je v ľuďoch zakorenené. Ideológia je typickým prvkom totalitných režimov, je pevná, ucelená a nemenná, zatiaľ čo mentalita je niečo, čo sa dá obmieňať, tvarovať a dá sa s ňou pracovať. Negatívny nadhľad na ideológiu môže byť spojený aj s tým, že v prípade odporu

¹⁹ Heywood, Andrew. *Political ideologies: an introduction*. (New York: Palgrave Macmillan, 2012), 2.

²⁰ Heywood, Andrew. *Political ideologies: an introduction*. 15.

²¹ Vincent, Andrew. *Modern political ideologies*. (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2009), 10.

²² Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 162.

²³ Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, 98.

Ľudí voči ideológii tieto režimy využívajú donucovacie prostriedky na presvedčenie a vštípenie ideológie spoločnosti, a na druhej strane, mentalita ľudí je niečím prirodzeným, čo si človek buduje od narodenia prostredím, v ktorom vyrastá, vzdelaním, svojimi rodinným príslušníkmi a mentalita môže byť takisto dedičná. Problém testovania tohto argumentu spočíva vo fakte, že väčšina novovzniknutých krajín vychádzala z ideologického zázemia a vodcovia, ktorí sa dostali do čela štátov boli ovplyvnení svojím politickou a stranickou minulosťou. Takisto ideologické zázemie osobností môže hrať dôležitú rolu pri ich spôsobe vládnutia. Pre Linza je ale neprítomnosť ucelenej vedúcej ideológie jedným zo základných prvkov klasifikácie autoritatívnych režimov.

Z hľadiska politickej mobilizácie je práve pozadie režimu dôležitým aspektom. Pri vnútornom delení autoritatívnych režimov je nevyhnutné vyjasniť si pojmoslovie: depolitizácia – mobilizácia. Depolitizácia je bežná v režimoch, ktoré mali predtým skúsenosť s demokratickým zriadeným štátom, poskytovala vydýchnutie od predošlej intenzívnej politickej mobilizácie v starom režime a pomáhala ukládať spoločenskú situáciu. Takisto mala hlbší dosah v období, kedy napätie opadlo, keďže poskytovala elitám priestor na sebarealizáciu a naplnenie svojich politických záujmov. U krajín, ktoré nemali predošlú skúsenosť s demokratickým štátnym zriadením je situácia odlišná. V niektorých prípadoch je mobilizácia využívaná v špecifických obdobiach. Zmobilizovať obyvateľstvo je dôležité v dobe, kedy sa nastoľuje nový režim a nová politická garnitúra preberá moc. V tomto období je dôležité zaistiť si pozornosť obyvateľstva a vodcovia využívajú politickú participáciu obyvateľstva pri tvorbe režimu.²⁴ Podľa Balíka a Kubáta existujú 4 typy politickej participácie: limitovaná, kontrolovaná, politická participácia s tendenciou smerovať k apatii a povzbudzovanie tejto apatie. Táto načrtnutá štruktúra politickej participácie odzrkadľuje postupný vývoj účasti obyvateľstva na tvorbe politiky od limitovanej politickej participácie až k apatii, ktorá v tomto prípade vyjadruje finálny stav depolitizácie obyvateľstva.²⁵

Podľa týchto troch rozoberaných kritérií by sme mali byť schopní odlišiť autoritatívny režim od demokratického a totalitného. Autoritatívne režimy Linz ďalej rozdelil podľa vnútorného členenia režimu a rozdielneho podielu charakteristických znakov na 7 subtypov predstavených nižšie.

²⁴ Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, 54.

²⁵ „Ibid., 55.“

a) Byrokraticko-militaristické autoritatívne režimy

Tento typ autoritatívneho režimu je vôbec najfrekvencovanejší zo všetkých. Vyznačuje sa vládou koalíciou, ktorá je majoritne no nie absolútne kontrolovaná armádou a byrokratickým systémom. Tieto entity kontrolujú vládu v danom štáte a môžu ale nemusia k sebe zahrňovať iné skupiny bez určitého prepojenia na špecifickú ideológiu, pričom nemusí vytvoriť hlavnú, masovú stranu určenú na dosiahnutie politického monopolu. Vo väčšine prípadov ale existuje vládou ovládaná politická strana, ktorá slúži ako regulátor politickej participácie občanov a kontroluje ich podiel na tvorbe politiky.²⁶ V niektorých prípadoch tento režim poskytuje vytvorenie viacstraníckeho systému no bez možnosti rovnocenne participovať vo voľbách.²⁷ Tieto režimy sa takisto vyskytovali väčšinou v krajinách, ktoré boli na počiatku industrializácie s nie príliš moderným poľnohospodárskym sektorom, s väčšinovou vidieckou populáciou, väčšinou s občanmi na hranici chudoby. Často boli týmto režimom zvýhodňovaní bohatí občania s určitým spoločenským vplyvom na úkor pracujúcich ľudí. Politicky sa tieto režimy v modernej spoločnosti vyskytovali v štátoch, kde boli ustanovené demokratické inštitúcie, parlamentné inštitúcie, ale neexistoval v nich funkčný stranický systém a tým pádom strany nedokázali vytvoriť fungujúci parlament.²⁸ Tieto režimy by sme mohli nájsť napríklad v Latinskej Amerike (Chile, Argentína) v druhej polovici 20. storočia.

b) Organické autoritatívne režimy

Režimy sa pri ustanovení vyznačujú striktným zamietnutím individuálnych predpokladov liberálnej demokracie s túžbou po vytvorení inštitucionálneho kanála pre reprezentáciu heterogenity záujmov v modernej alebo modernizujúcej sa spoločnosti. Triedny konflikt je zamietnutý, pretože základnou myšlienkou organických režimov je ľudská prirodzená príslušnosť k viacerým sociálnym skupinám, ktorá vychádza z prirodzených predpokladov ako sú zamestnanie, voľnočasové aktivity, trvalé miesto pobytu. Tieto prirodzené zaradenia do sociálnych skupín stoja v kontraste s umelo vytvorenou identifikáciou sa človeka napríklad k určitej strane, ktorá zapríčiňuje

²⁶ Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 184; Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, 57.

²⁷ Janos, Andrew C., "The one party state and social mobilization: East Europe between the wars", in Huntington S. – Moore, C.: *Authoritarian Politics in modern society*. (New York: Basic Books, 1970)

²⁸ Linz, *Totalitarian and authoritarian regimes*. 187.

diferenciáciu ľudí všetkých vrstiev. Ako ideálnym riešením sa v tomto prípade javí princíp korporativizmu, ktorý ponúka alternatívu k voľnej participácii občanov prostredníctvom volieb.²⁹

c) Mobilizačné autoritatívne režimy v postdemokratickej spoločnosti

Krajiny s demokratickým systémom môžu prísť do určitého bodu, kedy politické inštitúcie prestanú fungovať, demokracia prestane byť zárukou blahobytu a všeobecnej slobody a začne sa zneužívať. V týchto podmienkach mohol byť ustanovený špecifický autoritatívny režim a keďže si spoločnosť zvykla na politickú participáciu a určitú slobodu, nemohla byť v týchto štátoch nastolená napríklad byrokraticko-militaristická vláda. Ekonomický rozvoj v týchto krajinách mal problém udržať tempo s politickými zmenami a preto tieto zmeny bolo častejšie možné aplikovať vo vyspelejších spoločnostiach. Novovzniknutí aktéri mali za úlohu kombinovať požiadavky na redistribúciu moci a účasti na zmenách, ktoré vyplývali z včasnej industrializácie a narušenia tradičných ekonomických a sociálnych modelov.³⁰

d) Postkoloniálne mobilizačné autoritatívne režimy

Kolonializmus bol fenomén, ktorý v druhej polovici 20. storočia dostal veľkú ranu. Svetový trend bol osamostatniť sa od nadvlády či už koloniálnej mocnosti alebo ktorejkoľvek nadradenej entity. V týchto režimoch sa legitimita aktérov odvodzovala od boja za nezávislosť od koloniálnej mocnosti. Vznikol systém jednej strany, ktorá držala v rukách politický monopol a využívala k tomu intenzívnu politickú mobilizáciu bežných obyvateľov. Ideálnym prostredím bola spoločnosť, ktorá bola ekonomicky slabá, s nízkym zastúpením cudzincov alebo príslušníkov iných etník. Vodcovia sa vyznačovali obmedzením rozvoja strednej vrstvy obyvateľstva a síce stranu využívali ako stavebný kameň nastolenia legitimacy svojej moci, v konečnom dôsledku bola len jedným z komponentov štruktúry moci.³¹

²⁹ „Ibid., 209.“

³⁰ „Ibid., 217.“

³¹ „Ibid., 229.“

e) Rasové a etnické „demokracie“

Špecifický typ autoritatívneho režimu, ktorý sa priamo odkazuje na demokratické zriadenie štátu. V tomto štáte totiž fungujú demokratické procesy tak ako majú, no určité etnické skupiny majú obmedzené práva na participácii v spoločenských procesoch. Tieto etniká tvoria v krajine minoritu, no často natoľko silnú, že sú schopné vytvoriť ucelené geografické útvary, ktoré nesúhlasia s nastoleným režimom a na potlačenie ich vystupovania sú využívané práve prostriedky autoritatívnych režimov ako je potláčanie a obmedzovanie slobôd. Tieto krajiny teda môžu byť zaradené medzi autoritatívne režimy, poprípade vzniká nový, špecifický typ rasovej oligarchie.³²

f) Defektné a pretotalitné politické režimy

Podobnosť totalitných a autoritatívnych režimov sme si už popísali vyššie. Toto je základom klasifikácie defektných a pretotalitných režimov. Linz vytýčil tri hlavné kritéria, ktoré musí režim spĺňať na to, aby bol zaradený medzi autoritatívne a nie totalitné. Ak sa v jednom z troch hlavných kritérií režim odkláňa od definície, označujeme ho ako defektný alebo pretotalitný.³³ Typická pretotalitná situácia nastáva vtedy, ak politická strana sa prikláňa k viac-menej totalitnej kontrole nad spoločnosťou s masovou organizáciou, poprípade pri fašistických režimoch ich paramilitantná organizácia môže vytvárať tlak na vládu kde sa jej lídri stretávajú v koalícii so zástupcami ostatných strán.³⁴

g) Posttotalitné autoritatívne režimy

Tento režim je vo veľkej miere podobný predchádzajúcemu. Hlavný rozdiel ale spočíva v tom, že v týchto režimoch pretrvávajú znaky totalitného režimu a to hlavne vedúce postavenie jednej strany. V tomto režime držia moc v rukách len príslušníci strany. Je to zapríčinené tým, že tento režim je podmienený predchádzajúcim totalitným režimom, zatiaľ čo ostatné režimy okrem typu e) nemajú striktné určené pozadie, z ktorého musia vychádzať. Vo svojej práci sa Linz opiera hlavne o režim v Sovietskom Zväze po smrti

³²„Ibid., 233.“

³³„Ibid., 241.“

³⁴„Ibid., 242.“

Stalina.³⁵

Je potrebné si ujasniť, že Linz vytvoril prácu, ktorá do dnes slúži ako východiskový bod pri všetkých významných štúdiách nedemokratických režimov. O jeho teóriu sa v budúcnosti opierali viacerí významní autori. Za spomenutie stojí napríklad významná práca Wolfganga Merkela, *Systemtransformation: Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung* (1999), v ktorej zreevidoval a rozšíril Linzovu typológiu, no kvôli limitovanému rozsahu práce a jazykovej nekompatibility s jeho dielami som sa rozhodol jeho typológiu do mojej štúdie nezahrnúť a Linzovu typológiu rozšíriť o koncept kompetitívneho autoritarizmu od Levitskeho a Waya.

1.3. Kompetitívny autoritarizmus

Politické režimy kompetitívneho autoritarizmu sú civilné režimy v ktorých existujú formálne demokratické inštitúcie a sú považované za primárne prostriedky k získaniu moci, kde ale hrajú dôležitú rolu jednotlivci, ktorí majú v rukách dôležité inštitúcie a priamo zvyhodňujú režim voči opozícii. Tieto režimy sú kompetitívne z hľadiska, že opozícia využíva demokratické inštitúcie v ich snahách o získanie moci, tie ale nie sú prakticky demokratické, pretože nie pre všetkých zúčastnených aktérov sú rovnaké podmienky. V tomto prípade je teda konkurenčné prostredie reálne no nespravodlivé.³⁶

V akademickom prostredí nájdeme polemiku o tom, či existujú čisté formy režimu a ako charakterizovať režimy, ktoré nezapadajú k žiadne z nich. To vytvára priestor na jejich interpretaci jako hybridných režimov ako je napríklad kompetitívny autoritarizmus. Tento model berie do úvahu v rovnakom spektre tak demokraciu, ako aj autoritatívne režimy. Vo svojom diele sa Levitsky a Way zhodli, že vhodná definícia autoritatívnych režimov pre ich štúdiu je definícia Juana J. Linza, takže tú už nemusím predstavovať. Pri demokracii vychádzajú z definície, ktorá sa najviac podobá demokracii podľa Larryho Diamonda. Ten charakterizoval demokratický režim podľa piatich kritérií: 1. vládni reprezentanti sú volení v slobodných voľbách občanmi daného štátu, 2. volebné právo majú v podstate všetci dospelí občania rovnaké, 3. politické práva a občianske slobody vrátane slobody vyjadrovania, slobody tlače, slobody združovať sa a slobody kritizovať

³⁵ „Ibid., 245.“

³⁶ Levitsky, Steven a Lucan Way. *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War*. 5.

vládu sú všeobecne chránené, 4. orgány štátu majú skutočnú moc bez kontroly armády alebo vodcov, 5. aj napriek zriedkavým porušeniam pravidiel demokracie tieto trhliny nie sú natoľko závažné, aby bránili demokratickým výzvam a procesom. Zápas medzi vládou a opozíciou by mal byť rovnocenný.³⁷

V kompetitívnom autoritárstve sú tieto demokratické princípy veľmi často narúšané a v takej miere, že menia kompetitívne prostredie z férového na neférové. Aj napriek tomu, že v týchto režimoch sú voľby vedené ako demokracie, čiže všetci občania majú rovnaké práva hlasovať a majú možnosť vybrať si zo širšieho spektra politických strán, opozícia je obmedzovaná napríklad menším priestorom v médiách, v extrémnych prípadoch žiadnym priestorom a manipuláciou médií, osočovaním opozičných strán, jej kandidátov a priaznivcov, poprípade úplnou manipuláciou výsledkov. Vládnuce strany pri tom využívajú nezákonné prostriedky, kedy sú členovia opozície a jej priaznivci sledovaní, sú voči nich vykonštruované obvinenia, sú obmedzovaní na osobnej slobody, v mnohých prípadoch boli dokonca deportovaní z krajiny poprípade zatvorení do väzenia. Z pohľadu definície autoritatívnych režimov Linza sa kompetitívny autoritarizmus líši tým, že akceptuje všeobecne ustanovené demokratické inštitúcie, nemá moc na to aby ich mohli nerešpektovať, no v tomto prípade to vládnuca garnitúra a jej stúpenci riešia formami úplatkov, manipulovaní súdov ale častokrát boli schopní využiť aj rôzne ekonomické sankcie na oslabenie a zdiskreditovanie opozície. Je treba ale podotknúť, že nie všetky režimy, ktoré kombinujú prvky autoritarizmu a demokracie môžeme zaradiť ku kompetitívnemu autoritárstvu.³⁸ Existujú iné druhy hybridných režimov, ako napríklad exkluzívne republiky ako ich definoval Phillip G. Roeder, ktoré sú režimy so silnými demokratickými inštitúciami no takisto prísnyimi reštriktívnymi zákonmi o občianstve alebo poprípade režimy, v ktorých nedemokratickí aktéri ako napríklad armáda alebo cirkev majú právo veta.³⁹

³⁷ Diamond, Larry. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. (JHU Press. 1999). 13-15.

³⁸ Levitsky, Steven a Lucan Way. *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War*.

³⁹ Roeder, Phillip G., *Varieties of Post-Soviet Authoritarian Regimes*, (Post-Soviet Affairs, 1994), 61-101.

2. Nástup politických aktérov k moci

Politický režim v povojnovej Juhoslávii vykazoval určité špecifiká oproti ostatným komunistickým štátom. Hlavným predstaviteľom bol prezident Josip Broz Tito, ktorého spôsob vládnutia sa odvíjal od špecifických vzťahov s komunistickým politbyrom v Moskve. Od Stalinistického spôsobu vládnutia sa Juhoslávia odlišovala predovšetkým decentralizovaným prístupom k socioekonomickému rozvoju. To znamená, že ľuďom bolo umožnené zúčastniť sa na rozhodovacích ekonomických a politických procesoch prostredníctvom regionálnych parlamentov, na úrovni obcí, podnikov a odborov. Titova Juhoslávia nebola od jeho roztržky so Stalinom v roku 1948 v takej miere závislá na Sovietskom Zväze ako ostatné krajiny Východného bloku a mala úplnú autonómiu v rozhodovacích procesoch.⁴⁰ Tito mal schopnosť byť zlučovacím faktorom pre množstvo etník, ktoré na danom území žili. Jeho osobnosť predstavovala stelesnenie Juhoslávie, jeho partizáni bojovali v Druhej Svetovej Vojne proti nacistickým okupantom, dokázal dať všetkým obyvateľom pocit, že najdôležitejšou úlohou je vybudovať samostatný, nikým neovládaný štát.

Z hľadiska rozpoloženia krajiny bolo dôležité so všetkými etnikami v krajine pracovať na seberovnej úrovni a dať možnosť participovať na politike občanom bez ohľadu na to, akej etnickej príslušnosti sú. Jedným z najdôležitejších Titových krokov pre post-komunistickú Juhosláviu bola Ústava z roku 1974, ktorá dala autonómne práva regiónom Kosova a Vojvodiny, ktoré boli problematické z hľadiska rozmanitej etnickej skladby. Práve Titovi sa darilo držať región Kosova v mieri aj napriek komplikovanému vzťahu Srbov a Albáncov. Jeho osobnosť sa ukázala ako kľúč k stabilite v juhoslávskom regióne až do jeho smrti v roku 1980. Rok pred ním zomrel aj viceprezident Juhoslávie, Edvard Kardelj, ktorý takisto zohrával dôležitú rolu a bol pre občanov Juhoslávie druhou najväčšou autoritou po Titovi. Po smrti vyšli najavo viaceré okolnosti, ktoré nikto nečakal. Bolo očividné, že aj napriek silnej osobnosti Tita a na prvý pohľad bezproblémového fungovania Juhoslávie si krajina prešla viacerými krízami, no aj napriek tomu sa ju darilo držať na uzde. V tomto bode je vidieť, akým dôležitým bol Tito pre Juhoslovanov. Jeho osobnosť zatienila ekonomické a sociálne problémy, s ktorými sa po Druhej Svetovej Vojne Juhoslávia potýkala. Občania videli v Titovi osobnosť, ktorej hlavným cieľom bolo

⁴⁰ Hall, Gregory O. *The politics of autocracy: Serbia under Slobodan Milosevic*. (East European Quarterly, 1999), 234.

zabezpečiť istoty občanov nech to stojí čo to stojí.

Po smrti Tita sa z Juhoslávie rázom stal nestabilný, etnicky rozdelený štátny útvar. Hneď v nasledujúci rok sa v Kosove rozpútali anti-srbské protesty zo strany etnických Albáncov.⁴¹ Významnou osobnosťou Juhoslávie druhej polovice 20. storočia bol aj Aleksandar Ranković. Bol známy svojou vyhranenosťou voči albánskemu etniku a prosrbským postojom, členstvom v juhoslávskom politbyre a blízkym človekom Josipa Broza Tita, ale aj napriek tomu Ranković vystupoval proti decentralizačnej politike. Zastával centralistickú ideu spravovania štátu, pretože decentralizácia podľa neho viedla z oslabovaniu srbského národa.⁴² Po smrti Kardelja a Tita bol poslednou osobnosťou z tejto trojice, ktorá ostala na žive a ktorej vplyv bol stále značný. Nepokoje v Kosove boli začiatkom postupne úpadku jednoty juhoslovanského národa, ktorú sa snažil vybudovať Tito počas svojho vládnutia.

2.1. Vzostup Slobodana Miloševića

Smrť týchto významných politických aktérov vytvorila ideálne prostredie pre nástup novej politickej garnitúry. Slobodan Milošević bol známou osobnosťou v Juhoslávii aj počas Titovej vlády. Zastával funkciu ekonomického poradcu primátora Belehradu⁴³ a následne na to viaceré vysoké manažérske funkcie v štátnych podnikoch, kde si dokázala zaistiť kontakty na komunistické elity a získať si povest' zodpovedného, skúseného manažéra, ktorý nemá problém s riadeným más.⁴⁴ Počas jeho manažérskej kariéry si vytvoril blízky vzťah s Ivanom Stamboličom, popredným komunistickým politikom v 80tych rokoch. Vďaka nemu Milošević v roku 1983 vstúpil do vrcholovej politiky.⁴⁵ Členstvo v strane bolo akýmsi rodinným dedičstvom, keďže jeho matka bola učiteľkou a zároveň funkcionárkou v Zväze Komunistov Juhoslávie. Jeho otec, Svetozar Milošević, bol diakónom srbskej pravoslávnej cirkvi a takisto vysokoškolským profesorom. Obaja jeho rodičia spáchali samovraždu. Kolujú dohady o tom, že jeho otec sa zastrelil kvôli samovražde jedného z jeho študentov kvôli zlým známkam v roku 1962.⁴⁶ Samovražda

⁴¹ Ramet, *Balkan babel: the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to the fall of Milošević*, 6.

⁴² Bokovoy, Melissa Katherine, Jill A. Irvine, Carol S. Lilly. *State-society relations in Yugoslavia, 1945–1992*. (USA: Palgrave Macmillan, 1997), 295.

⁴³ Hartley, Richard D., *Corporate Crime: A Reference Handbook*. (ABC-CLIO, 2005), 155.

⁴⁴ Lebor, Adam. *Milosevic: A Biography*. (Yale: Yale University Press, 2004), 57.

⁴⁵ Lampe, John. *Yugoslavia as a history*. (Cambridge: Cambridge University press, 1996), 396.

⁴⁶ Svetozar Milosevic. „Find a Grave“. <https://www.findagrave.com/memorial/13615104/svetozar-milosevic>

jeho matky v roku 1974 ale bola jednou z mála udalostí, pri ktorej Slobodan Milošević prejavil emócie.⁴⁷

Jeho prvou významnejšou politickou funkciou bolo miesto predsedu Zväzu Komunistov v Belehrade, v časti Nový Beograd. Predsedom Zväzu Komunistov pre Srbsko bol práve jeho blízky priateľ, Ivan Stambolić. V roku 1986 sa Milošević aj napriek Stambolićovemu odporu stal predsedom Zväzu Komunistov Srbska a tým sa spečatil jeho hierarchický postup.⁴⁸

Sympatizantov Miloševićovho režimu by sme úspešne hľadali medzi intelektuálmi, veriacimi, médiami, prokomunistickými ale aj antikomunistickými jedincami. To bolo v dôsledku toho, že sa Milošević postavil do čela srbského etnika, ktoré sa cítilo utláčané. Intelektuálov si získal svojou anti-byrokratickou revolúciou, ktorá mala za úlohu zefektívniť ekonomickú a politickú sféru. Už spomínané Kosovo sa stalo jedným z hlavných nástrojov získania si dôvery Srbov. Ľudia boli zvyknutí na všeobecne pochopenie etnických rozdielov a zaručenie sebarovnosti. Po konfliktoch v Kosove medzi Albáncami a Srbmi sa srbský ľud začal obávať, že jeho postavenie v rámci Juhoslávie oslabuje a že Juhoslávia po smrti Tita pomalými krokmi smerovala k rozpadu. Vysvitlo na povrch, že v posledných dekádach bola v podstate sústavne v kríze.⁴⁹ Etnické problémy, s ktorými sa potýkalo už počas vládnutia Tita boli vynikajúcim prostriedkom na podnecovanie srbského nacionalizmu v rámci Juhoslávie. Nacionalizmus, ako ideologický smer, propaguje záujmy konkrétneho národa a považuje národ za jediný právoplatný zdroj politickej moci.⁵⁰ Jedným z nástrojov nacionalizmu je vystupovanie vodcu a jeho rétorika, pričom Milošević dokázal v tomto období zúročiť svoje manažérske schopnosti a skúsenosti s riadením ľudí a využil situáciu v Kosove aby sa postavil do čela Srbov v týchto časoch.⁵¹

Po prijatí Ústavy v roku 1974 kosovskí Albánci neboli spokojní s postavením svojho etnika v regióne. Mali pocit, že Juhoslávia uprednostňuje Srbov, zatiaľ čo Ústava dávala rovnocenné práva pre všetky etniká. Rozdielnosti sa dali ale všimnúť v rozvoji

⁴⁷ Lebor, Adam. *Milosevic: A Biography*.

⁴⁸ Lebor, Adam. *Milosevic: A Biography*, 80.

⁴⁹ Christina M. Morus (2007) "Slobo the Redeemer: The Rhetoric of Slobodan Milosevic and the Construction of the Serbian "People", Southern Communication Journal. February 22, 2007, <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10417940601174660?src=recsys&journalCode=rsjc20>

⁵⁰ Smith, Anthony. *Nationalism: Theory, Ideology*, (History. Polity), 2010.

⁵¹ Hall, Gregory O. *The politics of autocracy: Serbia under Slobodan Milosevic*. (East European Quarterly, 1999), 237.

vedy, vzdelávania a kultúre.⁵² Stále prebiehajúce protesty, ktorých súčasťou bolo vo väčšine prípadov aj násilie, zapríčinili migráciu v rámci štátu, keďže mnoho Srbov sa sťahovalo z Kosova smerom na sever. Juhoslovanské authority to potrebovali vyriešiť, keďže napätie eskalovalo a predstavovalo hrozbu vytvorenia väčšieho konfliktu. Ivan Stambolič, vtedajší prezident Juhoslávie poslal práve Slobodana Miloševića do Kosova aby napätie zmiernil. Vtedy nikto ani netušil, že sa tým začne Milošević politický vzostup.⁵³ Milošević totiž vystúpenie v Kosove využil nie len na posilnenie srbského nacionalizmu a na posilnenie napätia, ale takisto na eliminovanie Stamboliča a postavenie sa do čela Srbska.

Do Kosova Milošević prišiel v apríli 1987, kde ho očakávala veľká skupina Kosovských Srbov, ktorý protestovali proti násilnostiam, ktoré na nich vykonávali hlavne Albanské policajné zložky. Vtedy Milošević vyslovil legendárnu vetu, ktorá mu zaistila sympatie u majority srbského obyvateľstva: „Nikto Vás nesmie biť!“⁵⁴ Média tento výrok vytrhli z kontextu, no v Miloševićov prospech. Týmto výrokom postavil Srbov do pozície, kedy potrebujú svojho ochrancu, keďže Srbov vykreslil ako obeť a seba ako hrdinu, ktorý je pripravený chrániť srbský národ a takisto aj kosovských srbov. Dôležitú rolu v celom tomto procese zohrali médiá, ktoré boli samozrejme ovládané komunistickou stranou a aj v Juhoslávii významnú rolu zohrávala propaganda. Milošević v Kosove získal potrebnú istotu a pôdu pod nohami na to, aby mohol realizovať svoje politické záujmy.⁵⁵

Miloševićova stranická orientácia bola od prvého momentu jasná, keďže bol členom Zväzu Komunistov Juhoslávie. Po páde režimu ale boli komunistické strany zakázané a v tom čase Milošević vytvoril ako predseda Komunistickej strany Srbska koalíciu so Socialistickou Alianciou pracujúcich ľudí Srbska a vznikla nová, Socialistická strana Srbska. SPS bola ľavicová, populistická strana, ktorá navonok vystupoval ako demokraticko-socialistická a sociálno-demokratická strana, no ako si neskôr ukážeme, nie vždy tomu bolo tak.⁵⁶ Jeho strana hrala hlavnú rolu v politike Srbska po celé 90te roky 20. storočia a navyše majorita dôležitých štátnych funkcionárov vychádzala zo strany SPS vďaka čomu si zaistil Milošević, ako jej predseda, kontrolu nad celým politickým

⁵² Mertus, Julie. *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*. (University of California Press, 1999), 7.

⁵³ Sell, Louis. *Slobodan Milosevic and the destruction of Yugoslavia*. (Durham, NC: Duke University Press) 2002

⁵⁴ Vytrhnuté z prejavu Slobodana Miloševića; Dostupné na: <http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic-1987-3.pdf>

⁵⁵ Lebor, Adam. *Milosevic: A Biography*, 79-84.

⁵⁶ Day, Alan J., Roger East, Richard Thomas. *A political and economic dictionary of Eastern Europe*. (First Edition. Cambridge International Reference on Current Affairs, 2002),544.

systemom. Strana bola na pravidelnej báze obviňovaná či už z korupcie, z účasti na organizovanom zločine, ekonomických podvodov alebo rodinkárstva. Žiaden zo zločinov jej ale nikdy nebol súdne dokázaný a tým pádom zostalo len pri obvineniach.⁵⁷

2.2. Vzostup Franja Tudjmana

Situácia v Chorvátsku bola odlišná, keďže Chorváti nemali počas komunistickej nadvlády tak výrazne osobnosti, akými boli napríklad Srb Tito alebo Slovinec Kardelj. Aj napriek tomu, sú určité procesy, ktoré v Chorvátsku stoja za zmienku a takisto osobnosti, ktoré ovplyvnili dianie v krajine po páde Východného Bloku. Franjo Tudjman sa narodil v roku 1922, bol teda o takmer 20 rokov starší ako Slobodan Milošević. Odlišní boli hlavne v tom, že Tudjman napriek svojim vysokým funkciám počas celej jeho politickej kariéry nebol tak výraznou osobnosťou a teda literatúra, zaoberajúca sa jeho životom nie je tak rozšírená ako literatúra o Miloševićovi a je náročné nájsť ucelenú prácu. Rozhodol som sa preto využiť prácu Darka Hudelista, *Tudjman – biografija* z roku 2004. Biografia, ktorú o Tudjmanovi spísal sa zaoberá práve obdobím pred rokom 1989, čiže jeho politickým rastom a teda je vhodnou publikáciou k aplikovaniu na túto problematiku. Hudelist je chorvátsky novinár a publicista, ktorý mal priamy prístup k Tudjmanovi, a teda jeho prácu môžeme aj napriek niektorým kritikám brať ako relevantnú.

Tudjmanovo meno sa spomína s históriou v Juhoslávii už počas Druhej Svetovej Vojny, kedy bol v novembri roku 1940 zatknutý za oslavovanie Ruskej Revolúcie a v máji 1942 za to, že kolaboroval s Partizánmi.⁵⁸ Tieto udalosti ho formovali nie len ako politika, ale aj ako osobnosť. Často bol opisovaný v chorvátčine ako „zgodan dečko“, teda príjemný chlap, keďže s umom dokázal zvládať stresové situácie v zajatí. Hudelist Tudjmana ale vykresľuje ako arogantného zbabelca, nepopulárneho medzi partizánmi, neprimerane tvrdého na svojich podriadených a naopak oddaného svojim nadriadeným.⁵⁹ V tesných povojnových časoch Tudjmana zasiahla smrť oboch jeho rodičov, o ktorej sa vedú debaty a nie je určená její presná príčina. Diskutuje sa nad vraždou alebo samovraždou. Napriek tomu, otec Franja Tudjmana bol pre neho vzorom a z jeho politickej kariéry si veľa odniesol. Hudelist ale vykresľuje vznik Tudjmanovej strany HDZ hlavne na princípoch,

⁵⁷ Srbobran Branković, "The Yugoslav "Left" Parties". In *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, ed. Andras Bozoki, John T. Ishiyama (Routledge, 2002), 217.

⁵⁸ Sadkovich, J. J. "Who Was Franjo Tudman?" *East European Politics and Societies*. 2006, <https://doi.org/10.1177/0888325406293490>

⁵⁹ Hudelist, Darko. *Tudjman-- biografija*. (Zagreb: Profil, 2004), 141-149.

ktorými sa inšpiroval u neslávne známeho hnutia Ustašovcov, a hlavne ustašovského generála Vjekoslava „Maksa“ Luburiča. Luburičova idea bola zmierniť napätie medzi Chorvátmi a to sa snažil Tudjman využiť v ťažkých časoch druhej polovice 20. storočia. Tudjman sa nechal inšpirovať Luburičovými spismi, kde volal po zjednotení ideologicky nesúrodých frakcií, ktoré tvorili chorvátsku diasporu.⁶⁰ Tomu odporuje Tomac, ktorý si myslí, že idea zjednotenia Chorvátov nebola správna. Vytvorenie voľnej konfederácie bolo podľa neho od Tudjmana len taktickým krokom, aby dokázal získať viac času na zmobilizovanie ekonomických a diplomatických zdrojov od Chorvátov v zahraničí a mohol dosiahnuť svojho cieľa vytvoriť nezávislé a suverénne Chorvátsko. Takisto ale podotýka, že Tudjman nebol násilným typom politika. Vyvaroval sa násiliu, snažil sa pracovať s Ústavou z roku 1974 a snažil sa zabrániť konfliktu s JLA.⁶¹

Väčšinu svojho života sa Tudjman takisto venoval svojej kariére historika, no tá sa stretla v domácich kruhoch s rozsiahlou kritikou. Tudjman bol kritizovaný za plagiátorstvo, obviňovaný z toho, že kradol práce svojim kolegom. Hudelist ho dokonca opisuje ako fanatika, ktorý ignoruje fakty počas svojho sporu so Srbskými historikmi a nedostatočne kvalifikovaného na to, aby dokázal písať akademické texty.⁶² Vo veľkej miere podľa neho zneužíval čísla na prezentovanie svojich ultranacionalistických myšlienok. Jeho revizionistické práce sa nestretli s veľkým úspechom, keďže Tudjman sa nepriamo postavil za NDH (*Nezavisna Država Hrvatska*), štát, ktorý bol satelitom fašistického Nemecka. Môžeme teda povedať, že jeho akademická minulosť bola pestrá.⁶³ Za svoje diela bol dokonca stíhaný, no celá jeho akademická kariéra prispela k formovaniu jeho osobnosti, nie len politickej ale aj personálnej. Tudjman sa vo svojich prácach postupne formoval na človeka, ktorý vie, čo spoločnosť chce a potrebuje počuť a začal si dávať väčší pozor na to, akú rétoriku a aké vyjadrenia používa.

Tudjman v roku 1989 založil svoju stranu, HDZ, ktorá vznikla ako nacionalistická strana v časoch, kedy bol celý svet na križovatke a bolo dôležité pre všetky krajiny, akým smerom sa budú uberať. Franjo Tudjman spolu s disidentmi otvoril stranu pre všetkých, členom boli napríklad aj bývalí partizáni alebo aj bývalí príslušníci komunistickej strany. Na rozdiel od Miloševića, Tudjman sa nikdy neangažoval vo vysokej komunistickej politike, jeho názory prechádzali na povrch prostredníctvom jeho publikácii, zatiaľ čo

⁶⁰ „Ibid., 590-668“

⁶¹ Tomac, Zdravko. *Predsjednik protiv predsjednika*. (Detecta, 2005), 55-58.

⁶² Hudelist, Darko. *Tudjman-- biografija*. 506, 513, 514.

⁶³ Hudelist, Darko. *Tudjman-- biografija*. 40.

Milošević sa angažoval vo vrcholovej politike už od začiatku druhej polovice 80tych rokov.⁶⁴ HDZ využívala k naplneniu svojich politických ambícií Chorvátov žijúcich v zahraničí, ktorí mali dlhodobý pocit, že sa s nimi nejedná ako s plnohodnotnými chorvátskymi občanmi a v momente, kedy Franjo Tuđman so svojimi spolupracovníkmi podnikal cesty pred prvými voľbami roku 1990 do zahraničia, získal masívnu podporu práve od chorvátskej diaspory. Svoju kampaň takisto postavil na nerešpektovaní srbskej minority a na nacionalistických konfliktoch, ktoré koniec koncov pri správnom podaní od elit vo vymedzenej dobe a vymedzenom regióne nemohli znamenať nič iné ako úspech na domácej politickej scéne.⁶⁵

⁶⁴ Tanner, Marcus. *Croatia: A Nation Forged in War*. (New Haven: Yale University Press, 2001), 223.

⁶⁵ Amanda, Charlesworth. "Rise of Nationalism – Franjo Tuđman." *Memories of War*, 2017, citované 05/02/2020, <http://www.memoriesofawar.com/rise-nationalism-franjo-tudjman/>

3. Analýza politických režimov Slobodana Miloševića a Franja Tuđmana

Jadro práce bude pozostávať z prípadovej štúdie Srbska a Chorvátska počas mandátov prezidenta Slobodana Miloševića a Franja Tuđmana v rokoch 1991 až 1997. V tomto bode sa naskytovala možnosť prácu koncipovať dvoma spôsobmi, a to skúmať najprv jednu krajinu, následne druhú a v závere skomparovať výsledky štúdie alebo sa pozrieť postupne na 3 kritéria, ktoré sú základom pre Linzov koncept autoritatívnych režimov a aplikovať ich postupne na obe krajiny. Pre jednoduchší prehľad faktov a ucelenejší obsah práce som si vybral druhú možnosť, kedy na ose limitovaný pluralizmus – mentalita versus ideológia – depolitizácia budem postupne komparovať obe krajiny a v závere nám poznatky poskytnú nástroj na vytvorenie obrazu podobností a odlišností a zaradenie obidvoch režimov.

3.1. Limitovaný pluralizmus v Srbsku

Z hľadiska limitovaného pluralizmu je dôležité podotknúť, že v autoritatívnych režimoch sa nejedná len o limitovaný pluralizmus politického života, ale zahŕňa to aj pluralizmus spoločenského života. Najdôležitejším znakom politického pluralizmu je priebeh a legitimita volieb, postavenie opozície, jej práva a možnosť participovať vo voľbách. Pri spomínaných voľbách hrajú dôležitú úlohu médiá, ktoré sú súčasťou a vo veľkej miere ovplyvňujú spoločenský život. Postupne sa teda zameriam na tieto 3 aspekty života a detailne zanalyzujem opozíciu, voľby a postavenie médií v spoločnosti.

Dôležitým faktorom pre celú politickú obec v Srbsku v 90tych rokoch 20. storočia bola národnostná členitosť obyvateľstva. Po rozpade Socialistickej Federatívnej Republiky Juhoslávie v roku 1991 muselo dôjsť k určitým politickým zmenám. Pri moci bola SPS, v podstate transformovaný Zväz Komunistov Srbska, ktorej dominancia vzišla z volieb v roku 1990, ktoré sa konali podľa iného systému, ako všetky budúce.⁶⁶ Vypuknutie občianskej vojny v Juhoslávii v roku 1991 a transformačné procesy v krajine boli veľmi dôležitým aspektom stranického systému. V tej dobe vznikol priestor na etablovanie sa všetkým subjektom, ktoré vznikli či už premenou starých komunistických strán na nové

⁶⁶ Balík, Stanislav, "Republika Srbsko". In Fiala, Petr, Maxmilián Strmiska a Jan Holzer. *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideov-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2002), 401.

alebo to boli úplne nové politické subjekty, ktoré chceli participovať vo vláde.

3.1.1. Stranícky systém

Obdobie medzi rokmi 1991–1997 sa vyznačuje jasnou dominanciou strany SPS. Jej hlavným predstaviteľom bol po celé obdobie Slobodan Milošević. Vďaka politickému vplyvu, ktorý si dokázal zaistiť, sa jeho prívrženci dokázali dostať na vedúce pozície dôležitých štátnych inštitúcií. Členovia SPS boli dobre organizovaní, oddaní a strana sa v 90tych rokoch vyhla vnútrostraníckym problémom. SPS si aj napriek svojej veľkej podpore nikdy nedokázala sama zaistiť úplnú parlamentnú väčšinu a často využívala vo svoj prospech iné stranícké subjekty. V čele Srbskej radikálnej strany (*Srpska radikalna stranka*, SRS) stál vplyvný, skúsený politik, Vojislav Šešelj⁶⁷. SRS bola pre Miloševića kľúčovým aktérom v srbskej politike v období medzi voľbami v rokoch 1992–1993. SPS sa totiž nepodarilo získať v roku 1992 parlamentnú väčšinu, no vďaka tichej podpore Šešelja si Milošević dokázal zaistiť vplyv. Ich spojenectvo netrvalo dlho a v 1993 Šešelj vypovedal podporu strane SPS a kvôli tomu boli vyhlásené predčasné voľby v roku 1993. Strana postupom času prešla k opozícii, kde vo voľbách v roku 1997 zaznamenala najväčší úspech. SRS bola extrémne pravicová strana, v jej začiatkoch bola spájaná s četnickým hnutím⁶⁸, čo jej spôsobovalo mnohé problémy s jej akceptovaním a Šešelj musel svoju rétoriku a princípy strany prerobiť. V začiatkoch konfliktu na Balkáne vyformovala dokonca paramilitantné krídlo a priamo sa zúčastnila bojov na fronte.⁶⁹ Ďalšou stranou, ktorá stojí za zmienku, je strana Juhoslávскеj ľavice (*Jugoslovenska levica*, JUL). Táto strana bola pod kontrolou manželky Slobodana Miloševića, Mirjany Markovičovej, bola špecifická tým, že vychádza z komunistickej ideológie a vôbec sa nehlásila k srbskému nacionalizmu a napak sa radikálne hlásila k idey Juhoslovanstva.⁷¹ Milošević využíval stranu k podpore SPS, no JUL nemala významnejšie postavenie vo vláde až do roku 1997.⁷²

Fenomén opozície v Srbsku v 90tych rokoch bol špecifický tým, že sa nedokázala

⁶⁷ „Ibid., 413.“

⁶⁸ Četnické hnutie bolo srbské nacionalistické hnutie počas Druhej Svetovej Vojny pod vedením generála Dražu Mihajloviča, ktoré bolo známe svojou kolaboráciou s vojskami Osy. Sabrina P. Ramet o nich napísala, že Četníci robili všetko preto, aby vytvorili homogénny štát Veľkého Srbska, ktorým sa chceli stať spojencami Osy.

⁶⁹ Balík, Stanislav, "Republika Srbsko". 414.

⁷¹ Balík, Stanislav & Stojarová, V. *Miloševićovo Srbsko: Prípadová studie kompetitívneho mobilizačného autoritatívneho režimu. Středoevropské politické studie*. citované 02/05/2020.

⁷² Balík, Stanislav, *Republika Srbsko*. 405.

vyformovať jedna strana, ktorá by bola schopná konkurovať SPS. Preto sa v politickom priestore začali formovať hnutia, ktoré sa snažili zjednotiť opozičné strany za cieľom lepšej schopnosti konkurencie. Najvýraznejšie z tých, ktoré sa v prvej polovici 90tych rokov vyformovalo z opozičných strán bolo hnutie DEPOS. DEPOS vzniklo zo zjednotenia strán Demokratická strana Srbska (DSS), Srbské hnutie obnovy (SPO), Srbská liberálna strana (SLS), Nová Demokracia (ND). V roku 1993 pred voľbami opustila DEPOS strana DSS, zatiaľ čo sa k hnutiu pridala Občianska Aliancia Srbska (GSS) a Roľnícka strana Srbska (SSS).⁷³ Hnutie DEPOS sa vyznačovalo viacerými problémami, kvôli čomu nedokázalo vytvoriť reálneho súpera pre Miloševičovu stranu SPS.

Jedným z hlavných problémov boli osobnostné ambície lídrov jednotlivých členských strán. V 90tych rokoch sme mohli na Balkáne pozorovať trend strán, ktoré boli založené na silnej osobnosti svojho lídra. V hnutí DEPOS sa stretli viacerí významní politici, napríklad Vojislav Koštunica z DSS alebo Vuk Drašković z SPO.⁷⁴ Čím viac vedúcich osobností, tým ťažšie nájsť spoločnú reč a to platilo práve v prípade aliancie DEPOS, ktorá sa potýkala s problémom názorového zjednotenia. Silná názorová nejednotnosť bola takisto podporená absenciou ideologickej podstaty jednotlivých súčastí hnutia.

Jediným relatívne úspešným opozičným hnutím v rokoch 1991–1997 bola koalícia Zajedno. Zajedno vznikla ako spojenie troch strán a troch lídrov, SPO s Draškovićom, GSS na čele s Vesnou Pešić a Zorana Djindjiča z Demokratickej strany (*Demokratska stranka, DS*).⁷⁵ V regionálnych voľbách v roku 1996 sa im podarilo vyhrať v 14 mestách, vrátane hlavného mesta Belehrad, ktorý bol pomyselnou pevnosťou Slobodana Miloševića.

Čo sa týka stranického systému Srbska za Slobodana Miloševića, môžeme prehlásiť, že politické strany a hnutia mali dovolené existovať a realizovať svoje politické ambície. Ich činnosť, program a participácia vo voľbách nebola nijak právne limitovaná. Hlavným problémom opozičných politických strán bola ale názorová nejednotnosť ich lídrov a snaha o realizovanie vlastných, politických ambícií namiesto snahy zjednotiť sa a vystupovať ucelene proti režimu.

⁷³ Thomas, R.: *Serbia under Milošević. Politics in the 1990s*. (London: Hurst&Company. 1999), 113.

⁷⁴ „Ibid., 113.“

⁷⁵ Balík, Stanislav, *Republika Srbsko*. 411.

3.1.2. Voľby

Pri analýze volieb v skúmanom období sa bude práca zaoberať priebehom celoštátnych parlamentných volieb v roku 1992, predčasnými parlamentnými voľbami v roku 1993, prezidentskými voľbami v roku 1992 a v krátkosti regionálnymi voľbami v roku 1996, ktoré znamenali zaujímavý posun v politickom prostredí Srbska.

Prvé parlamentné voľby sa v novovzniknutom Srbsku uskutočnili v roku 1992 spolu s prezidentskými voľbami a v týchto voľbách participovalo viac ako 100 politických strán. Mnoho z týchto malých strán ale nemalo potrebné zázemie a to dokázal využiť Slobodan Milošević so svojou stranou SPS a dokázal si z nich vytvoriť satelity, ktoré sa starali najmä o zaistenie jeho podpory v odľahlejších regiónoch Srbska.⁷⁶ Do volieb išla ako jasný favorit Miloševićova SPS. Významnú úlohu zohrala Srbská radikálna strana, ktorej vodcom bol Vojislav Šešelj. Strana sa spočiatku profilovala ako silne antikomunistická. Po spojení sa s Miloševićom Šešelj vyzval svojich voličov, aby bojkotovali protesty opozície v roku 1992 a za odmenu získal od Miloševića väčší priestor pre jeho predvolebnú kampaň v médiach. Tento fakt vysvetľuje vynikajúci výsledok pre SRS, ktorá získala viac ako 22% hlasov.⁷⁷

Keďže Milošević chcel zaistiť svojej strane parlamentnú väčšinu a tým eliminovať opozíciu, bola prijatá zmena zákona, ktorá zakázala participovať vo voľbách občanov, ktorí sa nezúčastnili parlamentných volieb v roku 1990. Spolu to tvorilo približne 5 % oprávnených voličov, keďže v predchádzajúcich voľbách sa rozhodlo mnoho opozičných voličov pre bojkot. Celý priebeh volieb pôsobil dosť chaoticky, keďže väčšina členov volebných komisií bola spriatelená so stranou SPS. V súlade so zákonom sa odovzdané hlasy mali posielat' do centrálnej volebnej komisie, kde malo prebehnúť ich sčítanie. Namiesto toho boli ale hlasy odovzdané do rúk regionálnym predstaviteľom, ktorí boli spriatelení so stranou SPS.⁷⁸

Zaistiť tajné hlasovanie bolo zložité z dôvodu, že chaotický priebeh volieb zapríčinil dlhé rady pred volebnými miestnosťami, ktoré nezvládali nápor voličov. Na druhej strane, napriek všetkým manipuláciám, voľby navonok prebehli podľa demokratických princípov, o čo sa aj Milošević snažil. Najsilnejšie opozičné hnutie DEPOS získalo vo voľbách 17% hlasov. V týchto voľbách aj napriek víťazstvu SPS bolo

⁷⁶ Basom, Kenneth E.. *Prospects for Democracy in Croatia and Serbia*. (East European Quarterly, 1995), 520.

⁷⁷ „Ibid., 520.“

⁷⁸ „Ibid., 520.“

vidno jednoznačný prepad preferencií od volieb v roku 1990, kedy SPS získalo viac ako 2 300 000 hlasov, zatiaľ čo nyní niečo cez 1 300 000. Výrazný pokles preferencií je možné pripísať aj prebiehajúcemu konfliktu na území Balkánu.⁸⁰

V ďalších predčasných parlamentných voľbách v roku 1993 SPS posilnila, no prudko klesli preferencie ich hlavnému spojencovi SRS, kedy zo 70tich mandátov v predchádzajúcich voľbách získali v roku 1993 len 39. Slobodan Milošević musel vymyslieť alternatívu, aby mohol vytvoriť parlamentnú väčšinu. V tomto smere mu pomohol konflikt v Juhoslávii, kedy sa jeho taktika vytvorenia mierového plánu v Bosne pozdávala Liberálom Srbska, ktorí vznikli z hnutia DEPOS. Vďaka nim si Milošević dokázal zaistiť pre SPS parlamentnú väčšinu aj pre toto obdobie.⁸¹

Ďalšími voľbami, na ktorých je možné demonštrovať politický pluralizmus sú v Srbskom prípade prezidentské voľby. Slobodan Milošević bol v roku 1989 zvolený siedmym prezidentom Prezídia Srbska v Socialistickej Republike Juhoslávii. Následne na to, v roku 1990 bola prijatá nová ústava, vďaka ktorej mal Milošević v podstate vplyv na všetko, čo sa vtedy v Juhoslávii dialo.⁸² V referende po vypuknutí vojny v Juhoslávii si občania Srbska vybrali, že nastanú predčasné voľby. Slobodan Milošević mal v spoločnosti najsilnejšie postavenie spomedzi všetkých politikov vo federácii. Jeho najväčším protivníkom sa stal Milan Panić. Milan Panić je srbsko-americký podnikateľ a multimilionár, ktorý vybudoval svoje impérium vo farmaceutickom priemysle. Na žiadosť vtedajšieho juhoslovanského prezidenta Dobricu Ćosića a srbského prezidenta Miloševića sa v roku 1992 ujal funkcie predsedu vlády Juhoslovanskej zväzovej republiky. Slobodan Milošević sa snažil Milana Panića využiť v medzinárodnom kontexte, keďže Panić bol vplyvný podnikateľ s americkým občianstvom a očakával, že jeho menovanie do funkcie predsedu vlády Srbska zmierni sankcie, ktoré na nich boli uvalené po napadnutí Bosny a Hercegoviny.⁸³ Po referende a vyhlásení prezidentských volieb sa ale stal hlavným protikandidátom Miloševića, keďže už počas jeho funkcie premiéra sa nestotožňoval s napredovaním Juhoslávie a tvrdil o Miloševićovi, že ochromil Srbsko prudkým nárastom nezamestnanosti a inflácie, podnecoval izolácii Srbska a mal na

⁸⁰ Basom, Kenneth E.. *Prospects for Democracy in Croatia and Serbia*. 521.

⁸¹ Oko Izbor. Report of Izveštaj Centra za slobodne izbore i demokratiju sa parlamentarnih i predsedničkih izbora u Srbiji (septembar-oktobar 1997). <http://www.cesid.rs/pdfovi/OKO%20IZBORA%201.pdf>

⁸² Lebor, Adam. *Milosevic: A Biography*, 140.

⁸³ Chuck Sudetic, "Challenger Steps Up Attack on Serbian Leader," *NYTimes*, Dec, 12, 1992. <https://www.nytimes.com/1992/12/12/world/challenger-steps-up-attack-on-serbian-leader.html>

svedomí sankcie medzinárodného spoločenstva.⁸⁴

Jeho kampaň začala v meste Niš ktoré je priemyselným centrom juhu Srbska, kde mal Milošević silné postavenie. Prekvapujúco už v prvý deň, keď Panić vystúpil bolo na námestí 20 tisíc priaznivcov, čo nikto nečakal a teda okamžite sa zaradil na pozíciu najsilnejšieho protivníka Miloševića. Sám povedal, že keď začal túto kampaň, nebol politikom, ale s touto odozvou, ktorú mal od ľudí, sa za neho od toho momentu považoval a ak zvíťazí 20.decembra vo voľbách, ukončí nadvládu komunistickej strany po viac ako 40tich rokoch, bude pracovať na ukončení občianskej vojny v Bosne, podporovať demokratizáciu a reformovať hospodársku politiku. Jeho ekonomické návrhy mali hlavne pomôcť znížiť nezamestnanosť, ktorá v tej dobe bola v Srbsku viac ako 60%.⁸⁵

Po týchto krokoch stratil Milošević dôveru občanov a Panić mal v tom momente veľkú šancu na výhru, pretože ľudia hľadali novú postavu lídra, ktorý by dokázal Srbsku zaistiť prosperujúcu budúcnosť. Panić ale ešte stále nebol oficiálnym kandidátom, stále sa nestaval do pozície, kedy by priamo kandidoval a vystupoval vo voľbách proti Miloševićovi. Po tom, ako jeho radcovia Panićovi do USA podali informácie, ako vyzerá situácia v Srbsku, Panić súhlasil s oficiálnou kandidatúrou za predpokladu ak nazbierajú 10 tisíc podpisov spomedzi občanov Srbska v posledných dvoch dňoch pred ukončením limitu na zápis kandidatúry. Podarilo sa im vyzbierať nie 10 tisíc, ale 40 tisíc podpisov, a to bol jasný signál na reálnu šancu k výhre vo voľbách.⁸⁶

Dňa 2. decembra 1992 Panić oznámil svoj úmysel vyzvať Miloševića v prezidentských voľbách. Všetci predpokladali, že Milošević sa neudrží na svojej pozícii, keďže v tom momente viac ako polovica jeho podporovateľov chcela jeho rezignáciu, mal veľmi malú teoretickú šancu sa udržať. Panićov volebný slogan bol "Promena Sad" ("Zmeniť teraz").

Vtedy sa začala diať prvá neobvyklá situácia vo voľbách, keď Panićov predvolebný spot neodvysielalo jediné celoštátne médium Rádio-televízia Srbska (RTS). Jeho krátka upútavka v televízii bola zameraná na to, že Panićove vyhlásenie prebehlo v americkom hotely Hyatt Regency a teda chcelo vyvolať v občanoch pocit, že Panić je americkou figúrkou, ktorá nekoná v záujme srbského ľudu ale je nástrojom ovládnutia Srbska

⁸⁴ Doug Schoen "Prime Minister For Peace: My Struggle For Serbian Democracy, Milan Panić Chronicles His Fight For Freedom." *Forbes*. 2015, Jun, 19, 2015, <https://www.forbes.com/sites/dougschoen/2015/06/19/in-prime-minister-for-peace-my-struggle-for-serbian-democracy-milan-panic-chronicles-his-fight-for-freedom/#3ca2e0b473a9>.

⁸⁵ Doug Schoen "How Milosevic Stole the Election." *Nytimes*. Feb, 14, 1993. <https://www.nytimes.com/1993/02/14/magazine/how-milosevic-stole-the-election.html>

⁸⁶ "Ibid.,".

západom. Zlovestnejšie, štátom riadené rozhlasové a televízne vysielanie— dlho notoricky známe ako nástroje režimu – začali neustály útok na Paniča, kedy ho označili za zradcu srbského ľudu a agenta CIA. Ešte vtedy aj napriek týmto útokom mal Panić náskok 8 % pred Miloševićom.⁸⁸

RTS bolo jedným z hlavných médií, ktoré držal v rukách Slobodan Milošević a využíval ho na realizáciu svojich politických a straníckych záujmov. Už v tom čase mali média obrovský dosah na spoločnosť. Milošević zariadil, že RTS bude vysielat' Paničove reklamy až po tom, čo kandidatúru Paniča potvrdí srbská volebná komisia, ktorá bola samozrejme ovládaná členmi Socialistickej strany Srbska. Panić aj napriek tomu, že bol premiérom Juhoslávie a bol jeden z najobľúbenejších ľudí v celom Srbsku bol komisiou zamietnutý, pretože rok pred voľbami nebol legálnym rezidentom. Problém nastal ale v tom, že požiadavka trvalého pobytu bola vymedzená v niektorých právnych predpisoch až začiatkom novembra.⁸⁹

Až v decembri Najvyšší súd Srbska odvolal komisiu a zrušil nariadenie o nutnosti trvalého pobytu v Srbsku minimálne rok pred konaním volieb, vďaka čomu sa Panić mohol zúčastniť volieb. Medzičasom bol vystavený neustálym útokom v Rozhlasovej Televízie Srbsko bez možnosti odpovedať. Kanál odmietol spustiť akékoľvek Paničove predvolebné spoty, kým nedostal oficiálne oznámenie o jeho kandidatúre. Okrem toho, kandidatúra musela byť doručená do centrály televízie do tretej hodiny poobede v deň, kedy najvyšší súd Srbska umožnil Panićovi oficiálne kandidovať. Kandidatúra sa po ceste stratila a bola doručená až o pol štvrtej poobede a teda ďalší deň mal v televízii priestor len Milošević. To všetko sa dialo 9. decembra 1992 s tým, že prezidentské voľby sa konali už 20. decembra 1992.⁹⁰

S aktívnou kampaňou, ktorá sa skončila 17. decembra, teda mal len týždeň na to, aby Milan Panic dokázal osloviť ľudí. Vytvorili reklamu, ktorá začala obrazom Miloševića a pýtala sa, či skutočne zlepšil kvalitu života a ekonomiky. Reklama ukázala piasové linky a plynové potrubia, ako aj zábery obyčajných Srbov v chudobe a uzatvorila ho záznamom Paničových volebných sľubov. Reklama sa nikdy nezobrazovala pretože RTS ju totiž zakázala z dôvodu, že je príliš kritická voči zavedenému režimu. Následne na to Panićov predvolebný štáb odstránil všetky zmienky o Miloševićovi, no zachovali zábery tovární a

⁸⁸ "Ibid.,".

⁸⁹ Chuck Sudetic, "Premier's Effort to Oust Serbian Leader Is Blocked" *Nytimes*. Dec, 4, 1992. <https://www.nytimes.com/1992/12/04/world/premier-s-effort-to-oust-serbian-leader-is-blocked.html>

⁹⁰ Schoen, "How Milosevic Stole the Election".

hospodárskeho úpadku. Vedenie televízie ale opäť reklamu odmietlo a počas niekoľkých dní bola jediná reklama, ktorá mohla byť vysielaná životopisným okienkom Paniča.⁹¹

Ďalšie narušenie priebehu volebnej kampane, ktoré bolo nasmerované na oslabenie pozície Milana Paniča sa týkalo odpočúvania telefónov jeho volebného štábu, ktorý pozostával aj z mnohých dobrovoľníkov. Mnoho z nich sa dokázalo venovať kampani naplno bez žiadneho časového obmedzenia, vedeli dobre anglicky, mali odborné tituly a pracovali bez nároku na honorár. Doug Schoen, jeho spolupracovník, ich skôr označuje ako nasadených dobrovoľníkov, spriatelených s Miloševićom, ktorý ho pravidelne informoval o novinkách a ďalších krokoch, ktoré v kampani podniknú.⁹² Panić sa ale aj tak snažil bojovať a teda zmenil svoju kampaň. Ak sa predpokladalo, že únik informácii je veľký, ďalšie prieskumy a dôležité prvky kampane vypustili čo najskôr a medzi čo najširšie spektrum obyvateľstva, aby ľudia vedeli, že je seriózny kandidát na prezidenta ktorý môže vyhrať. V každom prieskume, ktorý sa uskutočnil, Panić držal tesné vedenie nad Miloševićom. Predpokladalo sa, že získa nadpolovičnú väčšinu hlasov v prvom kole a ak náhodou nie, tak v druhom kole voliči, ktorí budú voliť iného kandidáta ako jeho a Miloševića prejdú k Panićovi a víťazstvo v druhom kole bude jasné.⁹³

Dňa 17. decembra, posledný deň kampane, RTS venovala takmer štyri hodiny záverečným zhromaždeniam Miloševićovej kampane, pričom len odovzdala odkaz na záverečné zhromaždenie Paniča v Belehrade, ktorého sa zúčastnilo viac ako 150 000 ľudí. Kým Panić bol povzbudený nadšenou podporou, ktorú dostal od srbského obyvateľstva, bol horko sklamaný Spojenými štátmi a ďalšími západnými aktéry. Nemohol si ale dovoliť aby bol bližšie spájaný s USA, pretože by to pre neho mohlo mať katastrofálne následky, ale potreboval aspoň konkrétne vyhlásenie, že uvalené sankcie budú zrušené, ak by bol zvolený, čo bolo jednou z jeho hlavných bodov kampane. Žiadna podpora však nebola ponúknutá. Spojené štáty urobili jeden krok, ktorý sa bez ohľadu na zásluhy ukázal ako politicky katastrofálny pre Paniča. Práve, keď sa kampaň skončila, minister zahraničných vecí Lawrence S. Eagleburger označil Miloševića za vojnového zločinca za svoju úlohu pri podpore etnických čistiek v Bosne. Táto poznámka poslúžila na izolovanie Srbska a na to, aby sa Milošević predstavil ako obeť západnej agresie a jedinej postavy, ktorá je dostatočne silná na to, aby sa postavila americkému imperializmu. Neprítomnosť

⁹¹ Lampe, John R., *Yugoslavia as History 2ed: Twice There Was a Country*. (Cambridge University Press, 2008). 387

⁹² Schoen, "How Milosevic Stole the Election".

⁹³ „Ibid.,“.

medzinárodného tlaku, najmä zo strany Spojených štátov, umožnila srbským orgánom, aby do dvoch dní pred voľbami bránili európskym pozorovateľom v účasti vo voľbách, čo veľmi sťažilo pozorovanie hlasovania a zaistenie korektnosti.⁹⁴

Manipulácie skutočne začali pred voľbami, keď sa voliči, ktorí sa nezúčastnili na jarných parlamentných voľbách, systematicky nemohli zúčastniť volieb prezidentských. Treba ale poznamenať, že opozícia sa rozhodla parlamentné voľby bojkotovať a teda mnoho voličov, ktorí boli proti Miloševićovi, sa volieb zúčastniť nemohlo. Ak chceli voliť, voliči museli ísť do centrálného volebného miesta, aby ich podrobili kontrole a potom čakali na registráciu v štátnych zariadeniach kedykoľvek až tri alebo štyri hodiny. Tisíce ľudí sa ani neobťažovali to vyskúšať.⁹⁵ Podľa pozorovateľov Konferencie o bezpečnosti a spolupráci v Európe sa v deň volieb z 5% až 10% všetkých voličov odvrátilo kvôli fungovaniu štátnych orgánov a tento údaj bol potvrdený. Anketári sa zhodli na tom, že prevažná väčšina tých, ktorí boli odvrátení, boli mladší voliči, ktorých prieskumy sa ukázali byť silne pro-paničovské.⁹⁶ Študenti, ktorí v prevažnej miere podporovali Paniča, museli byť na svojich univerzitách 20. decembra, aby sa mohli zaregistrovať na dotované bývanie na ďalší akademický rok, čo im sťažilo možnosť dostať sa domov na hlasovanie.⁹⁷

Etnické menšiny, ktoré tvoria približne 20 percent srbských voličov a mnohí z nich žili s príbuznými mimo Srbska, čelili čakaniu štyri až osem hodín na hraničných priechodoch v deň volieb. Predvolebné prieskumy verejnej mienky ukázali, že títo voliči uprednostňovali Paniča v pomere 10 ku 1. Napriek týmto prekážkam sa v prieskume z 1 371 voličov opýtaných na náhodne vybraných 60 srbských volebných miest ukázalo, že Milošević a Panić majú zhodne 47 percent. V hlavnom meste 80 až 90 percent voličov uviedlo, že hlasovali za Paniča. Predčasné oficiálne informácie však ukázali, že Milošević vedie s viac ako 55% hlasov a Panić získa predbežne 33 % hlasov. Voľby dopadli tak že Milošević získal 53 % hlasov a Panić 32 %. Milošević tak bol prezidentom Srbska do roku 1997 a potom prezidentom Juhoslovanskej zväzovej republiky až do roku 2000.⁹⁸

SPS na čele s Miloševićom zaznamenali prvú väčšiu porážku v regionálnych voľbách v roku 1996. V týchto voľbách prekvapivo SPS zaznamenala porážku v 14 mestách naprieč celým Srbskom a Slobodan Milošević si bol vedomý, že by to mohlo

⁹⁴ "Ibid.,".

⁹⁵ Goati, Vladimir. *Elections in FRY from 1990 to 1998. Will of people or electoral manipulation?*. (Center for free elections and democracy, 2000). 103.

⁹⁶ Schoen, "How Milosevic Stole the Election".

⁹⁷ "Ibid.,".

⁹⁸ Gordana Andrić. "Two Decades of Election Tumult in Serbia. " *Balkaninsight*. April, 10, 2012. <https://balkaninsight.com/2012/04/10/two-decades-of-election-tumult-in-serbia/>

výrazne oslabiť jeho pozíciu. Nechcel priznať porážku a vyhlásil tretie kolo volieb s tým, že anuloval výsledky 33 kandidátov aliancie Zajedno a vzal im víťazstvo v mestách Niš, Jagodina a Kraljevo. Aj napriek anulovaní výsledkov a snahe o manipuláciu sa priaznivci opozície zjednotili a vyšli do ulíc. Protesty trvali 78 dní až im napokon Milošević podľahol a rozhodol sa povolať Organizáciu pre bezpečnosť a spoluprácu v Európe (OSCE) na prekontrolovanie výsledkov, keďže si myslel, že mu dajú za pravdu. Komisári OSCE ale rozhodli v prospech Zajedno, kedy vydali správu, že voľby prebehli v súlade s Ústavou a Milošević musel priznať jeho prvú väčšiu porážku.⁹⁹

Parlamentné voľby v Srbsku či už v roku 1992 alebo 1993 môžeme pojať vo vzťahu k limitovanému pluralizmu z dvoch hľadísk. Stranám bolo umožnené zúčastniť sa volieb, no médiá, ktoré boli v moci Miloševića neposkytovali rovnaký priestor všetkým zúčastneným aktérom. Jednoznačne podporovali Miloševićovu stranu SPS a jeho spolupracovníkov. Počas celého obdobia ale nevznikol konkurencie schopný politický subjekt, ktorý by dokázal ohroziť postavenie SPS aj napriek poklese hlasov pri voľbách v roku 1992. Jedným výraznejším neúspechom bolo víťazstvo aliancie Zajedno v regionálnych voľbách, no na parlamentnej scéne si Milošević dokázal pre svoju stranu SPS bez väčších problémov zaistiť podporu u obyvateľstva. Väčšiu mieru manipulácii sme ale mohli spozorovať pri prezidentských voľbách v roku 1992, kedy sa proti nemu postavil Milan Panić. V týchto voľbách bolo prítomné ovplyvňovanie v podstate každého aspektu, od obmedzovania práv Panića v kampani, cez manipuláciu s volebnou účasťou prostredníctvom sťaženia voľby študentom a Srbom, žijúcim v zahraničí, až po sčítanie výsledkov. Môžeme teda skonštatovať, že politický pluralizmus mal miesto v srbskej spoločnosti, no bol výrazne limitovaný externými nástrojmi manipulácie.

3.1.3. Média

Média sú jedným z dôležitých aspektov každého demokratického zriadenia štátu. Tvoria najvýznamnejšiu zložku pri informovanosti občanov nie len o domácich, ale aj zahraničných problémoch a ľuďom ponúkajú možnosť na vytvorenie si vlastného názoru. To platí ale len v prípade, že médiá sú nezávislé, apolitické a ponúkajú občanom možnosť vybrať si z viacerých možností. Apolitickosť médií je jedným z najdôležitejších faktorov, ktoré by mali spĺňať. Politická zaujatosť totiž spôsobuje, že občania nedostávajú na výber

⁹⁹ Ramet, Sabrina P. *Central and Southeast European Politics Since 1989*. (Cambridge University Press, 2010), 293.

dostať sa k reálnym informáciám a ich názory a politické postoje sú ovplyvňované nedostatočnou informovanosťou.

Už podľa prezidentských volieb v roku 1992 bolo jasné, že Slobodan Milošević mal v pláne ovládnuť celý mediálny priestor. Milošević mal výhodu v tom, že vo vedení všetkých hlavných srbských médií boli jeho sympatizanti. Jeho vplyv bol citeľný hlavne v začiatkoch vojny v Juhoslávii, kedy hrala propaganda dôležitú úlohu. V lete roku 1992, riaditeľ RTS, Milorad Vučelić, ktorý bol členom strany SPS, prepustil niekoľko jeho zamestnancov kvôli propagácii antivojnovnej piesne, ktorá sa nezhodovala s politikou SPS.¹⁰⁰ Miloševićovi sa takisto podarilo ovládnuť 2 najčítanejšie tlačové médiá v krajine, denník Politika a týždenník Týždenné informačné noviny (*Nedeljne informativne novine, NIN*). NIN v začiatkoch konfliktu v Juhoslávii rázne vystupoval proti útokom v Bosne. Jedným z médií, ktorý dlhý čas vytrvalo vzdoroval režimu bol denník Borba. Milošević sa snažil o jeho získanie, no novinári, ktorým bolo umožnené naďalej vykonávať svoju prácu založili nový denník Nova Borba.¹⁰¹ Najväčšou zbraňou, ktorú využíval Slobodan Milošević pri kontrole médií bol úplný zákaz ich funkcie. Milošević pozastavil vysielanie televíznej stanice Studio B. Viackrát sa pokúsil o pozastavenie nezávislého rozhlasového vysielanie B-92, no aj vďaka protestom po ukončení vojny v Juhoslávii toto rádio neprestalo vysielat' svoje informácie a začali využívať alternatívne zdroje, ako napríklad internet.¹⁰²

Očividne boli ale hlavným Miloševićovým centrom záujmov televízne stanice. Ovládnutím Radio Televízie Belehrad (RTB) si zároveň zaistil kontrolu nad 3 denníkmi a 10 časopismi. K tomu kontroloval televízne vysielanie, keď RTB prešla v roku 1992 pod štátnu televíziu RTS pod ktorej značkou sa snažil zjednotiť čo najviac televíznych kanálov.¹⁰³

Milošević počas vojny v Juhoslávii využíval médiá hlavne na propagandu, ktorá mala zaistiť sympatie pre rôzne akcie, ktoré podnikal počas jej trvania. Dôležitým prvkom jeho propagandy bolo aj obviňovanie ostatných krajín Balkánu zo zrady Juhoslávie. Sústredil sa na svojho najväčšieho nepriateľa, v tom čase Chorvátsko, kedy ich prirovnával k Ustašovcom, ale napríklad Bosniakov prirovnával k mudžahedínom, a médiá vydávali prehlásenie, že všetci moslimovia sú kriminálnici.

¹⁰⁰ Basom, Kenneth E.. *Prospects for Democracy in Croatia and Serbia*. 519.

¹⁰¹ Thomas, R.: *Serbia under Milošević. Politics in the 1990s*, 16.

¹⁰² Oficiálna stránka Rádia B-92. https://www.b92.net/about_us/history.php

¹⁰³ Serbian state media begins to waver in its support of Milosevic, "Committee to Protect Journalists (CPJ)", (New York, press release, 4 October 2000), <http://www.hartford-hwp.com/archives/62/328.html>

Prostredníctvom médií sa snažil ospravedlňovať svoje činy a pravidelne bol v televízii vykresľovaný ako záchranca národa a celkovo sa snažil čo najviac pomôcť svojej osobnosti, aby si dokázal udržať popularitu a obmedzoval tým opozíciu.¹⁰⁴ Napríklad hnutie DEPOS vyprodukovalo reklamu, ktorá ukazovala smetné koše na uliciach v Srbsku so správou, že aj toto je Srbsko, no RTS túto reklamu nikdy neodvysielala údajne z technických príčin.¹⁰⁵

Média pod Miloševićom boli jednoznačným spôsobom nástrojom režimu. Podarilo sa mu ovládnuť všetkých kľúčových aktérov mediálneho priestoru a dokázal si tým zaistiť obrovský vplyv či už v televízii alebo tlači. Využíval svoje média hlavne v ostrej predvolebnej kampani v prezidentských voľbách 1992, kedy v podstate dostávali priestor len reklamy, ktoré vyzdvihovali jeho osobnosť. Rozvíjal nimi propagandu počas vojny v Juhoslávii a kontroloval, ktoré informácie môžu byť prezentované a ktoré nie. Z hľadiska médií teda o pluralizme hovoriť nemôžeme.

3.2. Limitovaný pluralizmus v Chorvátsku

3.2.1. Stranický systém

Chorvátsky stranický systém v 90tych rokoch 20. storočia sa jednoznačne vyznačuje dominanciou strany Franja Tudjmana, HDZ. Franjo Tudjman bol pred voľbami 1992 úradujúci prezident, ktorého si zvolil *Sabor*¹⁰⁶ a HDZ mala najsilnejšie postavenie v parlamente. Do volieb v roku 1992 teda išla ako najúspešnejšia a najviac podporovaná strana povzbudená eskalujúcim konfliktom na Balkáne a potrebou dať národu istotu, že o nich bude postarané v ich najlepšom záujme.¹⁰⁷ Program strany bol založený na hájení slobôd chorvátskeho národa, samostatnosť Chorvátska, jeho suverenita a nezávislosť. Neexistovala mocnejšia a populárnejšia osobnosť v politike Chorvátska v 90tych rokoch ako bol Franjo Tudjman. Navyše, pri začiatkoch konfliktu to bola práve Tudjmanova HDZ, ktorá iniciovala vytvorenie vlády Národnej Jednoty v roku 1992 na ochranu chorvátskej

¹⁰⁴ Robert Marquand. "Serbia's State-Run Media Are a Weapon of War" *The Christian Science Monitor*, .Jan, 26, 1993. <https://www.csmonitor.com/1993/0126/26022.html>

¹⁰⁵ Marquand. "Serbia's State-Run Media Are a Weapon of War"

¹⁰⁶ Chorvátsky názov pre vtedajšiu parlamentnú snemovňu

¹⁰⁷ Parliamentary nad Presidential Elections in an Independent Croatia August 2, 1992. Report of The Commission on Security and Cooperating in Europe. 14

štátnosti, a to vzbudilo u obyvateľov pocit ochrany.¹⁰⁸ HDZ si k tomu zaistilo vedúce pozície vo väčšine štátnych podnikov, dokázala ovládnuť médiá a súdnicstvo.

V Chorvátskej opozícii proti HDZ boli traja hlavní politickí hráči. Prvou z opozičných strán bola Chorvátska sociálne liberálna strana (*Hrvatska socijalno-liberalna stranka*, HSLŠ). Vo voľbách roku 1992 bola druhou najúspešnejšou stranou po HDZ. Vo voľbách 1992 získala 17,33%.¹⁰⁹ Jejím lídrom bol Dražen Budiša, ktorý bol kontroverznou postavou v Chorvátskej politike ešte za čias komunizmu. Bol prenasledovaný a uväznený kvôli jeho postojom voči režimu, a teda aj strana HSLŠ sa formovala ako alternatíva ku komunizmu a nacionalizmu, ktorý bol hlavným centrom záujmu pre HDZ a mohli by sme ju označiť ako sociálne-liberálnu stranu. Dražen Budiša sa pokúšal bojovať proti Franjovi Tuđmanovi aj v prezidentských voľbách, ale tak ako parlamentné, ani prezidentské voľby HSLŠ nezvládla a utrpela porážku. Aj tak bola jednou z najschopnejších opozičných alternatív k HDZ.¹¹⁰

Druhou opozičnou stranou, ktorá stojí za zmienku, bola extrémne pravicová Chorvátska strana práva (*Hrvatska stranka prava*, HSP). Jejím hlavným predstaviteľom bol Dobroslav Paraga, vďaka ktorému sa strana stotožňovala s vôbec prvou chorvátskou politickou stranou s rovnakým názvom z roku 1861. Paraga tiež uznával hnutie Ustašovcov z obdobia Druhej Svetovej Vojny a celkovo jeho HSP bola najextrémnejšou pravicou vo vtedajšom politickom spektre. Aj napriek týmto ideám sa aj vo voľbách 1992 aj 1995 dokázala dostať do parlamentu, aj keď mala najmenšiu podporu zo všetkých relevantných opozičných strán.¹¹¹

Najväčším kritikom Tuđmanovej HDZ ale bola Chorvátska ľudová strana (*Hrvatska narodna stranka – Liberalni demokrati*, HNS) pod vedením Savky Dabčević-Kučar. Dabčević-Kučar bola veľkou kritičkou komunistického režimu v čase vedúceho postavenia SKJ. HNS bola členom vlády národnej jednoty a svojimi princípmi bola veľmi podobná strane HSLŠ. To zapríčinilo roztrieštenie opozičných voličov a neschopnosť týchto strán priamo konkurovať HDZ vo voľbách.¹¹² Pred voľbami v roku 1995 vzniklo

¹⁰⁸ Hloušek, Vít, "Republika Chorvatsko". In Fiala, Petr, Maxmilián Strmiska a Jan Holzer. *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideovo-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2002), 182.

¹⁰⁹ CROATIA Parliamentary Chamber: Zastupnicki Dom, ELECTIONS HELD IN 1992. Report of Inter-Parliamentary Union. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2077_92.htm

¹¹⁰ Parliamentary nad Presidential Elections in an Independent Croatia August 2, 1992. Report of The Commission on Security and Cooperating in Europe. 15.

¹¹¹ Hloušek, Vít, "Republika Chorvatsko". 184.

¹¹² Parliamentary nad Presidential Elections in an Independent Croatia August 2, 1992. Report of The Commission on Security and Cooperating in Europe. 15.

v Chorvátsku hnutie Novi Sabor 95. Pozostávalo zo Chorvátskej roľníckej strany (HSS), teritoriálne zameraného Istrijskeho demokratického zhromaždenia (IDS), Slavonsko baranjskej chorvátskej strany (SBHS), Chorvátskej kresťansko-demokratickej strany (HKDS) a Chorvátskej ľudovej strany (HNS). Táto koalícia získala vo voľbách roku 1995 viac ako 18 % hlasov.

Z hľadiska pluralizmu stranického systému môžeme povedať, že rovnako ako v srbskom ponímaní, tak aj chorvátske politické strany mali práva na existenciu nelimitované. Podobnosti môžeme nájsť v nejednotnosti opozície, ktorej sa nepodaril žiadny väčší úspech počas rokov 1991–1997 a takisto vo fenoméne vzniku takzvaných všeludových hnutí.

3.2.2. Voľby

V Chorvátskom prípade sa bude práca zaoberať parlamentnými voľbami v rokoch 1992 a 1995, z ktorých HDZ odvodilo legitimitu svojej vlády a prezidentskými voľbami v roku 1992. Hlavne parlamentné voľby boli v Chorvátskom prípade špecifické, čo nám poskytne analýza udalostí, ktoré sa udiali pred oboma voľbami a celkového priebehu volieb.

Franjo Tuđman bol zvolený prezidentom Chorvátska v roku 1992 v prezidentských voľbách, ktoré sa konali súčasne s parlamentnými. Do prezidentských volieb nastupoval ako úradujúci prezident Chorvátska po jeho osamostatnení sa. Jeho hlavným protivníkom bol Dražen Budiša z HSLŠ, no Tuđman vyhral voľby so ziskom 56,73% čo bolo celkovo 1 519 000 hlasov.

Rovnako ako v Srbsku, aj v Chorvátsku prebehli voľby prezidentské a parlamentné v jeden deň.¹¹³ Prvý problém nastal pred voľbami, keďže bol stanovený dátum ich konania na 2. august 1992. Z Chorvátskej Ústavy z roku 1990, ktorá zakazovala vedúcu úlohu strany a ukončila komunistický režim v Chorvátsku¹¹⁴ podľa článku 141 jasne vychádzalo, že: „*Voľby do Parlamentu a voľby Prezidenta republika sa zvolávajú podľa volebných zákonov prijatých najmenej jeden rok pred konaním volieb*“. Nové volebné zákony boli vyhlásené 2. apríla 1992, teda presne 4 mesiace pred voľbami čo bolo v rozpore s Ústavou.¹¹⁵ Opozícia argumentovala tým, že síce nie je v Ústave zakotvená presná

¹¹³ Sabor bol do roku 2001 dvojkomorovým parlamentom a skladal sa zo Snemovne Reprezentantov a z Poslaneckej Snemovne

¹¹⁴ Ustav Republike Hrvatske, NN 56/1990

¹¹⁵ Ustav Republike Hrvatske, NN 56/1990

procedúra vyhlásenia dátumu konania volieb, no Ústava jasne hovorí o podmienke volebných zákonov, čím ju vláda porušila. Vyhlásenie volieb, ktoré sa konajú 4 mesiace na to nevyhovovala hlavne opozícii, ktorá nemala dostatočný čas na mobilizáciu voličov. Voľby boli teda vyhlásene v prospech vládnucej strany prezidenta Chorvátska HDZ. Na prvý pohľad by sa zdalo, že pôsobia demokraticky a všetky strany majú možnosť v nich participovať, no HDZ mala veľmi silnú základňu voličov a v jej čele stal úradujúci prezident, Franjo Tudjman.

Citeľný vplyv na výsledky volieb mala aj občianska vojna, ktorá prebiehala na území Chorvátska. Odborníci sa zhodujú, že si ľudia v čase krízy majú tendenciu vo voľbách vybrať aktuálnu možnosť a sú menej naklonení k zmene.¹¹⁶ To vyplýva z faktu, že v tomto období sa ľudia skôr starajú o zaistenie základných životných potrieb ako sa zaoberajú politickou situáciou v krajine.

Priamo prepojený s prebiehajúcou vojnou bol aj demografický problém volieb. Viaceré regióny boli v tom čase okupované a ich obyvatelia žili v znevýhodnených podmienkach, poprípade boli násilím vysídlení. Týchto občanov bolo v čase pred voľbami približne 400 000. Z hľadiska etnického rozloženia krajiny po osamostatnení sa Chorvátska tvorili najväčšiu minoritu Srbi. Srbom žijúcim na územiach Republiky Srbskej Krajiny bolo odobraté právo voliť, zatiaľ čo Chorvátom z rovnakých oblastí bolo umožnené volieb sa zúčastniť a chorvátska vláda dokázala zložitými procesmi zabezpečiť, aby sa títo občania mohli volieb zúčastniť.¹¹⁷

Problém s dátumom konania volieb bol aj v tom, že voľby boli uskutočnené začiatkom augusta, teda v období prázdnin kedy bol predpoklad, že sa nie všetci obyvatelia nachádzajú vo svojom bydlisku. Opozícia argumentovala tým, že neexistuje v Európe precedens na konanie volieb v auguste, v prázdninovom období a posledné voľby, ktoré sa v tomto čase konali boli vo Švédsku v dvadsiatych rokoch 20. storočia. Pochybným dátumom mohla vládnuca strana manipulovať s volebnou účasťou, čo sa jej nakoniec aj podarilo. Z celkových 4 miliónov oprávnených voličov v Chorvátsku sa volieb do Snemovne Reprezentantov zúčastnilo 2,3 milióna a prezidentských volieb 2,5 milióna ľudí.

Ďalší problém, ktorý sa naskytol kvôli urýchlenému konaniu volieb bol s ich celkovou administratívou. Za tak krátky čas pred voľbami nie len že opozícia nemala

¹¹⁶ Ramet, Sabrina P. *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education, and Media*. (Texas: Texas A&M University Press, 2007), 43.

¹¹⁷ Elections in the Republic of Croatia 2 August 1992. Report of The International Republican Institute. <https://www.iri.org/sites/default/files/Croatia's%201992%20Presidential%20and%20Upper%20Parliament%20Chamber%20Elections.pdf>

dostatok priestoru sa plnohodnotne pripraviť na voľby, no takisto to ukázalo, že nebola zvládnutá ich celková organizácia. V demokratických voľbách je podmienkou, že členovia volebných komisií sú nezávislí a nestranní. Takisto to bolo navonok aj v Chorvátsku vo voľbách 1992. Komisie boli zložené majoritne zo sudcov, pri ktorých je podmienka, že musia byť nezávislí. No v transformačnom období je veľmi dôležité ustanoviť demokratické inštitúcie a zariadiť nezávislosť súdov. Tento proces je ale náročný a komplikovaný, keďže skúsenosti s predchádzajúceho režimu sú zakotvené hlboko vo všetkých štruktúrach štátu. Opozícia namietala, že sudcovia by síce mali byť nezávislí, ale nie je možné túto skutočnosť dokázať, keďže HDZ je suverénne najsilnejšia strana s konexiami na všetkých úrovniach. To sa ukázalo aj pri ďalších členoch volebných komisií, ako napríklad učiteľoch alebo intelektuáloch. Určité profesie boli priamo podmienené sympatiami s vládnuou stranou.¹¹⁸

Zaujímavým prvkom pri potencionálnej manipulácii s volebnou účasťou bolo aj rozloženie volebných staníc. Voliči odovzdávali hlasy vo voľbách do Snemovne Reprezentantov v inej volebnej miestnosti ako pri prezidentských voľbách. Umiestnenia volebných staníc a členovia volebných komisií mali byť podľa Ústavy oznámení minimálne 5 dní pred konaním volieb, no táto podmienka nebola splnená, keďže tieto informácie boli zverejnené len 3 dni pred konaním. Tento fakt spôsobil, že nebolo možné zaistiť hladký a správny priebeh volieb kvôli nedostatočnému predvolebnému vzdelávaniu a oboznámeniu členov volebných komisií a dozorcov s pravidlami.¹¹⁹

Vplyv HDZ na celkový priebeh volieb bol zaznamenaný aj pri zverejňovaní predbežných informácií o priebehu volieb. Nefunkčnosť pozorovateľov a dozorcov vo volebných staniach spôsobila, že strany boli nútené k získavaniu informácií o priebehu volieb z médií, keďže volebné komisie odmietali poskytovať informácie pozorovateľom opozičných strán.¹²⁰

Väčšie zásahy do volieb v roku 1995 boli hlavne z pohľadu ústavnosti. Tudjman sa snažil využiť situáciu, kedy panovala medzi obyvateľmi eufória z Operácie Búrka, ktorou sa podarilo chorvátskym vojskám dobiť územie Republiky Srbskej Krajiny, ktorú okupovali Srbi. Nečakal dlho a takmer hneď úspešnej ofenzíve rozpustil Snemovňu Reprezentantov a 6 týždňov po ukončení vojny vyhlásil nové voľby, čím chcel zaistiť pre HDZ ešte väčšiu podporu. Franjo Tudjman spozoroval, že chorvátsky ľud sa po konflikte

¹¹⁸ Elections in the Republic of Croatia 2 August 1992.

¹¹⁹ Elections in the Republic of Croatia 2 August 1992.

¹²⁰ Elections in the Republic of Croatia 2 August 1992.

uberá demokratickým smerom a považoval to ako hrozbu pre jeho vládu. Takisto sa vyformovalo nové hnutie, Novi Sabor 95, ktoré skonsolidovalo opozičné regionálne strany. V nadväznosti na to Tudjman nechal zvýšiť volebnú klauzulu z 3% na 5%. Väčším problémom bol ale fakt, že tým znevýhodnil vo voľbách etnické skupiny žijúce na území Chorvátska. V novom volebnom zákone pridil poslancom chorvátskej diaspory 12 mandátov, zatiaľ čo Srbom, žijúcim na území Chorvátska len 3. Tento fakt kritizovalo aj viacero európskych inštitúcií, napríklad Rada Európy a OBSE. HDZ úspešne vyhralo voľby aj v roku 1995 so ziskom 45,23% hlasov¹²¹, kedy podľa zmiešaného volebného systému, ktorý bol zavedený pred voľbami v roku 1992 svoje zastúpenie v Sabore ešte posilnili.¹²²

Pri zohľadňovaní volieb v kontexte limitovaného pluralizmu môžeme v chorvátskom prípade zistiť, že Franjo Tudjman zasahoval hlavne do parlamentných volieb. Podpora jeho osobnosti bola dostatočne silná, takže sa o svoj prezidentský mandát nemusel obávať, no situácia v chorvátskom parlamente bola iná. Síce opozícia nedokázala zmobilizovať sily a ponúknuť schopnú alternatívu k vládnucej strane, Tudjman preto využíval nezákonné prostriedky pri parlamentných voľbách v roku 1992 ale aj roku 1995 na to, aby dostatočne posilnil pozíciu HDZ. Hlavne voľby 1995 boli zlomové, keďže po ukončení vojny v Juhoslávii chcel chorvátsky ľud vidieť pokrok v smerovaní k demokracii a HDZ potrebovalo legitimizovať svoju moc na ďalšie volebné obdobie. Protiústavne určenie dátumu volieb, nechota zaistiť apolitickosť volebných komisií a pozorovateľov a znevýhodnenie srbského etnika viac či menej ovplyvnili celkové výsledky volieb, kde HDZ svoju pozíciu upevnilo.

3.2.3. Média

V Chorvátsku bol od začiatku transformačných procesov cítiť vplyv vládnucej strany HDZ na čele s Franjom Tudjmanom vo všetkých sférach politického a spoločenského života. Chorvátska štátna televízia HRTV bola v tom čase najsledovanejším chorvátskym médiom s pokrytím okolo 55 % populácie Chorvátska

¹²¹ REPORT ON THE ELECTIONS TO THE HOUSE OF REPRESENTATIVES IN THE REPUBLIC OF CROATIA. Oct 29, 1995. <https://www.oscepa.org/documents/election-observation/election-observation-statements/croatia/statements-7/2042-1995-parliamentary-2/file>

¹²² Týfa, P. "Politický režim Chorvátska za vlády prezidenta Franjo Tudjmana a koncepty nedemokratických režimů." *Středoevropské politické studie*, 320-339, <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4432/6128>

a dôležitejšie bolo, že viac ako 75% občanov ju považovalo za hlavný zdroj informácií.¹²³ Táto televízia bola ovládaná Franjom Tudjman, mala priame väzby na HDZ a podmienku apolitickosti nespĺňovala, keďže riaditeľ televízie bol volený parlamentom.¹²⁴ Štátna televízia zohrala veľkú úlohu či už pri voľbách v roku 1992, 1995 alebo prezidentských voľbách v roku 1997. Vplyv HDZ sa presunul aj do tlače, kedy sa im podarilo zaistiť si podporu denníkov *Vjesnik*, *Večernij list*, *Slobodna Dalmacija* alebo *Glas Slavonije*. Najväčšou výhrou bol pre stranu denník *Večernij list*, v tom čase najobľúbenejší a najčítanejší denník v krajine s viac ako 180 000 predanými výtlačkami každý deň, čo bolo viac ako trojnásobok predaných výtlačkov zvyšných troch denníkov dokopy.¹²⁵

Aj napriek veľkej sile vládnucej strany, boli náznaky udržania nezávislej tlače, ako napríklad týždenníky *Globus*, *Nacional* alebo *Feral Tribune*, no tie postupne strácali na popularite a znižoval sa ich vplyv. Vďaka veľkej moci HDZ novinári, ktorí vystupovali proti režimu a snažili sa informovať občanov a reálnych problémoch vo vnútri krajiny boli zdiskreditovaní rôznymi spôsobmi, boli prenasledovaní, boli voči nim podané žaloby za články proti režimu, v najextrémnejších prípadoch boli novinári povolani do armády a bolo im znemožnené písanie. Dôležitým týždenníkom bol v tom období *Danas*, ktorý bol vysoko rešpektovaný medzi obyvateľmi Chorvátska a pravidelne vystupoval proti Franjovi Tudjmanovi. V momente, kedy sa mu podarilo týždenník prevziať, opustilo ho množstvo skúsených a lojálnych novinárov, ktorí založili týždenník *Novi Danas*, no ten takisto podľahol tlakom vládnucej strany. Týmto spôsobom v 90tych rokoch upadlo veľké množstvo tlače.¹²⁶

Táto situácia sa neobišla bez pozornosti Rady Európy, ktorá vyjadrila jasný nesúhlas s krokmi Tudjmanovej vlády voči médiám. Európske štandardy sa riadili princípom demokracie, v ktorých je apolitickosť médií zakorenená. V roku 1993 teda prišli novely zákonov, ktoré mali zariadiť bezproblémové nestranné fungovanie médií. To sa ale nepodarilo a v roku 1996 sa Tudjman pokúsil ovládnuť nezávislé *Radio 101*. Proti tomu kroku sa ale postavili ľudia a masové demonštrácie v Záhrebe proti režimu koncom roka 1996, ktorých sa zúčastnilo viac ako 100 000 ľudí boli úspešné a *Radio 101* dostalo

¹²³ Boris Buden, "Croatia" In: *Education and Media in Southeast Europe*, Hannes Grandits, Siegfried Gruber, Karl Kaser, Robert Pichler, and Christian Promitzer (CountryReports. 1999); Ramet, Sabrina P. *Central and Southeast European Politics Since 1989*. (Cambridge University Press, 2010)

¹²⁴ Human Right Watch / Helsinki (1995): *Civil and political rights in Croatia*, New York, Human Right Watch.

¹²⁵ Ramet, Sabrina P. *Central and Southeast European Politics Since 1989*, 272.

¹²⁶ Zrinjka Peruško, "Media and Civic Values", In *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education, and Media*. Ramet, Sabrina P. (Texas: Texas A&M University Press, 2007), 234.

koncesiu na ďalší vysielanie.¹²⁷

Problém s médiami, ktorý za Franja Tuđmana nabral na obrátkach je zrejmý. Média boli po dlhú dobu nástrojom vládnucej strany ako realizovať svoje politické záujmy. Za zmienku stojí ale fakt, že neboli využívané vo veľkej miere na zdiskreditovanie opozície. Operovali skôr systémom zatajovania informácii širokej verejnosti a tým manipulovali s jej mienkou. Média boli limitované, novinári boli perzekuovaní a väčšina médií sa stretla s obmedzeniami, ktorým buď podľahli a fungovali za podpory vládnucej HDZ alebo ich odpor vyústil v ich zánik.

3.3. Komparácia režimov

Ako bolo vyššie spomenuté, problém limitovaného pluralizmu je jedným z určujúcich znakov autoritatívnych systémov. Postupným vymedzením 3 dôležitých znakov pluralizmu je možné porovnať Chorvátsko a Srbsko z hľadiska naplnenia alebo vyvrátenia predpokladu, že bol v spoločnosti skutočne prítomný aspekt limitovaného pluralizmu. Stranícky systém oboch krajín bol pomerne pestrý. Stále musíme brať v úvahu fakt, že tieto 2 krajiny nemali predchádzajúcu skúsenosť s demokraciou, obe vznikli z komunistických režimov a navyše sa k tomu v rokoch 1991–1995 pridala vojna v Juhoslávii.

V oboch prípadoch vo vymedzenom časovom období jasne dominovala jedna strana. Či už HDZ alebo SPS boli strany, ktoré mali v čele najvýraznejšie osobnosti Balkánu v 90tych rokoch. Rola ich vodcovstva hrala dôležitú úlohu pri získavaní si sympatií voličov. Boli to strany, ktoré mali najväčší počet členov a teda ich dosah do menej rozvinutých regiónov bol aj vďaka tomuto kritériu silnejší. SPS bola strana, ktorá vychádzala z komunistického režimu a jej fungovaním sa k nej približovala, zatiaľ čo HDZ bola nacionalistická strana, ktorá vznikla z opozície voči režimu. Podpora týchto strán bola aj napriek tomu porovnateľná, čo nám ukazuje rozdielne postoje a nálady obyvateľov jednotlivých krajín. Vďaka novým ústavám a zrušeniu vedúcej úlohy strany dostala opozícia väčší priestor na sebarealizáciu. Opozičné strany ale svojou štruktúrou neboli veľmi odlišné od vládnučích, keďže v čele opozičných strán stáli silní lídri s politickou minulosťou, u ktorých častokrát hralo dôležitú rolu ich ego. To zapríčinilo nejednotnosť opozície v oboch krajinách. Na rozdiel od Chorvátska, vo voľbách roku 1992 sa dokázal

¹²⁷ Oficiálna webová stránka Radio 101. <http://radio101.hr/o-radiju-101/>

Milošević dohodnúť so Šešeljom a uzavrieť spojenectvo dvoch najsilnejších strán SPS a SRS. Po tomto kroku bolo jasné, že opozícia v Srbsku nemá šancu na väčší úspech. Treba ale podotknúť, že opozícia nebola nikdy priamo obmedzovaná, z Ústavy vychádzalo všetkým stranám právo participovať vo voľbách rovnako. V Chorvátsku bola opozícia ešte viac roztrieštená ako v Srbsku. HDZ malo jasné postavenie ako vedúca strana vo voľbách roku 1992 aj 1995. Najsilnejšou opozičnou stranou bola HSLŠ, ktorá ale samostatne nebola konkurencie schopná. Súperenie medzi HSLŠ a HNS pridávalo hlasy vládnucej HDZ ktorá aj vďaka volebnému systému vo voľbách posilňovala.

Zaujímavým fenoménom boli takzvané všeludové hnutia, ktoré vznikali v oboch krajinách ako alternatíva k vládnucej strane. Všeludové hnutia boli vo väčšej miere zastúpené v Srbsku, či už vďaka ich väčšej popularite alebo výraznejším osobnostiam. Hnutie DEPOS sa držalo v politickom prostredí počas vojny v Juhoslávii, no väčší úspech nezaznamenalo. Hnutie Zajedno vzišlo ako nádej proti režimu, kedy sa mu podarilo vyhrať voľby do regionálnych parlamentov a zasadiť Miloševićovi jeho prvú väčšiu porážku na domácej scéne. V Chorvátsku pred voľbami v roku 1995 vzniklo podobné hnutie, Novi Sabor 95. Toto hnutie zaznamenalo v podobe čísel dobrý výsledok, kedy získalo viac ako 18 %, no kvôli volebnému systému nedokázali reálne limitovať HDZ. Hlavným problémom pri politických subjektoch v tej dobe boli ale osobnosti, ktoré vystupovali na verejnosti a neschopnosť zjednotiť opozičné myšlienky. Je len v rovine fantázie, ako by dopadli voľby v Chorvátsku v roku 1995, ak by sa druhá najsilnejšia strana HSLŠ a hnutie Novi Sabor 95 dokázalo zjednotiť. Opozícia to samozrejme nemala ľahké kvôli nečakaným zmenám volebných zákonov tesne pred voľbami, no očividne panovala veľká nejednotnosť v názorových a politických otázkach a neschopnosť zmobilizovať sa proti režimu.

Markantným rozdielom vplyvu Miloševića a Tudjmana ale bol ich prezidentský mandát. Slobodan Milošević musel použiť všetky dostupné prostriedky na to, aby dokázal poraziť svojho protikandidáta Milana Paniča v prezidentských voľbách v roku 1993, zatiaľ čo Franjo Tudjman sa o svoje prezidentstvo báť nemusel. Zatiaľ čo Milošević zastával agresívnu politiku či už vo vojne v Juhoslávii alebo voči opozícii v parlamente, Franjo Tudjman bol spoločnosťou braný ako bývalý historik, ktorého hlavným záujmom bol blahobyt chorvátskeho ľudu. Autoritárske tendencie sú preto jasnejšie u Miloševića, ktorý bol situáciou donútený využívať protiústavné prostriedky nie len v parlamentných voľbách, ale aj vo voľbách prezidentských, aby si dokázal udržať svoj mandát. To ale neznamená, že z hľadiska limitovaného pluralizmu sa politický systém v Chorvátsku

odkláňa, práve naopak, no vplyvom osobnostných charakterových črtov prezidentov boli tieto prostriedky využívané v iných politických procesoch.

V čase krízy si obyvatelia vyberajú najjednoduchšiu možnosť, keďže politický život ide do úzadia a takisto bolo cítiť z voličov veľký strach zo zmeny. V neposlednom rade, mnohé opozičné strany vo voľbách zvolili taktiku bojkotu, čo v režime, kde má jedna strana jednoznačne najsilnejšie miesto v parlamente je viac na škodu ako na úžitok. Pro uchopení stranického systému môžeme využiť teóriu Giovannioho Sartoriho z jeho práce *Strany a stranické systémy: schéma pre analýzu* (1976). Dôležitým pojmom v Sartoriho teórii je koaličný potenciál. Podľa neho nie je určujúcim faktorom to, ako veľmi je strana v parlamente silná, ale aký má potenciál vyjednávať o jej podiele na vláde a o vytvorení koalície s inými stranami.¹²⁸ Nejednotnosť opozície v oboch krajinách teda navádza k tomu, že síce opozícia mala rovnaké práva participovať vo voľbách, no vedúce osobnosti a ideologický podklad strán neprispieval k ich koalíčnému potenciálu. Kvôli tomu absentovala dobre fungujúca opozičná strana, ktorá by bola schopná sa postaviť vládnucej strane. Sartori rozdelil stranické systémy na 7 kategórii, z ktorých 2 sú vhodne aplikovateľné na dané krajiny. Prvým je systém hegemonnej strany, ktorý sa vyznačuje jednou, najsilnejšou parlamentnou stranou s možnosťou existencie opozičných strán, no ich faktická moc nie je žiadna a slúžia len ako nástroj vládnucej strany na dokázanie demokratických princípov v krajine.¹²⁹ Druhým je systém predominantnej strany, ktorý sa od predchádzajúceho líši v tom, že opozičné strany môžu fungovať slobodne a majú potenciál v budúcnosti ponúknuť dobrú alternatívu k vládnucej strane a uspieť vo voľbách.¹³⁰

Z hľadiska Srbska a Chorvátska by bolo vhodné pre analýzu stranických systémov rozdeliť si časový horizont na určité obdobia. Musíme mať v pamäti, že krajiny prechádzali transformačnými procesmi a snažili sa o konsolidáciu demokracie. Vynechaním volieb konaných v priebehu rozpadu socialistickej Juhoslávie sa dostávame k voľbám v roku 1992, ktoré jasne vyhrávajú najsilnejšie strany SPS a HDZ. V oboch voľbách ale fakticky mala opozícia právo účasti. To právo bolo ale obmedzované neústavnými zmenami zákonom, manipuláciou s volebnou účasťou a rozsiahlou korupciou, ktorá sprevádzala sčítanie hlasov. Stranický systém sa ale vyznačoval veľkým

¹²⁸ Sartori, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.), 127.

¹²⁹ „Ibid., 192-211.“

¹³⁰ „Ibid., 192-211.“

počtom strán, z ktorých reálne nemali šancu na úspech malé strany, ktoré slúžili ako satelity vládncim stranám v prípade potreby rozsiahlejšej podpory. V neposlednom rade boli tieto voľby ovplyvnené vojnou v Juhoslávii. Ak sa ale pozrieme na parlamentné voľby v Chorvátsku v roku 1995 alebo na parlamentné voľby v Srbsku v roku 1997, môžeme vidieť snahu opozičných strán o zjednotenie a oslabenie vládnucej strany. Tieto snahy síce neboli úspešné, no zahrali dôležitú rolu pri ďalšom vývoji politických systémov týchto krajín. Takisto Miloševićova porážka v regionálnych voľbách v roku 1996 preukazuje koaličný potenciál menších strán, ktoré sa dokázali zjednotiť a zaznamenať dielčí úspech. Preto v oboch krajinách aj vďaka vývoju vojny v Juhoslávii môžeme označiť tieto stranícke systémy ako systémy predominantných strán.

Z hľadiska volieb bolo cítiť jednoznačný vplyv Slobodana Miloševića a Franja Tudjmana na politický systém oboch krajín. Ich strany držali v ruke parlamentnú väčšinu a teda mali voľnú ruku pri zákonodárnych procesoch, ktoré sa prejavili pri každých voľbách. Voľby síce boli demokratické z hľadiska možnosti participácie opozície, no z hľadiska ústavnosti boli veľmi diskutabilné. Manipulácia s výsledkami a využívanie demografických problémov krajín vo svoj vlastný prospech naplnenia politických ambícií bol nepopierateľný.

Snaha o ovládnutie médií prebiehala trochu odlišným spôsobom. Ani jednému, ani druhému sa nepodarilo úplne ovládnuť mediálny priestor. Skvelým príkladom v Srbsku je denník *Naša Borba*, ktorý vznikol z predošlého denníku *Borba* po jeho prevzatí. Rovnakým spôsobom skončila Tudjmanova snaha o ovládnutie *Radio 101*, kedy vďaka dlhotrvajúcim protestom mohlo ostať nezávislé vysielanie aj naďalej. Napriek týmto úspechom ale môžeme považovať otázku médií za najdôležitejšiu v predvolebných kampaniach, či už parlamentných alebo prezidentských volieb. Milošević využil média pri prezidentských voľbách 1992, kedy jednoznačne znevýhodňoval Milana Paniča. Všetky štátom ovládané média boli využívané k vydávaniu propagandistických materiálov, ktoré vyzdvihovali režim. V oboch krajinách boli novinári, ktorí písali antisystémové články prenasledovaní, boli im odobraté licencie, poprípade im bolo zakázané vydávať. Perzekucie a kontrola nad televíziou a tlačou nanešťastie v tomto regióne pretrváva dodnes a je to jedno z dedičstiev režimov, ktoré sa ustanovili v 90tych rokoch

Ak aplikujeme na tieto fakty Linzovu teóriu autoritatívnych režimov, zistíme, že limitovaný pluralizmus mal svoje miesto v oboch krajinách. Niekedy bol využívaný v iných časopriestoroch, pri iných udalostiach, no prepojenie a podobnosť je veľká.

V autoritatívnych režimoch nie je strana základným zdrojom moci. Strana je politické teleso, ktoré zastrešuje viacero ľudí s rovnakými politickými záujmami. Hlavným zdrojom moci je ale líder, človek, ktorý stojí v čele a v tomto prípade sa to zhoduje s osobnosťami Franja Tudjmana a Slobodana Miloševića. Obaja títo lídri mali výsostné postavenie a mali vplyv na celé fungovanie spoločnosti. V autoritatívnych režimoch takisto fungovali ekonomické inštitúcie, univerzity, cirkev atď. Napríklad v Srbskom prípade cirkev v určitom čase vystupovala proti režimu. Mnohé tieto inštitúcie síce boli funkčné, no boli ovládané vládnuou stranou. Slobodan Milošević na mnoho vysokých manažérskych pozícií dosadil svojich rodinných príslušníkov, dokonca vytvoril koalíciu so stranou, kde bola hlavnou predstaviteľkou jeho manželka. V každom prípade, neexistovalo žiadne reálne obmedzenie podnikania alebo združovania sa.

Záverom, ak teda budeme brať v úvahu, že voľby navonok prebiehali v oboch krajinách demokraticky, keďže strany mali právo participovať vo voľbách a fakticky sa navonok javili ako demokratické, pri každých voľbách bolo cítiť značnú mieru znevýhodnenia opozičných politických subjektov. Aj napriek tomu opozícia mohla legálne existovať či už v podobe politických strán, hnutí alebo nepolitických skupín. Limitovaný pluralizmus je v týchto krajinách najlepšie demonštrovateľný pri médiách, kedy aj Milošević aj Tudjman mali v ich záujme úplne ovládnuť nezávislé médiá. Aj napriek tomu, že sa im to napokon nepodarilo, ich snaha mala gradujúcu tendenciu. Ak to teda promítneme na Linzovu typológiu autoritatívnych režimov, kde ako hlavné kritérium uvádza limitovaný pluralizmus hlavne v politickom zmysle, musíme tento prístup rozšíriť o limitovaný pluralizmus médií a spoločenského života a v takom prípade by sme režimy mohli zasadiť do danej kategórie.

3.4. Vzťah ideológie a mentality v Srbsku

Vzťah ideológie a mentality je druhým základným kritériom pre klasifikáciu režimu ako autoritatívneho podľa konceptu Juana J. Linza. Moderná spoločnosť sa v minulosti stretla s viacerými veľmi silnými ideologickými smermi, ktoré ovplyvňovali fungovanie sveta po desaťročia. Ako príklad môžeme uviesť fašizmus vyvíjajúci sa v prvej polovici 20. storočia, poprípade komunizmus, ktorý mal silné postavenie v spoločnosti v druhej polovici 20. storočia. Silu ideológie je vidieť aj v dnešnej dobe, kedy napriek rôznym obmedzeniam a zákazom tieto smery môžeme v spoločnosti stále vnímať.

Ideológia by bola ale nefunkčná bez podpory väčšiny obyvateľstva. Správanie sa spoločnosti ovplyvňuje prostredie, z ktorého občania vychádzajú a čo im je od ranného detstva vštepané. Týmto procesom sa vytvára mentalita človeka, ktorá odzrkadľuje spôsob myslenia jednotlivca. Obyvatelia Balkánskych krajín sú vo svete často označovaní stereotypmi ako horkokrvní, agresívni, temperamentní a tieto krajiny sú špecifické práve svojou mentalitou ľudí. To sa zhoduje s Linzovým ponímaním mentality, keďže všetky tieto charakterové vlastnosti sú založené na emóciách a na prispôbovaní sa momentálnej situácii.

3.4.1. Nacionalizmus

Hneď na začiatok je nutné podotknúť, že oficiálna ideológia, ako ju poznáme z komunizmu, nebola v Srbsku prítomná. Aj napriek neprítomnosti oficiálnej ideológie v Ústave môžeme vidieť podobné prvky, ktorými sa snažil Slobodan Milošević legitimovať svoju moc. V srbskom ponímaní je nacionalizmus jeden z kľúčových smerov, ktorý ovplyvňoval spoločenský, politický a ekonomický život. Toho si bol Slobodan Milošević vedomí a v určitých obdobiach jeho vlády sa sústredil na povzbudzovanie nacionalistických tendencií medzi obyvateľmi Srbska. Počas rokov jeho vládnutia sa sústredil hlavne na zdiskreditovanie cudzích etník, žijúcich na území Srbska, ponižovanie a obviňovanie národov, ktoré sa odtrhli od Juhoslávie a vytvorili samostatné štáty a vyzdvihovanie Srbov. Jednou z hlavných zbraní Slobodana Miloševića bola jeho rétorika spojená s nacionalizmom. Skvelým príkladom štýlu jeho rétoriky bol prejav na Gazimestanu pri príležitosti výročia porážky pri Kosovom Poli v roku 1989. Nacionalistické tendencie v rétorike Miloševića sú celkovo vidieť vo väčšej miere pri udalostiach na prelome 80tych a 90tych rokov 20. storočia. V novovzniknutej Juhoslávii mal síce Milošević takmer neobmedzený vplyv, no ten si musel získať, udržať a následne pestovať počas celej doby jeho vládnutia. Veľký vplyv mala samozrejme vojna v Juhoslávii, ktorá predstavovala ideálny priestor na realizovanie nacionalizmu. Využívanie slovných spojených ako „srbské obete“ alebo volania po zjednotení všetkých Srbov vytvárali obraz krivdy, ktorá bola uskutočnená na Srboch v minulosti.

Nevenka Tromp vymedzila 5 základných cieľov, ktoré sa snažil dosiahnuť Slobodan Milošević v rokoch 1987 až 1999:

- a) 1987–1990 – centralizovať Srbsko zrušením autonómie Kosova a Vojvodiny

- b) 1990–1991 – centralizovať Juhosláviu s dominantným postavením Srbska
- c) 1991–1992 – vytvoriť Juhosláviu so samostatnými srbskými regiónmi v Chorvátsku; za týmto účelom vznikla Republika Srbská Krajina
- d) 1992–1995 – vytvoriť Federatívnu Republiku Juhoslávia pozostávajúcu zo Srbska a Čiernej Hory so spoločnou Ústavou, ktorá by umožňovala jednoduché zmeny pri získaní srbských teritórií; z tohto dôvodu vznikla Republika Srbska v Bosne
- e) 1998–1999 – udržať vplyv v Kosove¹³¹

V každej z týchto fázy môžeme vidieť Miloševičove úmysly o pozdvihnutie srbského národa. Nikdy nebolo v jeho záujme vytvoriť štátny útvar, ktorý by rešpektoval postavenie menšinových etník a neobmedzoval ich práva a slobody. Miloševičov postoj bol orientovaný na vytvorenie výsostného postavenia srbského národa v celom regióne Balkánskeho poloostrova aj za cenu krvavých konfliktov. Teória sa ale líšila od praxe.

Najväčším kameňom úrazu pre Miloševiča boli teda početné etnické skupiny, ktoré žili na území Srbska. Miloševičov hlavný problém tvorili Chorváti a územie Kosova a pri etnickej otázke dokázal najviac zúročiť jeho vplyv v médiách. V štátnej televízii boli pravidelne používané explicitné, miestami až pejoratívne výrazy spojené s prívlastkami k jednotlivým etnikám. Chorvátov prirovnávali k „Ustašovskému davu“ alebo „Vatikánskym fašistom“, Bosniakov k „Mudžahedínskym bojovníkom“ a Albáncov nazývali „albánskymi teroristami“.¹³² Všetci, ktorí sa od Srbov odlišovali, boli braní ako iní, ostatní. Je jasné, že pri týchto prirovnaniach boli využité krivdy z minulosti, hlavne u Chorvátov, kedy ich často Miloševič prirovnával k Ustašovcom a po ich osamostatnení sa snažil vyvolať dojem, že sa snažia obnoviť Nezávislý štát Chorvátsko z obdobia Druhej Svetovej Vojny a na srbskom obyvateľstve bude vykonávaná genocída, ako tomu bolo počas tohto konfliktu. Útoky proti Bosniakom boli založené hlavne na religióznej odlišnosti, kedy väčšina Bosniakov boli islamského vierovyznania, zatiaľ čo majorita Srbov uznávali pravoslávnu cirkev.

V čase vojny v Juhoslávii zohrávala propaganda silnú úlohu. Miloševič nekontroloval len štátnu televíziu, ale aj väčšinu tlače. Jedným z najkontroverznejších propagandistických prípadov v Srbsku bola reportáž, ktorá sa týkala Vukovarského

¹³¹ Tromp, Nevenka. *Prosecuting Slobodan Milošević: The Unfinished Trial*. (London: Routledge. 2016), 32-33.

¹³² Judith Armatta. "Milosevic's Propaganda War". *Global Policy Forum*. Feb, 27, 2003. <https://www.globalpolicy.org/home/163-general/29237.html>

masakra, ktorú zverejnili média v novembri roku 1991, kde zverejnili fotky tiel 40 malých detí, ktorí mali byť údajne zavraždené chorvátskymi vojakmi a odkazovala na genocídu vykonávanú Ustašovcami počas Druhej Svetovej Vojny. Srbská televízia sa musela deň po zverejnení tejto reportáže ospravedlniť a označiť svoju reportáž za neobjektívnu bez podložených dôkazov. Pri súdnom procese s Miloševićom v Haagu vypovedala doktorka Vesna Bosanac, riaditeľka nemocnice vo Vukovare, ktorá sa vyjadrila, že podľa nej bol príbeh o zavraždených deťoch nástrojom na podnietenie nacionalizmu za účelom vyvolania nenávisťi voči Chorvátom.¹³³

Ďalším príkladom propagandy v začiatkoch vojny v Juhoslávii boli správy ohľadom situácie pri juhochorvátskom meste Dubrovnik. Najvyšší armádni velitelia Juhoslávskej oslobodeneckej armády sa nechali počuť, že v jeho okolí sa nachádza 30 000 dobre ozbrojených Tudjmanových bojovníkov, ktorých vtedy nazývali Ustašovcami, a ďalších 7000 kurdsých bojovníkov. Takmer všetky srbské média túto správu okamžite publikovali a poslali do éteru. Nakoniec z toho ale vysvitlo, že pri Dubrovniku sa nachádzalo maximálne 1500 chorvátskym vojakov bez ťažkej bojovej techniky.¹³⁴

Dôležité postavenie v budovaní nacionalizmu mala aj Srbská pravoslávna cirkev. Cirkev slúžila ako ochranca starých srbských hodnôt a v dôsledku oslabovania vplyvu štátnych inštitúcií kvôli spôsobu vlády Slobodana Miloševića sa stala silným zdrojom zjednotenia srbského ľudu.¹³⁵ Aj napriek jednej z najstarších tradícií, kedy by cirkev mala byť apolitická a nezávislá na štáte ju dokázal Milošević využiť počas vojny v Juhoslávii prostredníctvom poukazovania na rozdiely vo vierovyznaní medzi Srbmi a Chorvátmi, keďže Srbi sú majoritne pravoslávni a Chorváti sú majoritne katolíci. Takisto rozdiely v písme, keďže Srbi používajú ako latinku, tak aj cyriliku, zatiaľ čo Chorváti používajú majoritne latinku vytvárali rozdiely medzi národmi.¹³⁶

Bolo zaujímavé sledovať, ako sa Slobodan Milošević adaptuje na danú spoločenskú situáciu v krajine. Pri nástupe k moci vo veľkom využíval srbský nacionalizmus na upevnenie si svojej pozície. Využíval média, osočovanie a falošné informácie na manipuláciu s verejnou mienkou a získanie vedúcej pozície a podpory obyvateľstva

¹³³ Výpoveď dr. Vesny Bosanac. 2008. Dostupné z:

<https://www.icty.org/x/cases/seselj/trans/en/081105ED.htm>.

¹³⁴ Paul Hockenos, Jenni Winterhagen, "Attack on Dubrovnik: 30 000 Ustasa marsira na Crnu Goru"

<https://www.youtube.com/watch?v=TCOLieou2-4>

¹³⁵ Tomic, Djordje. "From "Yugoslavism" to (Post-) Yugoslav Nationalisms: Understanding Yugoslav Identities," In European National Identities: Elements, Transitions, Conflicts, ed. Vogt, Ronaud, Wayne, Cristaudo, Andreas Leutzsch. (Transaction Publisher, 2014), 279.

¹³⁶ „Ibid., 279.“

v nepopulárnych krokoch počas vojny v Juhoslávii. Milošević všetky tieto nástroje využíval skôr ako zatienenie faktického režimu, ktorým ovládal Srbsko.¹³⁷ Jeho bojovné a agresívne vyjadrovanie zakrývalo korupciu, klientelizmus, ovládanie mediálneho priestoru, prerastanie štátu do ekonomických vrstiev a prepojenosť na organizovaný zločin. Nacionalizmus bol teda využívaný ako zástera a slúžil na odvrátenie pozornosti obyvateľov od ostatných, omnoho väčších problémov.

3.4.2. Rola symbolov v politike Slobodana Miloševića

Pri pestovaní nacionalizmu sú základným aktérom ľudia. Je nemožné vytvoriť z davu zo dňa na deň nacionalisticky založených ľudí. Tento proces je spojený s charakterom obyvateľstva, mentalitou ľudí a v neposlednom rade ich pamäťou. V tomto prípade pamäť predstavuje dobový obraz minulosti, ktorý vytvára možnosť vysvetlenia súčasnosti. Ľudský mozog si dokáže uchovať roky staré spomienky, ktoré sa nevynárajú na povrch pri každodennom fungovaní a na ich obnovenie je potrebné spracovať určitý podnet. Ako nástroj na obnovenie ľudskej pamäte sa môžu využiť symboly, ktoré tvoria dôležitú časť vedomia každého národa. Slobodan Milošević prostredníctvom pamäte udržoval súdržnosť srbského národa a využíval ju na legitimizáciu svojho ponímania histórie a historických udalostí. Poskytoval ňou možnosť Srbom identifikovať sa so srbským národom a vytvoril tým priestor pre zavedenie pevnej, kolektívnej identity.¹³⁸

Význam bitky pri Kosovskom Poli v roku 1389 tvoril najvýznamnejšiu časť symbolizmu počas vlády Slobodana Miloševića, keďže symbolizuje porážku srbských vojsk osmanskými. Slobodan Milošević využíval význam tejto bitky pri svojich prejavoch v súvislosti s vytvorením Veľkého Srbska, ktoré združí všetkých žijúcich Srbov a nebude na nikom závislé.¹³⁹ Počas jeho vlády bol tento deň označený ako štátny sviatok a dokonca vláda k nemu pridala 28. marec, deň, kedy bola autonómia Kosova a Vojvodiny pozastavená. Tým si Milošević zaistil pripínanie si týchto udalostí každý rok.¹⁴⁰

Ďalším fenoménom, ktorý využíval Milošević vo svojej rétorike bolo osočovanie

¹³⁷ Sell, Louis. *Slobodan Milosevic and the destruction of Yugoslavia*. 170.

¹³⁸ Dušan Lužný, "KULTURNÍ PAMĚŤ JAKO KONCEPT SOCIÁLNÍCH VĚD." (Studia Philosophica 61, 2014) https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131457/1_StudiaPhilosophica_61-2014-2_2.pdf?sequence=1

¹³⁹ Oana-Cristine Popa, "MYTHS AND SYMBOLS IN THE WARS OF EX-YUGOSLAVIA (1991-1999)". (Institutul de Relații Internaționale al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), 192. <http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2012/12.pdf>

¹⁴⁰ Geisler, Michael E.. *National Symbols, Fractured Identities: Contesting the National Narrative*. (Duke University Press Books. 2003), 53.

a škatuľkovanie cudzích etník na území Srbska. To ale neprebiehalo len v Srbsku. Za príklad uvediem známu udalosť, ktorá spustila sled ďalších, ktoré skončili vypuknutím Prvej Svetovej Vojny. Gavrilo Princip, srbský bosniak, spáchal atentát na Františka Ferdinanda I. Postupom času eskalovalo napätie medzi Srbmi a Bosniakmi a z Gavrila Principa, ktorý bol v Juhoslávii braný za symbol emancipácie a oslobodenia národov spod nadvlády Rakúska-Uhorska, sa napokon vyvinul „srbský terorista“, ako ho bosniaci označovali. Aj tieto udalosti hrali Miloševićovi do karát, keďže podobné výklady minulosti, ktoré sa nezhodovali so srbskými ideami, dokázal využiť vo svoj prospech a snažil sa vykresliť tieto činy ako zásah do srbskej histórie. Zmena historických udalostí bola aj problémom školstva, kedy deti dostávali rozdielny výklad histórie, ako napríklad deti v Chorvátsku. Toto budovanie národného cítenia má veľký vplyv na celkovú mentalitu ľudí už od ranného veku.¹⁴¹

Vytváranie určitého obrazu o udalostiach v minulosti dokáže navodiť atmosféru podobnej situácie v súčasnosti. Počas vojny v Juhoslávii takto využíval Milošević hlavne obraz Četníkov. Ich povest' počas fungovania Juhoslávie sa neustále menila, najprv to boli zachránci národa spod fašistickej okupácie, počas Titovej Juhoslávie boli označovaní ako nepriatelia národa a až počas vojny v Juhoslávii to boli hrdinovia, ktorí dokážu oslobodiť srbský národ od moslimov. Slobodan Milošević takto označoval polovojenské skupiny, ktoré bojovali v Chorvátsku a Bosne.¹⁴²

Jedným z najzaujímavejších symbolov, ktoré tvorili významnú úlohu nie len v 90tych rokoch bol takzvaný „trojprstý pozdrav“. Ten je v srbskom ponímaní neuveriteľne dôležitý. Vznikol vďaka Srbskej pravoslávnej cirkvi a 3 prsty predstavujú Svätú trojicu – otca, syna a ducha svätého¹⁴³ a je využívaný takmer pri všetkých udalostiach v Srbsku dodnes, či ho používajú športovci, politici, cirkevní hodnostári alebo akýkoľvek väčší dav, ktorý sa stretne za určitým účelom. V 90tych rokoch bol tento symbol ale vo veľkom využívaný pri demonštráciach proti Miloševićovmu režimu.¹⁴⁵

Symbolika bola silným faktorom pestovania nacionalizmu za Miloševića. Symbol sám o sebe slúži na obnovenie zabudnutých spomienok, neustále pripomínanie rôznych udalostí alebo osobností a vzbudzuje v ľuďoch určitú emóciu. Srbský fenomén symbolov bol ale zvláštny tým, že sa Milošević sústredil na ich negatívnu stránku a tú pozitívnu

¹⁴¹ Oana-Cristine Popa, "MYTHS AND SYMBOLS IN THE WARS OF EX-YUGOSLAVIA, 192.

¹⁴² „Ibid., 192.“

¹⁴³ A. Palic "Prkos raširio tri prsta". *Novosti*. Dec, 07, 2003. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:467405-Prkos-rasirio-tri-prsta>.

¹⁴⁵ Kolstø, Pål. *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*. (Routledge. 2014), 104-105

úplne z nich úplne vymazal. V srbskom prípade symboly často spôsobili nevraživosť, niekedy dokonca až xenofóbiu a snažili sa v ľuďoch osviežiť utrpenie, ktorým si srbský ľud prešiel.

3.5. Vzťah ideológie a mentality v Chorvátsku

3.5.1. Nacionalizmus

Tak ako v srbskom prípade Franjo Tudjman sa dištancoval od zakotvená ideológie v Ústave. Chorvátsko sa snažil vykresliť ako štát, ktorý sa snaží o demokratizáciu a orientovanie k západným štruktúram ekonomiky, politiky a spoločnosti.

Veľký rozdiel so Slobodanom Miloševićom pri budovaní nacionalizmu v Chorvátsku hralo pozadie, z ktorého vznikol miestny režim. Ako spomína Darko Hudelist v jeho biografickej práci o Franjovi Tudjmanovi, jeho cieľom nebolo priamo zničiť Juhosláviu, ale zničiť komunistický režim v Juhoslávii.¹⁴⁶ Zatiaľ čo Slobodan Milošević bol proti rozpadu Juhoslávie, Franjo Tudjman chcel zaistiť Chorvátom ich vlastný suverénny štát. To sa mu podarilo a týmto krokom si zaslúžil prezývku „otec národa“.¹⁴⁷ Za otca národa bol považovaný aj kvôli jeho vystupovaniu. Tudjman bol príslušníkom inej generácie ako bol Slobodan Milošević a v 90tych rokoch pôsobil viac dôveryhodne, keďže mnohí ho označovali ako „deduška“ a teda navonok pôsobil menej agresívne.¹⁴⁸

Agresívnu politiku voči iným etnikám v krajine ale pestoval Tudjman rovnako ako Slobodan Milošević, síce iným spôsobom, no s podobným efektom. Ústavne zmeny namierené proti etnikám označil Hayden ako „konštitučný nacionalizmus“. Ten referoval na nadradenie väčšinového etnika, v tomto prípade Chorvátov, ktoré je zakotvené v byrokrácií.¹⁴⁹ V tomto prípade to znamená podobnú jazykovú politiku ako v Srbsku, s tým, že v Chorvátsku boli zakázané všetky ostatné jazyky ako chorvátština v oficiálnej komunikácii a používala sa výhradne latinská abeceda.¹⁵⁰ Táto jazyková politika získala svoju právoplatnosť v roku 1996, kedy bol prijatý zákon, ktorý ukladal pokuty a hrozil až

¹⁴⁶ Hudelist, Darko. *Tudjman—biografija*, 682.

¹⁴⁷ David Robertson, "Franjo Tudjman: Father of Croatia," *BBC News*, Dec 11, 1999. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/294990.stm>

¹⁴⁸ Robertson, "Franjo Tudjman: Father of Croatia,"

¹⁴⁹ Robert M. Hayden. *Imagined Communities and Real Victims: Self-Determination and Ethnic Cleansing in Yugoslavia*. American Ethnologist: (Wiley Online Library. 1996), 790.

https://www.jstor.org/stable/646183?seq=1#metadata_info_tab_contents.

¹⁵⁰ Ustav Republike Hrvatske, NN 56/1990

väzením pri používaní slov cudzieho pôvodu.¹⁵¹

Tudjmanovo vystupovanie proti cudzím etnikám malo iný charakter ako Miloševićove z jedného hlavného dôvodu. Tudjman nepotreboval vytvárať mienku chorvátskeho ľudu proti Juhoslávii, keďže Chorváti to dali najavo svojím osamostatnením sa v roku 1991. Sústredil sa teda skôr na podporovanie tejto myšlienky. Využíval napríklad mýty o tom, že Juhoslávia v druhej polovici 20. storočia využívala počas krízy, v ktorej bola v podstate neustále, chorvátske peniaze z turizmu a tým okrádala ľudí. Týmto chcel ľudí naladiť na vlnu ekonomickej nezávislosti a samostatnosti krajiny a chcel vytvoriť stabilný demokratickejší stabilný štát.¹⁵² Ak sa Tudjman vyjadroval na adresu Srbov, boli to skôr nepriame ataky ako explicitné výrazy, ktoré používal Slobodan Milošević. Za spomenutie ale stojí používanie pomenovania srbských vojsk ako Četnikov, ktoré v srbskom ponímaní prezentovali ochrancov národa, zatiaľ čo Chorváti ich pod nepriamym nátlakom médií a propagandy brali ako kolaborantov s fašizmom.¹⁵³

Vláda pri začiatkoch vojny v Juhoslávii zakázala všetku srbskú literatúru, nie len tú, ktorá bola písaná v cyrilike ale dokonca aj tú, ktorá bola napísaná v latinke. Literatúra bola stiahnutá z obchodov ale aj knižníc. Chorvátske televízne kanály dokonca prestali vysielat' filmy srbskej produkcie, ale aj filmy, v ktorých hrali srbskí herci alebo herci etnika chorvátskych Srbov.¹⁵⁴

Otázka náboženstva je už viac radikálnejšia aj v ponímaní Franja Tudjmana. Vymedzenie sa voči pravoslávnej cirkvi je možné demonštrovať na základe zakázania inej abecedy, ako latinky a teda odobratie určitého práva na svoj jazyk srbskej menšine. Jasne sa hlásil ku kresťanstvu, čo slúžilo aj ako stotožnenie sa Chorvátov so západným svetom. Zatiaľ čo vzťah medzi pravoslávnu cirkvou a katolíkmi sa dal demonštrovať na probléme abecedy, v Bosne bolo majoritne vierovyznanie islam. Spočiatku Tudjman vykresľoval Bosniakov ako utlačaných Chorvátov, pretože si chcel zaistiť ich podporu v boji proti Miloševićovi. Nepáčilo sa mu ale, že Bosniaci neboli otvorení ambícii posilniť Chorvátov v Bosne. Vďaka podpore médií, ktoré vlastnila Tudjmanova HDZ sa po tomto konflikte začali vydávať v tlači články, ktoré označovali tendencie Bosniakov ako „islamský fundamentalizmus“ a začali používať hrozbu „islamskej svätej vojny“. Podobne ako

¹⁵¹ Dušan Komarčević, "Knjigocid u Hrvatskoj: Hronika sramnog vremena" *Radio Slobodna Evropa*, Oct, 8, 2013. <https://www.slobodnaevropa.org/a/knjigocid-u-hrvatskoj-hronika-sramnog-vremena/25129713.html>

¹⁵² MacDonald, David B. *Balkan Holocaust?: Serbian and Croatian Victim-Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*. (Manchester University Press, 2002), 101.

¹⁵³ Somerville, Keith. *Radio Propaganda and Broadcasting of Hatred: Historical Development and Definition*. (Palgrave, Macmillan, 2012), 81.

¹⁵⁴ Fisher, *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. 107.

Milošević aj Tudjman využíval prorežimné média vo svoj prospech vďaka propagandistickým článkom. Napríklad denník *Vjesnik*, ktorý sa podarilo ovládnuť HDZ publikoval článok o masakri v Bosne, kde Bosniaci mali údajne zavraždiť 35 etnických Chorvátov a nechať mrtvé telá pred kostolom v Zenici.¹⁵⁵ Nikdy ale nebolo reálne preukázané, že by v Zenici podobné činy Bosniaci vykonali.

Propaganda v Chorvátsku mala podobné črty ako v Srbsku s jedným hlavným rozdielom. Chorvátsku bolo nasmerované majoritne proti Srbom, pred ktorým sa vykresľovali ako obeť ich brutalizmu a utlačania. Pri snahe osamostatniť sa od Juhoslávie Tudjman vytvorením tohto obrazu cez média apeloval na medzinárodných aktérov, aby zasiahli. To sa mu podarilo a nakoniec bolo Chorvátsko Medzinárodným Spoločenstvom uznané ako samostatný štát.¹⁵⁶ Podobnú stratégiu Tudjman využil v roku 1995, kedy sa snažil zaistiť si podporu Spojených štátov amerických pri jeho ofenzíve v Republike Srbska Krajina. Väčšina amerických médií akceptovala argumentáciu tých chorvátskych a vykreslila konflikt ako súboj chorvátskej demokracie proti srbskému komunizmu. Navyše, chorvátska diaspora v Spojených štátoch amerických je stále početná a v tej dobe bola mimoriadne aktívna a podporovala kroky chorvátskej vlády.¹⁵⁷ Po ukončení vojny v Juhoslávii ale Tudjman otočil svoje postoje, keďže problém srbskej otázky už nebol aktuálny a vojna bola nadobro ukončená. Potreboval si udržať pozornosť ľudí, ktorých prestali zaujímať vojnové problémy a chceli mať istotu prosperity chorvátskeho štátu. Tudjman sa v tomto období preto sústredil na vystupovanie proti opozícii a medzinárodným aktérom. Aj napriek ich pomoci počas prvej polovice 90tych rokov 20. storočia ich začal označovať ako hrozbu pre chorvátsku samostatnosť keďže podporovala opozíciu a nezávislé média.¹⁵⁸

Pestovanie Tudjmanovho nacionalizmu sa dá demonštrovať aj na obsahu jeho prejavov. Jeho pozadie historika, ktorý po dekády publikoval práce zamerané na Chorvátsku a Juhoslávsku históriu sa prenášala do jeho politického života a v konečnom dôsledku funguje ako nástroj na získanie si dôvery chorvátskych občanov. Tak ako

¹⁵⁵ Fifth periodic report on the situation of human rights in the territory of the former Yugoslavia submitted by Mr. Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, pursuant to paragraph 32 of Commission resolution 1993/7 of 23 February 23, 1993. <https://daccess-ods.un.org/TMP/7485694.28920746.html>

¹⁵⁶ MacDonald, David B. *Balkan Holocaust?: Serbian and Croatian Victim-Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*. 211.

¹⁵⁷ "Operation Storm — The Battle for Croatia, 1995," *Association for Diplomatic Studies & Training*. 2016. <https://adst.org/2016/08/operation-storm-the-battle-croatia-1995/>

¹⁵⁸ Týfa, "Politický režim Chorvátska za vlády prezidenta Franjo Tudjmana a koncepty nedemokratických režimů". 320-339

u Miloševića sa dá chápať jeho zmena postoja a prispôsobenie sa situácii, tak je to u Tudjmana naopak. Tudjman svoj zápal pre chorvátsku históriu a chorvátsku štátnosť pestuje po celú dobu jeho vlády nehladiac na to, či sa krajine nachádza na úplnom začiatku jej samostatnosti, či je práve vo vojnovom stave alebo či sa snaží naštartovať svoju ekonomiku a život po ukončení vojny. Využíval históriu na zaistenie si podpory hlasov pre neho a pre stranu HDZ, keďže chcel Chorvátov nasmerovať k tomu, že práve jemu a jeho strane by mala spoločnosť vďačiť za to, že môže byť suverénnym štátom a fungovať nezávisle od Juhoslávie. Osamostatnenie sa Chorvátska označoval ako 900 ročné snaženia sa a splnenie si sna, dosiahnutie najvyšších národných a slobodných cieľov za ktoré ľudia žili, bojovali a umierali.¹⁵⁹ Vo svojich prejavoch takisto často využíval opozitá ako „my“ verzus „oni“. Pod vyjadrením slova „my“ mal na mysli Chorvátov, ktorí sú orientovaní západne, či už náboženstvom, demokratizáciou, kultúrou alebo modernizáciou a pojmom „oni“ myslel Juhosláviu, zaostalú, komunistickú, orientovanú na východ s odlišným náboženstvom.¹⁶⁰ V podobnom duchu sa nieslo aj vzdelávanie, kedy chorvátske učebnice obsahovali výklady, kde boli Srbi vykresľovaní ako agresori, ktorí vykonávali genocídu na Albáncoch a Chorvátach, ničili im kultúru a vypaľovali im kostoly. V rovnakom svetle bola vykresľovaná aj pravoslávna cirkev.¹⁶¹

Počas vojny v Juhoslávii sme mohli vidieť, ako sa snaží Tudjmanov režim pôsobiť navonok no jeho skutky boli odlišné. Srbom, ktorí žili na území Chorvátska vláda odporúčala nevychádzať zo svojich domovov, no fakticky to boli chorvátske vojská, ktoré na tisícoch, pri niektorých údajoch statisícoch Srbov vykonali vysídlenie.¹⁶² Nacionalizmus v jeho prípade znamenal dôležitú úlohu realizovania svojich politických záujmov, no nikdy sa nesnažil postaviť štát na ideologickom základe. Využíval ho skôr ako nástroj na udržanie pozornosti a odpútanie od problémov demokratizácie chorvátskej spoločnosti.

3.5.2. Rola symbolov v politike Franja Tudjmana

Tudjmanova minulosť ovplyvnila aj symboly, ktorými sa snažil dostať bližšie ku

¹⁵⁹ Govor dr. Franje Tuđmana u povodu međunarodnog priznanja Hrvatske. Jan, 12, 1992.

https://www.youtube.com/watch?v=wjQTlmD_8I0

¹⁶⁰ Prejav Franja Tuđmana. Prepis dostupný z: <https://www.tudjman.hr/govori/govor-za-diplomatski-zbor-prigodom-bozicnih-i-novogodisnih-blagdana-1999>; Prejav Franja Tuđmana při příležitosti vstupu Chorvátska do Organizácie Spojených Národov. Prepis dostupný z: <https://www.tudjman.hr/govori/primanje-republike-hrvatske-u-clanstvo-un>

¹⁶¹ Malešević, Sinisa. *Ideology, legitimacy and the new state*, (Frank Cass London, 2002), 250-252.

¹⁶² Hloušek, "Republika Chorvatsko." str. 258-259.

chorvátskemu ľudu. Národné symboly predstavoval jeho veľkú zbraň, keďže snaha o osamostatnenie sa Chorvátska až po následný vznik samostatného štátu boli priamo spojené so vznikom nových symbolov.

Franjo Tudjman rozhodnutia o nových štátnych symboloch robil sám, čím čelil rôznej kritike zo strany iných politikov. Jeho moc bola ale natoľko veľká, že si to mohol dovoliť. Mnoho novodobých chorvátskych symbolov odkazuje na Nezávislý štát Chorvátsko (NDH) z Druhej Svetovej Vojny, ktorý je spojený s neslávnyimi Ustašovcami. Napríklad tzv. sahovnica (šachovnia) tvorená bielou a červenou farbou sa stala základným identifikačným znakom Chorvátska. Prvý štátny znak, ktorý bol po osamostatnení sa prijatý sa nenápadne podobal na znak NDH z Druhej Svetovej Vojny a musel byť následne upravený.¹⁶³

Ďalším krokom, ktorým sa snažil Franjo Tudjman odlíšiť od Juhoslávie bolo zavedenie novej meny *kuny*, ktorá nahradila dovtedy platný dinár. S menou vznikol podobný problém ako so štátnym znakom, keďže kuna sa používala počas Druhej Svetovej Vojny. Chorváti odmietali toto prepojenie no nezávislí pozorovatelia a Srbi to brali ako znak netolerancie.¹⁶⁴

Podobnosť s NDH bola miestami až nápadne jasná. V Chorvátsku fungovala inštitúcia, ktorá sa zaoberala názvami ulíc, námestí a verejných priestranstiev. Komisia v 90tych rokoch premenovala „Námestie obetí fašizmu“ na „Námestie Veľkých Chorvátov“. Toto rozhodnutie bolo silno kritizované zahraničnými inštitúciami, no Tudjman sa vytrvalo obraňoval. Takisto obnovenie spomienok na dôležité postavy chorvátskych dejín, či už spájane s kladnými alebo negatívnymi aktami bola dôležitá pri upevňovaní si pozície. Napríklad Kardinál Stepinac, ktorý je spájaný práve s týmto obdobím sa objavoval na poštových známkach v rokoch 1993 až 1998. Na známkach sa takisto objavoval aj Vukovar, ktorý bol jedným z hlavných symbolov srbskej agresie proti Chorvátom počas vojny v Juhoslávii.¹⁶⁵

Tieto symboly ale fungovali s manipulovaním podvedomia chorvátskych ľudí a zaistili Tudjmanovi podporu, keďže sa mu podarilo vzbudiť v ľuďoch pocit, že sa o Chorvátsko fakticky zaujíma a snaží sa dať mu právo na suverenitu po rokoch v Juhoslávii. Menej populárny bol ale jeho krok zmeniť názov slávneho futbalového tímu

¹⁶³ Fisher, *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. (Palgrave Macmillan. 2006), 75.

¹⁶⁴ „Ibid., 75.“

¹⁶⁵ „Ibid., 79.“

zo Zahrebu z „Dinamo“ na „Croatia“. Týmto krokom si znepriatelil fanúšikov, ktorý mu vo voľbách 1990 prejavili podporu.

Symbolika bola silným faktorom aj v Chorvátskom ponímaní. V Tudjmanovom prípade sa symboly využívali priamo pri budovaní nového štátu, keďže ich nápadná podobnosť s NDH sa nedala uprieť. Vďaka symbolom sa snažil Chorvátom vštípiť do krvi zápal v boji za nezávislosť a za udržanie si suverénneho Chorvátska, čo sa mu nakoniec aj podarilo a symboly v tomto procese bezpochyby zahrali určitú rolu.

3.6. Komparácia režimov

Ak postavíme vedľa seba režimy Slobodana Miloševića a Franja Tudjmana na osu ideológie a mentality tak zistíme, že je možné nájsť určité odlišnosti. Režim Slobodana Miloševića v Srbsku sa viac prikláňal k ideologickej podstate, aj keď ústavne bolo vedúce postavenie ideológie zakázané. Milošević ale dokázal využiť ideológiu v socioekonomickej oblasti spoločenského života a vďaka nej dokázal ospravedlniť upadajúcu úroveň života srbskej spoločnosti. V tomto bode sa štýl jeho vládnutia podobal na bývalý komunistický režim, z ktorého on sám vzišiel. Milošević mal tendenciu demonizovať nie len Chorvátov, ale aj všetky ostatné etniká a označovať ich za iných. To pretavil v podstate do všetkých sfér politického a spoločenského života.

V prípade Franja Tudjmana a Chorvátska hrala dôležitú úlohu snaha o konsolidáciu nezávislého, suverénneho štátu. Ako politik sa jasne vymedzoval proti komunistickému režimu a snažil sa v ľuďoch navodiť pocit smerovania Chorvátska smerom k funkčnému demokratickému zriadeniu štátu. Aj v jeho politike hral ale nacionalizmus veľmi dôležitú rolu. Obnovovanie spomienok chorvátskeho národa a politika hlavne voči srbskému etniku žijúcemu na území Chorvátska zohralo dôležitú úlohu pri klasifikácii režimu. Hlavný rozdiel medzi Miloševićom a Tudjman bol ale v tom, že Tudjman nacionalistickým ideám reálne veril, zatiaľ čo Milošević ich zakaždým využíval účelovo.

Nacionalizmus bol hlavným nástrojom Slobodana Miloševića počas vojny v Juhoslávii. Využíval na to médiá, ktoré ovládala a vďaka nim si dokázal zaistiť podporu u ľudí. Zameral sa hlavne na striktnú politiku voči ostatným etnikám, ktoré predtým tvorili Juhosláviu a na Srbov žijúcich mimo územia Srbska. V jeho prípade bolo dôležité vykresliť národy, ktoré sa odtrhli od Juhoslávie ako zrádcov, ktorí zradili fungujúce štátne zriadenie a snažili sa osamostatniť na úkor Srbska. Vo svojich prejavoch často používal explicitné výrazy, urážky, agresívnu rétoriku a veľké množstvo dezinformácií v médiách

viedlo k manipulácii s verejnou mienkou, čo zaistilo Miloševićovi podporu. Ak pojmem nacionalizmus ako kolektívnu ideológiu, Miloševićov režim bol založený práve na nej a vďaka nacionalizmu dokázal ospravedlniť množstvo udalostí počas vojnového obdobia. Sympatie voči nemu ale nevznikli len kvôli jeho agresívnej politike. V prípade Srbska môžeme vidieť, že nacionalizmus bol využitý hlavne na prebudenie mentality srbského ľudu. Etnické napätie z minulosti, ktoré sa darilo v posledných desaťročiach pod Titom držať viac menej v pokoji v 90tych eskalovalo a to hralo do karát Miloševićovi. Nacionalizmus sa ale nedá aplikovať na spoločnosť, ktorá v sebe necíti krivdy z minulosti a dlhodobo nie je spokojná so svojim bytím vrámci medzinárodného systému. Milošević dokázal využiť všetky dostupné prostriedky na to, aby v ľuďoch vzbudil pocit, že on je obranca srbského národa a vďaka nemu môžu cítiť podporu z najvyšších miest. Svojím vystupovaním dokázal vo veľkej miere ovplyvňovať mentalitu ľudí. Mentalitu Linz definoval ako spôsob myslenia, psychickú predispozíciu a intelektuálny postoj. Srbský ľud fakticky podporoval Miloševićove kroky počas vojny v Juhoslávii, keďže sa mu úspešne darilo ľuďom vštípiť ideu Veľkého Srbska. Vďaka rozsiahlej symbolike ktorú bolo možné vidieť pri takmer každom z Miloševićových verejných vystúpení alebo odkazov na porážku pri Kosovom Poli sa mu úspešne darilo držať pozornosť ľudí pri tvorbe jednotného srbského národa a odvrátiť pozornosť od ostatných problémov režimu.

Franjo Tudjman a celkovo chorvátsky národ zastával diametrálne odlišné postoje z hľadiska nacionalizmu. V obnovovaní spomienok a symboliky využíval podobné nástroje ako Slobodan Milošević, no vďaka jeho osobnosti navonok pôsobil dôveryhodnejšie nie len pre chorvátov ale aj medzinárodných aktérov. Tudjman sa snažil obyvateľov zaujať hlavne pestovaním myšlienky samostatnosti a suverenity, keďže chorvátsky národ o suverenitu bojoval už pred stáročiami a snažil sa navodiť pocit, že Juhoslávia a hlavne Slobodan Milošević spôsoboval pomalý progres krajín a jej nadvláda nad Chorvátskom brzdila sociálny a ekonomický rozvoj krajiny. Obaja prijali pomerne prísne jazykové zákony a v počas oboch týchto režimov boli povolení len domáci autori. Tento fakt zapríčinil odlišné výklady histórie, ktorý ovplyvňoval hlavne mladých ľudí a pestoval v nich nenávisť voči Juhoslávii a Srbom. Celková mentalita chorvátskych ľudí bola v tých časoch odlišná od srbských. Chorváti sa snažili orientovať na západ, mali záujem zapojiť sa do štruktúr medzinárodných organizácií a chceli ekonomicky prosperovať. Po ukončení vojny v Juhoslávii začali mať čoraz väčšie nároky na vládnucu stranu, ktorá brzdila demokratizáciu inštitúcií a ekonomický rozvoj. Franjo Tudjman pracoval s plánom

vytvorenia samostatného Chorvátska, ktorý ale nedokázal zrealizovať podľa predstáv obyvateľstva. V tomto bode ho brzdili jeho tendencie vládnutia a veľká túžba po obdive. Naopak, Slobodan Milošević bol ideológ, ktorý podľa môjho názoru nebol najviac zameraný na obdiv Srbov, ale na udržanie si moci nad všetkými sférami spoločnosti. Jeho mocenské ambície a snaha stať sa nedotknuteľným vodcom srbského národa boli ovplyvnené aj veľkou túžbou po bohatstve, ktoré sa snažil Slobodan Milošević nadobudnúť počas obdobia jeho vlády. Napojenia na najdôležitejšie štátne podniky a prepojenie s organizovaným zločinom, kedy vďaka jeho podpore polície a armády dokázal zabezpečiť ich bezproblémové fungovanie boli jeho hlavným osobným cieľom. Ideológiu využíval hlavne na legitimizovanie týchto krokov bez záujmu získať totálnu moc. Franjo Tuđman ale svojej nacionalistickej rétorike reálne dôveroval, keďže posadnutie chorvátskym národom a jeho samostatnosťou je nesporné.

Pri ose vzťahu ideológie a mentality by sme mohli nájsť prvky oboch. Miloševićov nacionalizmus sa viac podobal ideológii, keďže mal pevnejšie postavenie a bol využívaný voči spoločnosti ako spôsob legitimizovania jeho moci a politických krokov. Na druhej strane, Tuđmanov nacionalizmus, ako ho hlásal, nemal až tak blízko k ideológii, pretože Franjo Tuđman mu reálne aj veril. Ak sa bavíme o mentalite ľudí, oživovanie spomienok a práca s pamäťou bola prítomná v oboch režimoch. Aj Chorváti aj Srbi bezpochyby touto mentalitou disponujú a ich spôsob myslenia bol v 90tych rokoch jasne naklonený k ochrane svojbytnosti národa a nacionalistická ideológia, rétorika a obnovovanie spomienok prispievali k pestovaniu tejto mentality. Milošević ale pracoval s mentalitou ako spôsobom myslenia ľudí účelovo, zatiaľ čo posadnutosť Franja Tuđmana ideou samostatného Chorvátska by sa dala brať ako ukážkový príklad mentality, ktorú sa snažil odovzdať chorvátom.

3.7. Depolitizácia verzus mobilizácia v Srbsku

Problém vzťahu depolitizácie a mobilizácie obyvateľstva z hľadiska typu režimu v Balkánskych krajinách je náročné definovať. Vznik nových štátov predpokladá v počiatočnej fáze väčšiu či menšiu mieru mobilizácie obyvateľstva, keďže to hrá jednu z kľúčových rolí pri budovaní štátu. Každý vodca v začiatkoch svojej kariéry potreboval cítiť podporu obyvateľstva, od ktorého by dokázal svoj režim legitimizovať.

V prípade Srbska a Slobodana Miloševića je potrebné rozdeliť úlohu mobilizácie

obyvateľstva do 3 etáp. Prvú etapu radíme na prelom 80tych a 90tych rokov, kedy Milošević naberal na svojej sile a dostával sa do popredia juhoslávскеj a srbskej politiky. V tom čase si potreboval zaistiť podporu, aby vyhral prvé voľby po páde komunizmu. Ďalšiu fázu mobilizácie obyvateľstva v Srbsku by sme mohli zaradiť medzi roky, kedy prebiehala vojna v Juhoslávii. Toto obdobie bolo špecifické silnou úlohou nacionalizmu v rétorike a politike Slobodana Miloševića, ktorú využíval na vyzdvihnutie srbského národa a prezentovať ho ako obeť chorvátskej agresie. Tretie obdobie je možné datovať od ukončenia vojny v Juhoslávii. Vtedy si potreboval Milošević udržať moc a odvieť pozornosť obyvateľov od problémov, ktoré spôsobila vojna a štýl jeho politiky.

Počas prvej a druhej etapy mobilizácie v Srbsku je vidieť jasné prepojenie s predchádzajúcou kapitolou o nacionalizme. Vyvolanie spomienok u ľudí na utrpenie srbského ľudu počas osmanskej nadvlády a snaha Miloševićova veľkosrbská idea boli hlavným nástrojom na mobilizáciu obyvateľstva. Jeho snaha vykresliť seba samého ako ochrancu národa a získať si tým sympatie u obyvateľstva bola účinná, keďže krajina bola vo vojne a potrebovala niekoho, koho osobnosť bude nádejou na lepšie zajtrajšky. V prvej polovici 90tych rokov 20. storočia sa Miloševićovi úspešne darilo mobilizovať obyvateľstvo za účelom jeho podpory a to mu pomáhalo udržať si silnú pozíciu, vďaka ktorej si dokázal vytvoriť množstvo ekonomických a politických konexií. Dokázal prepojiť stranícku štruktúru SPS s najvýznamnejšími štátnymi podnikmi, ktoré využíval na vykrádanie srbskej ekonomiky, zaistil si podporu u polície a armády, ktoré mu pomáhali maskovať jeho prepojenosť na skupiny organizovaného zločinu.

Po ukončení vojny v Juhoslávii ale potreboval udržať pozornosť na sebe a jeho strane SPS a potreboval upevniť pozíciu v politickom prostredí. Vtedy ešte viac otvoril otázku Kosova, ktoré bolo pre Srbov veľmi dôležitým regiónom.

Kosovská otázka bola dôležitá nie len pre Miloševića, ale všeobecne pre všetkých Srbov. Kosovo považovali za kolísku srbskej identity a jeho starovekej kultúry, keďže tam je možné nájsť množstvo dôležitých symbolov pravoslávnej cirkvi, ktorá je v srbskom ponímaní veľmi dôležitá a takisto sa tam odohrala slávna bitka pri Kosovskom Poli, ktorá si nesie dedičstvo so srbským národom dodnes sa. Vytvorilo si pomyselný mystický význam pre Srbov vďaka obnoveniu spomienok na srbskú slávu počas stredoveku. Mnoho ľudových srbských piesní sa viažu na tematiku stredoveku a Kosova. Vďaka tomu to bol skvelý nástroj Slobodana Miloševića ako si udržať vplyv medzi srbským ľuďom, keďže obyvatelia Srbska sa jednoznačne postavili k vláde ak sa jednalo o kosovskú otázku.

Milošević týmto spôsobom dokázal legitimovať a ospravedlniť jeho násilné kroky voči Kosovskej oslobodeneckej armáde na domácej politickej scéne.¹⁶⁶

Ďalším záujmom Miloševića v Kosove bolo udržanie si územia kvôli záväzku, ktorý vzišiel z jeho prejavu na Gazimestane, vďaka ktorému sa stal najmocnejším politikom Srbska po Titovi. Tento prejav sledovali státisíce ľudí a Milošević v ňom prisľúbil kosovským Srbom, že nedopustí, aby ich ešte niekedy niekto porazil. Kosovským Srbom v podstate dlhoval jeho vzostup na pomyselný piedestál politiky či už vo vtedajšom Zväze Komunistov Juhoslávie alebo v nastupujúcej Juhoslávii. Znamenalo to pre neho veľa aj osobne, keďže spomienky na jeho prejav v ňom zanechali silný pocit zadost'učinenia.¹⁶⁷

Ďalšou, azda najväčšou výhodou udržania si moci v Kosove pre Miloševića predstavovala podpora, ktorú pri každých voľbách dokázal získať pre stranu SPS práve z Kosova. Keďže SPS nebola schopná ani v jedných voľbách získať nadpolovičnú väčšinu aby dokázala vládnuť samostatne, potrebovala spojencov, ktorý by jej zaručili úplnú moc. Vo voľbách v roku 1997 Milošević dokázal zmanipulovať vďaka jeho podpore zo strany Kosovských Srbov parlamentné výsledky v Kosove. Tento krok mu zahral do karát v dvoch hľadiskách: za prvé, Kosovskí Albánci opäť bojkotovali voľby, čiže Milošević mal o jedného protivníka menej a za druhé, len vďaka manipulácii s výsledkami si SPS dokázala zaistiť silnejšie postavenie v parlamente pred stranou SRS vedenou Vojislavom Šešeljom.¹⁶⁸

Nakoniec sa Milošević aj naďalej spoliehal na Kosovo ako na prostriedok na posilnenie svojho prehĺbeného politického postavenia v Srbsku, využívajúceho kosovský problém k zvyšovaniu nacionalistických vášní, mobilizáciu verejnej podpory a odvádzanie ľudí od ostatných vážnych problémov, ktorým Srbsko čelilo. Kým Miloševićov spôsob vládnutia bol silne závislý na jeho kontrole nad políciou, médiami a sponzorstvom, jeho moc bola menej ako absolútna. Postupom času ale bolo vidieť oslabenie jeho pozície, ktoré mohlo vyústiť až k jeho odstúpeniu. Čelil rozsiahlej verejnej opozícii, ako je tá, ktorá sa vyformovala v roku 1996, kedy ho opakované masové protesty donútili, aby opozičné strany, ktoré získali kontrolu nad regionálnymi vládami vo voľbách v roku 1996, prevzali

¹⁶⁶ Doder, Dusko, and Louise Branson, *Milosevic, Portrait of a Tyrant*, (New York: The Free Press, 1999), 51–56.

¹⁶⁷ RFE/RL Balkan Report, Vol. 2, č. 48, December 9, 1998. Dostupné z: <https://www.rferl.org/a/1341372.html> [cit. 2020-06-05].

¹⁶⁸ Stephen T. Hosmer, "The conflict over Kosovo : why Milosevic decided to settle when he did." (2001), 10. https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2001/MR1351.pdf

úrad. Milošević sa pri volebnej podpore spoliehal predovšetkým na klesajúcu politickú základňu starších, vidieckych, menej vzdelaných občanov, robotníkov a osôb so silne nacionalistickým sklonom.¹⁶⁹

Slobodan Milošević sa ale musel vysporiadať s mobilizáciou opozície, ktorá mala gradujúcu tendenciu a bola nasmerovaná proti nemu. Spočiatku bola opozícia nejednotná a neschopná vytvoriť funkčnú alternatívu k SPS. (viz. Podkapitola 3.1.1.) V parlamentných voľbách v roku 1992 SPS získala 28,8% hlasov, čo bol prepad o viac ako 10%. Vo voľbách roku 1993 opäť posilnila a získala 36,7%. Tento posun bol spôsobený výrazným oslabením strany SRS. Po ukončení vojny v Juhoslávii sa Milošević transformoval zo záchrancu národa do mierotvorcu. To spôsobil aj tlak medzinárodných médií a sankcie, ktoré boli uvalené na Srbsko od Medzinárodného spoločenstva.¹⁷⁰ Milošević mal stále pod kontrolou médiá a tie preskočili od podporovania Miloševićovho nacionalizmu na propagovanie jeho zásluh pri ukončení vojny v Juhoslávii. Postupom času sa posunuli priority opozičných strán, často navzájom znepriatelených, z volebných výhliadok k reálnemu boju proti vládnucej strane. Na tomto princípe vznikla opozičná koalícia Zajedno (viz. Podkapitola 3.1.1.), ktorá sa zaslúžila o prvú väčšiu porážku SPS od vzniku Zväzovej Republiky Juhoslávie. Početné zhromaždenia a vzájomné rozhovory v lete 1996 zabezpečili stabilitu hnutia a legitimizáciu jeho sily. Hlavným cieľom bola demokratizácia krajiny, nezávislosť inštitúcii, médií a polície.¹⁷¹ Milošević túto situáciu ustál a aj napriek silnejúcej mobilizácii opozície si udržal svoju pozíciu v čele štátu. Dokázal po vojne srbský nacionalizmus pretransformovať a pripisoval si zásluhy za mierové ukončenie konfliktu a týmto spôsobom sa tematicky vyvíjala mobilizácia obyvateľstva v Srbsku.

Slobodan Milošević vo veľkej miere svoj režim postavil na nenásilnej mobilizácii obyvateľstva. Podarilo sa mu otvoriť citlivé historické témy, ktoré mu zabezpečili dostatočnú pozornosť u obyvateľstva. Etnickú mobilizáciu využíval najviac v otázke Kosova, ktoré ale využíval primárne na udržanie si vplyvu svojho politického postavenie v Srbsku. Kosovo bolo pre neho primárne dôležité nie z hľadiska ochrany srbov, žijúcich na jeho území ale jeho mocenské záujmy v Kosove boli odvodené hlavne kvôli jeho

¹⁶⁹ Gordy, Eric D., *The Culture of Power in Serbia*, (Pennsylvania State University Press, 1999), 99.

¹⁷⁰ Vladislavljević, N., *Competitive authoritarianism and popular protest: Evidence from Serbia under Milošević*. (International Political Science Review, 2014), 44.

¹⁷¹ Četković, Nadežda "Možeš ti to Vesna, možeš! Životne impresije Vesne Pešić". (Belehrad: Krug, 2000) 160–172. In *Competitive authoritarianism and popular protest: Evidence from Serbia under Milošević*. ed. Vladislavljević, N., (International Political Science Review, 2014)

potrebe pri získavaní hlasov v parlamentných voľbách pre SPS. Milošević sa o depolitizáciu spoločnosti nesnažil, práve naopak. Ekonomické a sociálne štruktúry neovplyvňoval priamo, no vďaka masovosti strany SPS a jeho vplyvu si dokázal vytvoriť spojencov, ktorí mu zaistovali vplyv nie len v médiách, ako to bolo opísané vyššie, ale aj vo väčšine dôležitých ekonomických podnikov. Takisto väčšinu udalostí, ktoré sa udialo počas vojny v Juhoslávii sa snažil ospravedlňovať nie len nacionalizmom, ale aj politikou idey Veľkého Srbska a homogenite srbského národa. Politiku tým pádom pretavil do všetkých aspektov života srbskej spoločnosti.

3.8. Depolitizácia verzus mobilizácia v Chorvátsku

Podobne rozdelenie mobilizácie obyvateľstva na fázy sa ponúka aj v prípade Chorvátska. Charakter sa ale v malých detailoch odlišoval. Vo fáze smerujúcej k osamostatneniu sa Chorvátska Tudjman mobilizoval obyvateľstva, aby sa postavilo proti idey Juhoslávie, proti komunizmu a proti Miloševićovi. Takisto pri tom využíval nacionalistické prvky, ako sme mohli vidieť pri jeho prejavoch (viz. Podkapitola 3.5.1.), kde používal označenia ako „my“ a ospevoval chorvátske viacstoročné zápasenie o samostatnosť. Po vyhlásení nezávislosti a vypuknutí vojny v Juhoslávii Tudjman svoju mobilizáciu realizoval hlavne v otázkach srbskej menšiny.

Tudjman sa snažil medzi obyvateľmi podporovať myšlienku, že Chorváti sú prosperujúci národ, ktorý sa snaží zaradiť do západných štruktúr života. Dôležité bolo jasné vymedzenie sa proti všetkému srbskému. Tieto nálady medzi chorvátskym ľudom pretrvávali celé vojnové obdobie. Až po ukončení vojny a podpísanom prímerí sa začala táto Tudjmanova politika uvoľňovať. Aj napriek tomu ale mnoho stereotypov a predsudkov pretrvávalo aj naďalej. Napríklad chorvátsky uznávaný nacionalistický historik, Nedeljko Mihanović poskytol vyjadrenie: „Nebál som sa srbského kultúrneho imperializmu alebo preniknutia srbskej kultúry na chorvátsku scénu, pretože srbská hudba nemôže mať hlbší vplyv na chorvátsku verejnosť, v zmysle hudby a umenia, keďže srbská kultúra nemá nič z týchto aspektov. Nemajú národnú operu, majú len folklór.“ Takisto dodal, že niektoré srbské diela budú môcť byť dostupné aj chorvátskej verejnosti, ale budú musieť byť preložené do chorvátštiny.¹⁷² Tudjman využíval tieto prostriedky, ktoré zakazovali hocijaký presah srbskej kultúry do chorvátskeho prostredia aby mal priestor na pestovanie idey chorvátskeho národa, ktorý je sebestačný a on sa o neho dokáže postarať.

¹⁷² „Ibid., 107.“

Tudjmanovi sa podarilo chorvátsky ľud nastaviť na odpor voči Srbom. Vo verejných prieskumoch vysvitla ale jedna zaujímavá vec. Tudjman bol ďaleko naj dôveryhodnejším politikom v Chorvátsku a podporu u obyvateľov mali aj vedúci predstavitelia cirkvi a armády. Verejný prieskum v roku 1994 ale ukázal, že občania nedôverujú parlamentu a parlamentným inštitúciám. Takisto bola vyjadrená nedôvera v chorvátske médiá, kedy viac ako 50% opýtaných sa vyjadrilo v zmysle nedôvery k televízii, a podobné čísla vykazoval prieskum aj v otázke dôvery v tlač a rádio.¹⁷³

V tretej fáze mobilizácie obyvateľstva po ukončení vojny v Juhoslávii v roku 1995 sa Franjo Tudjman sústredil na opozíciu. Po neúspechu vo voľbách v roku 1995, kedy Tudjman so svojou HDZ plánoval získať 2/3 ústavnú väčšinu otočil svoju rétoriku a snažil sa zmobilizovať sily proti opozícii. Začal používať slovné spojenia ako vnútorní nepriatelia, ktorí nesúhlasia s politikou štátu a brzdia jeho vývoj.¹⁷⁴ Tudjmanoví spojenci nazývali opozičných politikov ako zradcov a obviňovali ich zo snahy obnoviť štátne zriadenie bývalej Juhoslávie a Tudjmana pozdvihli na úroveň jediného garanta chorvátskej nezávislosti. Tudjman bol kritický hlavne voči demokratickým ľavicovým politickým subjektom, hnutiam za autonómiu určitých regiónov a nezávislým médiám.¹⁷⁵

Trňom v oku Tudjmanovej politiky boli aj nezávislé organizácie. Jedna z nich, Inštitút otvorenej spoločnosti (*Open society institute, OSI*), dnes známa ako Nadácia OSF, ktorú založil George Soros, Tudjman pravidelne napadal a obviňoval zo snahy prebrať kontrolu nad chorvátskou spoločnosťou financovaním opozičných médií a snahou nasmerovať chorvátsku spoločnosť voči vládnej HDZ.¹⁷⁶ V roku 1997 ako vyústenie týchto problémov prijal parlament zákon, ktorý dával právomoc štátu kontrolovať činnosť nezávislých medzinárodných organizácií.¹⁷⁷

Mnoho organizácii ale dostávalo výnimky, keďže boli priamo napojené na vládnucu HDZ. Jednou z takých organizácií bola napríklad Humanitárna nadácia pre deti v Chorvátsku, ktorej riaditeľkou bola manželka Franja Tudjmana, Ankica Tudjman. Táto organizácia si užívala mnoho privilégií, ktoré vyplývali z manželského vzťahu Tudjmanovcov. Organizácia mala právo napríklad prezentovať svoje reklamné letáky v lietadlách chorvátskej národnej leteckej spoločnosti.

¹⁷³ Cohen "Embattled democracy. Postcommunist Croatia in transition", 102.

¹⁷⁴ Biljana Tatomir, "Croatian Government Calls Certain Media "Enemies of the State,"" (Transition 2, 1996), 24-26. <https://www.tol.org/client/article/3570-media-croatian-government-calls-certain-media-enemies-of-the-s.html>

¹⁷⁵ Fisher, *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. 18.

¹⁷⁶ OMRI Daily Digest, Dec, 9, 1996, <http://www.hri.org/news/agencies/omri/1996/96-12-09.omri.html>

¹⁷⁷ Fisher, *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. 137.

Ďalšou organizáciou, ktorá mala špeciálne výhody bola organizácia Chorvátskeho štátneho sľubu. Prezidentom tejto organizácie bol Ante Pasalic, ktorý bol blízkym spolupracovníkom Franja Tudjmana. Jej hlavná činnosť spočívala v pomoci študentom, ktorým poskytovala štipendia a vydávala študentský časopis *Drzavnost*, ktorý sa snažil o vybudovanie kultu osobnosti Franja Tudjmana.¹⁷⁸

Počas vlády Franja Tudjmana pôsobilo v Chorvátsku mnoho organizácii a hnutí, ktoré bol nejakým spôsobom spojené s vojnovými veteránmi. Tudjman vyzdvihoval chorvátske zápasenie za ich nezávislosť a vo veľkom si ctil všetky historické obdobia, kedy tento zápas prebiehal. Vďaka jeho pozitívnemu vzťahu k tomuto fenoménu tieto organizácie dostávali množstvo prostriedkov na ich činnosť a rozvoj.

Aj Tudjman sa musel po ukončení vojny v Juhoslávii vyrovnáť s mobilizáciou opozície proti jeho osobe a strane HDZ. Jedna z najväčších demonštrácií v histórii Chorvátska, ktorá sa konala v roku 1995 v Záhrebe, bola za obnovenie licencie nezávislého Radia 101. Tomu predchádzala veľká kontroverzia pri voľbe primátora Záhrebu, kedy bol v riadnych, regulérnych voľbách zvolený opozičný kandidát strany HSLŠ, Goran Granić, ktorý prezidentovi Tudjmanovi nevyhovoval a ten výsledky volieb anuloval a na post primátora dosadil človeka z rady HDZ, Marinu Matulović-Drupović.¹⁷⁹ To im mu bolo umožnené kvôli zmene zákona, ktorá umiestnila primátora na rovnocennú pozíciu k ekvivalentu chorvátskeho župana, ktorého musel aj napriek voľbám vymenovať prezident.

Depolitizácia v chorvátskej spoločnosti v 90tych rokoch 20. storočia za vlády Franja Tudjmana úplne neprebehla. Na jednej strane, Tudjman sa snažil obmedziť aktérov spoločnosti v ich podiele na tvorbe politiky, no na druhej strane, dokázal ovládnuť všetky dôležité ekonomické, politické a spoločenské sféry. Tudjman nebol typom politika, ktorý by chcel obnoviť spomienky na totalitný režim Juhoslávie. Aj napriek celkom intenzívnej mobilizácii obyvateľstva, ktorá bola typická hlavne pre totalitné režimy, ju dokázal Tudjman natoľko kontrolovať a využívať len v určitých fázach, že mu zabezpečila vysokú podporu nie len v prezidentských voľbách, ale hlavne vo voľbách parlamentných. Tudjman dokázal zmobilizovať chorvátskych občanov do armády počas vojny v Juhoslávii, a po ukončení konfliktu proti opozícii, čím strana HDZ vo voľbách 1995 posilnila svoje

¹⁷⁸ „Ibid., 137.“

¹⁷⁹ Ramet, Sabrina P. *Central and Southeast European Politics Since 1989*. 273.

postavenie.

3.9. Komparácia režimov

Ak postavíme oba režimu pred problém depolitizácie a mobilizácie obyvateľstva ako to opísal Linz vo svojej teórii autoritatívnych režimov, môžeme nájsť medzi nimi mnohé podobnosti. V oboch režimoch môžeme v skúmanom období vylúčiť úplnú depolitizáciu verejného života. Slobodan Milošević bol typom politika, ktorý sa snažil o ovládnutie určitých štruktúr. Nie je na mieste použiť výraz, že sa v Srbsku nepodarilo depolitizovať súdnictvo, média, najväčšie ekonomické podniky. Slobodan Milošević totiž ani nemal snahu o ich depolitizovanie, pretože si uvedomoval, že vďaka jeho väzbám na väčšinu dôležitých postov dokázal ospravedlňovať svoje skutky a bol pod ich ochranou. Na druhej strane, nikdy nedopustil, aby obyvatelia mali príliš veľký podiel na moci. Dôležitým aspektom v jeho režime bola dôvera, ktorú sa snažil získať. Až po získaní dôvery obyvateľov je v autoritatívnych režimoch možné obyvateľov zmobilizovať za účelom spojenia ich v jeden silný, samostatný celok, ktorý je ochotný bojovať za svoje práva a vedúce osobnosti ho vedia efektívne využívať na realizáciu svojich politických a osobnostných ambícií. V opačných prípadoch by prílišná mobilizácia mohla viesť k rozsiahlym protestom proti vláde, poprípade až k jej zosadeniu. Milošević si dobre uvedomoval, že bez podpory obyvateľov by nemohol vládnuť, no dokázal regulovať mobilizáciu obyvateľstva a snažil sa udržať určitý stav depolitizácie verejnosti. Za hranicami Chorvátska mal Franjo Tudjman podobný vplyv. Mnoho ľudí, spriatelených s vládou stranou HDZ, ovládalo kľúčové podniky v ekonomickej sfére a vďaka zákonom dokázalo manipulovať s regionálnou politikou.

V otázke mobilizácie obyvateľstva vidíme, že režimy sa určitým spôsobom podobajú, keďže aj Srbsko aj Chorvátsko boli novovzniknuté štáty a pripravovali sa na transformačné procesy, bolo nutné legitimovať novú vládu. Milošević, rovnako ako aj Tudjman, využili mobilizáciu obyvateľstva na legitimovanie svojej vlády v začiatkoch 90tych rokov 20. storočia. Využívali hlavne nacionalistickú mobilizáciu, aby v ľuďoch vzbudili pocit potreby boja za bytie národa. Slobodan Milošević sa vryl do pamäti ľuďom prejavom v Gazimestane, z ktorého ťažil pri snahe zaujať ľudí a vytvoriť si základnú podporovateľov. Všeobecne, najväčšiu rolu pri mobilizácii obyvateľstva v Srbsku zohrala pamäť a otázka Kosova. Tudjman sa zase sústredil na vyvolanie spomienok chorvátskeho boja za nezávislosť a ich neustále zápolenie s väčšími aktérmi o suverenitu. Príležitosť vládnuť v novovzniknutom samostatnom Chorvátsku vykresľoval ako privilegium, ktoré

mu bolo zverené do rúk a celkovú samostatnosť Chorvátov za splnený sen, na ktorý stáročia všetci čakali.

Počas vojnových rokov mobilizácia spočívala hlavne v pomoci všetkých obyvateľov v boji za ich práva. Obaja vodcovia vsadili na etnickú mobilizáciu obyvateľstva. Etnickú mobilizáciu možno vykresliť u oboch vodcov ako stratégiu, v ktorej manipulovali s etnickým sentimentom, aby mobilizovali ľudí do konfliktu a tým legitimizovali svoje kroky vo vojne. V oboch prípadoch ju využívali Milošević a Tudjman na realizovanie mobilizácie más v prospech svojich nie len politických ale aj osobných záujmov. V rámci postkomunistickej transformácie politických kultúr, spoločností a ekonomík a politiky v Srbsku a Chorvátsku, etnická mobilizácia znamenala zoskupenia okolo etnických skupín a opakovaný vznik etnického štiepenia, ktorého dôsledky bolo možno vidieť na rozdelení spoločnosti. Etnická mobilizácia sa objavila aj ako reakcia na hrozby a obavy, ktoré úmyselne podporovali alebo manipulovali Milošević s Tudjmanom, ktorí sa snažili obnovovať už existujúce historické príbehy a mýty. Tie boli manipulované prostredníctvom médií a politických zhromaždení a podporované politickými, ekonomickými, vojenskými a náboženskými elitami, ktoré ovplyvňovali dynamiku zmeny politického systému, aby si zabezpečili svoje mocenské pozície. Bolo to hlavne odlišné chápanie minulosti rôznych etnických skupín, ktoré tvorili bývalú Juhosláviu, ktoré spôsobilo rozpad federácie a pomohlo Miloševićovi a Tudjmanovi legitimovať svoju moc a zaistiť si podporu obyvateľstva. V srbskom prípade sa etnický nacionalizmus zamerl na otázku regiónu Kosova, kde Milošević podporoval srbské etnikum. Takisto sa snažil udržať si moc v Republike Srbska Krajina a vyznával ideu Veľkého Srbska. Tudjman obnovoval mýty o neustálom utláčaní chorvátskeho ľudu a konečného dosiahnutia samostatnosti, ktorú si musia chrániť pred útokom nepriateľov.

V poslednej, tretej fáze mobilizácie obyvateľstva, ktorá nastúpila v roku 1995 po ukončení vojny v Juhoslávii bolo opäť dôležité zmobilizovať svoje sily proti opozícii. Obaja aktéri boli pri moci už dlhší čas a teda aj opozícia začala posilňovať, keďže sa dokázali poučiť zo svojich vlastných chýb. Takisto aj obyvatelia pomaly strácali trpezlivosť so sľubmi, ktoré im Milošević spolu s Tudjmanom dokola opakovali, no nevideli žiaden posun. Chorváti chceli utvoriť prosperujúci štát, ktorý sa obracia na západné štruktúry, no Tudjman svojim vplyvom spomaľoval proces inštitucionálnej demokratizácie. V Srbsku na druhej strane začala vychádzať na povrch korupcia vládnych činiteľov a krajina bola v hlbokjej ekonomickej kríze, čo sa prestalo páčiť obyvateľov

a čoraz viac začali podporovať opozíciu a začali vystupovať proti režimu. Zdiskreditovanie týchto krokov bolo realizované hlavne prostredníctvom médií, ktoré ovládali obaja prezidenti. V období medzi rokmi 1991–1997 môžeme ale považovať oboch vodcov za relatívne úspešných a odolných voči opozičným silám, aj keď ku koncu tejto periódy bolo cítiť silnejúce napätie v oboch krajinách, či už v Srbsku vďaka koalícii Zajedno, ktorá vyhrala regionálne voľby alebo protestom v Záhrebe za predanie licencie Radiu 101 alebo konečným výsledkom volieb primátora v Záhrebe, kde napriek Tudjmanovej nespokojnosti vyhral hlas ľudu a opozícia.

4. Aplikácia teórií autoritatívnych režimov na režimy Srbska a Chorvátska

Postupným zadefinovaním si základných znakov, ktoré vykazovali režimy Srbska a Chorvátska v rokoch 1991–1997 a spôsob, akým ich ovplyvňovali ich prezidenti nám poskytuje potrebné informácie, aby sme na nich dokázali aplikovať kritéria teórie autoritatívnych režimov Juana J. Linza. Oba režimy vykazujú podobné znaky pri každom zo skúmaných kritérií, no charakter vlád Miloševića a Tudjmana sa významne odlišuje. Navyše, krajiny Balkánu v 90tych rokoch sú špecifické z hľadiska zaradenia režimov kvôli vtedy prebiehajúcim transformačným režimom.

Linz kladie najväčší dôraz na kritérium politického pluralizmu. Týmto kritériom sa autoritatívne režimy výrazne odlišujú od totalitných režimov. Pri totalitných režimoch je akýkoľvek pluralizmus striktne zakázaný, pre vládnucu vrstvu je dôležité udržať si absolútnu moc nie len v politickom, ale aj ekonomickom a sociálnom prostredí. V autoritatívnych režimoch by podľa Linza mal mať priestor limitovaný politický pluralizmus. Toto kritérium ale nie je Linzom dostatočne zadefinované, keďže definovanie pluralizmu na základe politickej situácie nie je úplne. Je potreba brať v úvahu pluralizmus bežného života, ktorý vo veľkej miere ovplyvňujú napríklad médiá, dôležitý je takisto ekonomický pluralizmus, vďaka ktorému by ekonomická činnosť v krajine nebola kontrolovaná režimom a teda by bolo náročnejšie ju zneužiť v prospech vládnucich elít. V prípade Srbska a Slobodana Miloševića je politický pluralizmus nemožné označiť ako splňujúce kritérium tak, ako ho opísal Juan J. Linz. Opozícia mohla fakticky existovať, keďže ústavne mali všetky politické strany rovnaké práva participovať vo voľbách a ich činnosť nebola limitovaná zákonmi. Napríklad v parlamentných voľbách roku 1992 participovalo viac ako 100 politických strán. Rovnako prebiehali každé ďalšie voľby, kedy dokonca vznikali nové strany a hlavné vŕšudové hnutia, ktorým sa v druhej polovici 90tych rokov 20. storočia darilo oslabovať pozíciu Slobodana Miloševića a jeho strany SPS. Ako spomína Balík a Kubát, autoritatívne režimy sa vyznačujú hlavne pluralizmom vo sférach nepolitických a mali by poskytovať pomerne veľký priestor pre fungovanie nezávislých organizácii, cirkvi alebo médií.¹⁸⁰ Ak sa pozrieme na Miloševićovo Srbsko dôkladnejšie, zistíme, že síce strany mali právo na existenciu a participáciu vo voľbách a neboli právne obmedzované, manipulovanie s voľbami či už zmenou volebných zákonov,

¹⁸⁰ Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*, 52.

ktoré boli namierené proti voličom opozičných strán alebo manipulovanie so sčítaním výsledkov bolo prítomné. Najevidentnejšie to bolo vidieť v prezidentských voľbách v roku 1992, ktoré boli zlomovými pre Miloševića. Ten cítil, že neúspech vo voľbách by znamenal jeho veľké oslabenie a takisto oslabenie strany SPS, keďže od vyhlásenia novej Juhoslávie uplynul relatívne krátky čas a prehrou by nedokázal konsolidovať svoju moc.

Najintenzívnejšie obmedzovanie pluralizmu bolo cítiť v mediálnom priestore. Miloševićovi sa podarilo úplne ovládnuť všetkých majoritných hráčov na mediálnom trhu, či už sa mu podarilo zaistiť si vplyv v Radio Televízii Srbsku, takisto dokázal ovládnuť tlačové médiá a rozhlas. Tieto médiá následne využíval vo svoj prospech prostredníctvom propagandy, ktorá zohrala dôležitú úlohu pri mobilizácii obyvateľstva počas vojny v Juhoslávii.

Vďaka týmto zisteniam môžeme určiť, že režim v Srbsku počas Slobodana Miloševića úplne nezapáda do Linzovej charakteristiky limitovaného politického pluralizmu. Dôležitým prvkom klasických Linzových autoritatívnych režimov je limitovanie pluralizmu len na politickú sféru. V Srbskom ponímaní mala opozícia právo participovať vo voľbách rovnako ako vládnuca strana. Nebola obmedzená de iure ani de facto. V prípadovej štúdii sme ale dokázali, že Linzovu charakteristiku je treba rozšíriť. Politický pluralizmus nie je možné hodnotiť bez toho, aby sme v analýze zohľadnili napríklad priebeh volieb alebo pluralizmus médií. Aj napriek tomu, že stranický systém bol v srbskom ponímaní pomerne pestrý a vo voľbách si občania mohli vybrať z množstva alternatív, limitovanie pluralizmu bolo prítomné skôr v iných sférach spoločnosti. Milošević ovplyvňoval voľby, volebný systém, médiá a súkromnú sféru ekonomiky. Podarilo sa mu získať pod svoju kontrolu najväčšie ekonomické podniky krajiny, dokázal manipulovať so všetkými aspektami médií a opozícia, ktorá mala ústavné právo na existenciu bola dotknutá jeho jasnou politikou vedúcou k jej znevýhodneniu. Opozícia hlavne po ukončení vojny v Juhoslávii vystupovala proti režimu, čo jej zabezpečilo víťazstvo v regionálnych voľbách a postupom času Miloševićova moc oslabovala.

Na ose mentality a ideológie ale Srbsko do kategorizácie už zapadá. Srbský režim bol po celé 90te roky silno ovplyvňovaný vládou Slobodana Miloševića. Je treba zdôrazniť, že režim nebol založený na prísnej, uzavretej ideológii. Symbolom režimu ale bola stále osobnosť Miloševića, on určoval smer a bol hlavnou postavou. Ako sme dokázali, pri legitímácii režimu využíval prvky nacionalizmu ako kolektívnej ideológie. Táto ideológia ale nemala ústavné zakotvenie a bola nástrojom Slobodana Miloševića na

naklonenie si obyvateľstva na jeho stranu. Vďaka nacionalizmu sa mu podarilo využiť mentalitu srbského etnika, zameral sa na najcitlivejšie témy, ktoré hýbali spoločnosťou a podarilo sa mu v ľuďoch prebudiť túžbu po vyzdvihnutí srbského národa. Tieto 2 aspekty krmil neustálou vojnovou propagandou a využívaním spomienok a historických udalostí, ktoré boli často vykresľované podľa aktuálnych potrieb. Nacionalistom sa človek ale nestane zo dňa na deň ale musí byť týmto myšlienkam otvorený. Slobodan Milošević úspešne dokázal prepojiť ideológiu a mentalitu ľudí, čím jeho režim dlhé roky fungoval a dokázal sa udržať pri moci.

Z hľadiska mobilizácie obyvateľstva sa nám ponúka prepojenie s predchádzajúcim skúmaným kritériom. V určitých fázach režimu bolo nutne mobilizovať masy a to sa dialo hlavne za pomoci nacionalizmu. Intenzívna mobilizácia obyvateľstva ale neprebiehala, keďže prílišný záujem verejnosti na tvorbe politiky by mohol ohroziť pozíciu Slobodana Miloševića. Ten si to dobre uvedomoval a dokázal mobilizovať obyvateľstvo v správnu chvíľu za správnym účelom. Po vypuknutí vojny v Juhoslávii potreboval zmobilizovať obyvateľstvo, aby dokázal ospravedlniť svoje kroky a aby zabezpečil podporu armády. To sa mu podarilo hlavne vďaka už spomínanému nacionalizmu, kedy na ľudí začal aplikovať etnickú mobilizáciu obyvateľstva a využil to v začínajúcom konflikte. Po ukončení vojny v Juhoslávii Milošević vsadil na kartu mobilizácie proti opozícii. Je nutné ale podotknúť, že mobilizácia bola výraznejšia len pri kľúčových udalostiach 90tych rokov, ako je začiatok alebo koniec vojny v Juhoslávii, no nikdy sa nesnažil obyvateľstvo intenzívne mobilizovať počas celého funkčného obdobia.

Režim Slobodana Miloševića v Srbsku v rokoch 1991 – 1997 môžeme označiť ako autoritatívny. V jeho analýze ale môžeme nájsť určité nezrovnalosti, ktoré nám neumožňujú režim úplne presne zaradiť. Zatiaľ čo na osách ideológia-mentalita a depolitizácia-mobilizácia je možné režim definovať, limitovaný politický pluralizmus v Linzovom ponímaní nie je úplne charakteristický pre Srbsko. V Srbskom prípade by sme mohli hovoriť hlavne o limitovanom pluralizme médií a spoločenského života, keďže v krajine prebiehali voľby podľa demokratických princípov, aj keď v mnohom ovplyvňované vládnuou garnitúrou. Tieto voľby mali veľmi veľký význam pre celú krajinu, keďže po územných zmenách a páde komunizmu sa chceli krajiny identifikovať ako demokratické. Tento veľký význam demokratických volieb ale napriek tomu veľmi limitovaný pluralizmus médií nám zabraňuje v čistej charakteristike režimu ako autoritatívneho podľa Linza.

Dôležitosť volieb spojených s autoritatívnym režimom opísal vo svojej teórii Levitsky a Way a režim nazvali kompetitívny autoritarizmus. Pri porovnaní charakteristiky autoritatívneho režimu podľa Linza a kompetitívneho autoritarizmu Srbsko spadá do oboch kategórii. Jeho základ v autoritatívnych režimoch od Linza s modifikáciou kritéria limitovaného pluralizmu. Kompetitívny autoritarizmus je založený na priebehu demokratických volieb, ktoré ale môžu byť rôznymi nezákonnými spôsobmi ako je korupcia, manipulácia s výsledkami, nezákonná zmena volebných zákonov ovplyvňované. V Srbskom prípade sa to dialo či už v parlamentných voľbách 1992, prezidentských voľbách 1992 alebo parlamentných voľbách 1993. Pokusy o manipuláciu sme mohli vidieť aj v regionálnych voľbách 1996, no napokon Slobodan Milošević podľahol protestom opozície a priznal svoju porážku. Každopádne, voľby boli navonok demokratické, opozičné strany mali možnosť zúčastniť sa volieb, no priebeh volieb nebol ani zďaleka demokratický, čo malo priame následky na ich výsledkoch. Ďalším znakom režimu v Srbsku, ktorý sa zhoduje s charakteristikou kompetitívneho autoritarizmu je pozadie režimu. Kompetitívne autoritarizmi vychádzajú z nestabilných režimov, ktoré nemali predchádzajúcu skúsenosť s demokraciou a to bol aj prípad Srbska.

Ak by sme ale zašli hlbšie do teórie kompetitívneho autoritarizmu, mohli by sme zistiť, že ním nemôžeme presne charakterizovať Miloševićovo Srbsko. Síce nastala zhoda pri otázke volieb a politického pluralizmu, no kompetitívny autoritarizmus predpokladá silné postavenie médií voči režimu. Opozičné médiá by mali byť schopné slobodne fungovať a mať veľký vplyv na spoločnosť. V Srbsku sa síce Miloševićovi nepodarilo ovládnuť všetky médiá, no ovládal najväčších hráčov na mediálnom trhu. Nezávislé médiá a ich novinári boli vystavovaní neustálym útokom zo strany vlády, ktorá im dokázala legálnymi alebo ilegálnymi prostriedkami znemožniť prácu.

Kritériom kompetitívneho autoritarizmu, s ktorým sa Miloševićov režim v Srbsku zhoduje sa týka súdnictva. V režimoch kompetitívneho autoritárstva sa vlády krajín bežne snažia podriadiť si súdnictvo, často prostredníctvom právnych útokom na sudcov ale ešte častejšie úplatkárstvom, vydieraním alebo inými nezákonnými mechanizmami. Postavenie Slobodana Miloševića a jeho strany SPS mu umožňovalo ovládať súdnictvo a zaistiť pre neho a jeho spolupracovníkov nevyhnutnú právnu ochranu pre jeho ilegálne aktivity.

Posledným bodom je vzťah legislatívy a vlády. V kompetitívnom autoritarizme zvyknú byť zákonodarné inštitúcie slabé, ale občas sa môžu stať ústrednými nástrojmi opozície. Toto v Srbskom prípade môžeme vyvrátiť. V Srbsku hrala jednoznačne silnú

úlohu Miloševićovia strana SPS, ktorá si síce nedokázala zaistiť potrebnú väčšinu v parlamente, ale stále bola schopná nájsť spojenca a získať potrebný počet poslaneckých mandátov. Hlavným legislatívnym orgánom v Srbsku je parlament a nadtým mal Milošević počas inkriminovaných rokov kontrolu.

Ako sme sa mohli presvedčiť, zaradenie Srbska za vlády Slobodana Miloševića k jednému z typov politických režimov je náročné. Dokázali sme, že Slobodan Milošević vládol autoritárskym spôsobom, kedy bol posadnutý mocou a chcel kontrolovať všetky sféry politického života. Navonok ale umožnil demokratické voľby, ktoré v konečnom dôsledku demokratické síce neboli. Takisto sa pokúsil o úplne ovládnutie médií a spoločenského života. So svojou stranou mal vplyv na legislatívne procesy v Srbsku, dokázal ovládnuť súdnictvo a aj napriek tomu jeho moc bola legitimovaná voľbami. Pri pokuse o zaradenie režimu by nám prišiel vhod režim, ktorý by počítal s dôležitým postavením volieb no obmedzenia pluralizmu vo všetkých sférach spoločenského života, s nenásilne konštatne prezentovanou zriadenou ideológiou, ktorá na prvý pohľad občanom dáva na výber, no veľmi premyslenými mechanizmami dokáže podporiť mentalitu a vyburcovať ľudí k patriotizmu s malou mierou depolitizácie ale zato nie až tak intenzívnou, no účinnou mobilizáciou obyvateľstva v určitých obdobiach režimu.

Podľa tejto charakteristiky by bolo na mieste režim zaradiť medzi autoritatívne, no ani jeden ani druhý vybraný koncept sa nedá v plnom rozsahu na Srbsko aplikovať. S určitou modifikáciou Linzovho konceptu v bodoch limitovaného pluralizmu by sme ale mohli povedať, že Srbsko počas Slobodana Miloševića v rokoch 1991–1997 bol defektný pretotalitný semikompetitívny autoritatívny režim, keďže práve tento Linzov subtyp umožňuje odklon v jednom zo spomínaných kritérií, v našom prípade limitovaného pluralizmu. Mohli by sme argumentovať, že Srbsko by mohlo byť zaradené napríklad k posttotalitným autoritatívnym režimom, keďže vychádzalo z komunistického režimu, no v tomto prípade by sme našli problém vo vedúcom postavení strany, keďže v Srbsku bolo stranické postavenie legitimizované voľbami a nie jej vedúcou úlohou zakotvenou v Ústave, ako tomu bolo v totalitných režimoch. Ako predmet diskusie sa takisto naskytuje Linzov typ Rasovej a etnickej demokracie. V tomto type autoritatívneho režimu sú znevýhodňované určité etnické skupiny, ktoré nie sú spokojné z politickým režimom a je im odobierané právo participovať vo voľbách. V tomto prípade ale môžeme tento typ vylúčiť, keďže v Srbsku demokratické procesy v 90tych rokoch nefungovali.

V Chorvátskom prípade je množstvo charakteristík podobných, ale aj napriek tomu

dokážeme určiť malé odlišnosti od srbského režimu. Limitovaný politický pluralizmus vykazuje podobné znaky ako v Srbsku. HDZ mala vedúce postavenie v Sabore po celé naše skúmané obdobie. Voľby prebiehali podľa demokratických štandardov, všetky strany mali rovnaké práva na existenciu a možnosť účasti vo voľbách, no isté manipulácie sa nevyhli ani voľbám v Chorvátsku. Hneď prvé voľby v roku 1992 boli kontroverzné, keďže boli vyhlásené len 4 mesiace pred ich konaním, čo bolo v rozpore s Ústavou a vo vysokej miere zvyhodňovalo stranu HDZ. Kvôli krátkemu času na prípravu a predvolebnú kampaň, opozícia nebola schopná ponúknuť zodpovedajúcu alternatívu. Ďalším spomenutia hodným faktom bolo postavenie menšín vo voľbách. Kvôli vojne v Juhoslávii bolo viac ako 400 tisíc obyvateľov vysídlených a najväčšiu menšinu tvorili Srbi, ktorým bolo odobraté právo voliť. V demokratických voľbách by mali mať všetci voliči rovnaké práva a každý hlas so sebou nesie rovnakú váhu, no neumožnenie voľby menšinám nezodpovedá priebehu demokratických volieb. Stranícky systém bol aj v Chorvátskom prípade relatívne pestrý, no pozícia HDZ bola silnejšia ako pozícia SPS v Srbsku. HDZ nepotrebovala nijakým spôsobom obmedziť existenciu opozičných strán, keďže tie neboli schopné vytvoriť ucelený politický útvar a zjednotiť svoje myšlienky. Voliči teda boli roztriešení medzi mnoho opozičných subjektov a to nahrávalo HDZ, keďže pre nich neexistovala reálna hrozba straty moci. Aj v Chorvátsku sa začali tvoriť všeludové politické hnutia, no Franjo Tudjman a jeho strana HDZ neutrpela podobnú porážku ako Slobodan Milošević s SPS v regionálnych voľbách. Aj napriek určitým manipuláciám s volebnými zákonmi v Srbsku môžeme spozorovať, že Franjo Tudjman dokázal postupom času systematicky pretvoriť zákony na čo najväčšie zvyhodnenie vládnucej strany. Ak to nedokázal zákonmi, boli využité iné manipulačné prostriedky, no nie v takej silnej a očividnej miere ako v podaní Slobodana Miloševića.

Podobne ako v Srbskom ponímaní osu mentality a ideológie dokážeme aplikovať na chorvátsky režim. Franjo Tudjman využíval obe nástroje na získanie podpory režimu. On ako osobnosť ale nebol takým výrazným ideológom ako Slobodan Milošević. To mohlo vyplývať aj z pozadia, z ktorého vychádzal, keďže Milošević bol komunista a Franjo Tudjman vystupoval proti komunistickému režimu. Počas prvej polovice 90tych rokov 20. storočia ale využíval nacionalizmus ako ospravedlnenie vojny v Juhoslávii a takisto tým potreboval dodať režimu potrebný smer, akým sa bude uberať. Nacionalizmus mu teda slúžil ako prezentácia cieľov, ktorých chce jeho vláda dosiahnuť. Sústredil sa hlavne na myšlienky samostatného chorvátskeho národa, ktoré využíval pri

svojich prejavoch a nadradenosť chorvátskeho etnika voči ostatným žijúcim na území Chorvátska. Vo veľkej miere využíval propagandistické články a falošné informácie na ovplyvňovanie verejnej mienky občanov. Či už to bolo v čase vojny v Juhoslávii alebo po jej skončení, kedy potreboval zdiskreditovať opozíciu. Situácia, v ktorej bolo Chorvátsko v 90tych rokoch mu ale poskytla priestor nie len na pestovanie nacionalistických tendencií, ale dokázal v ľuďoch prebudiť partiotizmus, lásku chorvátskeho ľudu k vlasti a hrdosť na jeho históriu. Snahu o samostatnosť podmienil stáročiami, kedy boli Chorváti pod nadvládou iného subjektu a boli súčasťou väčšieho štátneho celku, v ktorom nikdy nemali výsostné postavenie. Dokázal svojou charizmatickou osobnosťou vytvoriť obraz o samom sebe ako o otcovi národa, ktorého Chorváti obľubovali. Svojím vystupovaním dokázal prebudiť mentalitu ľudí, ktorí v sebe cítili krivdy z čias Juhoslávie, kedy Chorváti netvorili väčšinové etnikum a častokrát sa stretávali s etnickou nenávisťou. Podľa Linzovej charakteristiky teda môžeme nájsť obe prvky, kedy ale vo väčšej miere pracoval Tudjman s mentalitou chorvátskych ľudí a nevyužíval pevnú, uzavretú ideológiu.

Mobilizácia obyvateľstva v Tudjmanovom režime bola pomerne intenzívna a spĺňala podmienky charakteristiky Linzovho autoritatívneho režimu. Prvá polovica 90tych rokov v Chorvátsku, tak ako aj na celom Balkáne, sa odvíjala od vojny v Juhoslávii. Tudjman využíval mobilizáciu obyvateľstva hlavne na pomoc chorvátskej armáde a na zmobilizovanie síl. Rovnako ako Milošević aj Tudjman využíval etnickú mobilizáciu obyvateľstva, ktorá bola namierená hlavne proti Srbom, ktorým boli nie len odobrané práva voliť vo voľbách 1992, ale Tudjman vďaka svojej moci zabezpečil minimálny presah srbskej kultúry v Chorvátsku. Po ukončení vojny začal byť chorvátsky národ náročnejší na politickú scénu, keďže chceli vidieť progres v demokratizácii krajiny. Franjo Tudjman ale svojím štýlom vlády demokratizáciu spomaľoval, štátne inštitúcie boli priamo ovplyvňované vládnuou stranou HDZ a prezident mal stále veľmi vysoké právomoci. Aj v Chorvátskom prípade sa musela vláda vyrovnáť s opozičnými protestami, ktoré nastali pri voľbe primátora v Záhrebe a pri Tudjmanovej snahe zavrieť Radio 101.

Pri základnej charakteristike autoritatívnych režimov podľa Linza sme narazili rovnaký problém ako v prípade Srbska. Chorvátsky režim za vlády Franja Tudjmana môžeme zaradiť do autoritatívnych režimov, keďže jeho štýl vládnutia a spôsob, akým Chorvátsko v skúmanom období fungovalo sa od demokratického výrazne líšil. Je ale treba počítať s určitým odchýlkami, keďže režim nevykazuje úplnú zhodu v kritériu limitovaného pluralizmu. Tak ako v Srbskom prípade, v Chorvátsku sa pravidelne konali

voľby, ktoré navonok prebiehali podľa demokratických štandardov. Či už parlamentné alebo prezidentské voľby, stále mal občan na výber z mnohých alternatív no na druhej strane, voľby prebiehali protiústavne od samého začiatku. Tudjman vďaka veľkému vplyvu dokázal zamaskovať a ospravedlniť protiústavné kroky pri vyhlásení volieb, ktoré nesplňovali nevyhnutnú lehotu pred voľbami, dokázal vďaka náhlym úpravám v zákone znevýhodniť srbské etnikum, žijúce na území Chorvátska zákazom zúčastniť sa volieb alebo upravil zákon tak, že významné funkcie na úrovni mestského zastupiteľstva museli byť potvrdené prezidentom, a tým pravidelne uprednostňoval ľudí spriatelovaných s HDZ alebo priamo ním. V ostatných dvoch kritériách sa ale Linzova charakteristika s režimom v Chorvátsku zhoduje, keďže v krajine nebola pevná, ucelená ideológia, ktorá legitimizovala režim a Tudjman dokázal vynikajúco pracovať so špecifickou mentalitou chorvátskeho ľudu, keďže prebudil staré historické spomienky a mýty a snažil sa ich aplikovať na inkriminované obdobie. Takisto mobilizácia obyvateľstva hrala dôležitú úlohu v jeho režime. Spoločenský život nebol depolitizovaný, keďže Tudjman mal veľký vplyv v médiách a na obyvateľov aplikoval etnickú mobilizáciu, ktorej účel malo byť vytvorenie čistého samostatného suverénneho chorvátskeho štátu.

V tomto bode sa nám opäť naskytuje možnosť aplikovať koncept Levitskeho a Waya, ktorý počíta s konaním kompetitívnych volieb podľa demokratických štandardov, no výsledky a ich priebeh je manipulovaný vládnuou elitou. Ani jeden voľby nesplnili ústavnú lehotu pre vypísanie konania volieb, v oboch voľbách boli znevýhodnené národnostné menšiny žijúce v Chorvátsku a v oboch voľbách bola HDZ ovplyvnená z manipulácii s volebnými výsledkami. Ak ale budeme hodnotiť voľby z hľadiska možnosti účasti politických subjektov, v tomto prípade môžeme potvrdiť teóriu Levitskeho a Waya, že voľby síce navonok pôsobili demokraticky, no ich priebeh sa podobá skôr autoritatívnemu spôsobu vládnutia.

Média v Chorvátsku mali podobné postavenie ako média v Srbsku pod Miloševićom. Tudjman sa snažil všetkými možnými prostriedkami ovládnuť mediálny priestor v Chorvátsku, čo sa mu z veľkej časti podarilo. Všetky pokusy o udržanie opozičných médií boli potlačené, a ak nie potlačené, média rýchlo stratili na popularite. Tudjman ovládal všetky dôležité televízne kanály, najčítanejšie denníky a týždenníky, a tie využíval počas svojho mandátu na pestovanie nacionalizmu, propagandu a mobilizáciu obyvateľov proti opozícii.

Súdnicstvo bolo tiež priamo závislé na strane HDZ a Tudjmanovi. Aj keď sa snažilo

Chorvátsko navonok pôsobí ako demokratická krajina, jej vývoj bol výrazne spomalený Tudjmanom a jeho spôsobom vlády a hlavne vojnou v Juhoslávii. Počas transformačných procesov, ktoré sú samé o sebe zložité v krajine, ktorá nemala predchádzajúcu skúsenosť s demokraciou, predstavovala vojna veľkú prekážku v posune režimu smerom k západným štruktúram politiky. Kvôli nestabilite v regióne a veľkému chaosu kvôli vojne si Tudjman dokázal zaistiť podporu v súdnictve, čo bolo vidieť aj pri voľbách, kedy sudcovia mali byť prítomní vo volebných komisiách, keďže takto mala byť zaistená ich nestrannosť a korektnosť, no tí boli ale priamo napojení na HDZ.

Vzťah legislatívy a vlády je v tomto prípade trochu odlišný v porovnaní so Srbskom. SPS v Srbsku ovládala parlament so svojimi spojencami, no Milošević sa nemusel báť aby si nedokázal zaistiť potrebnú podporu v parlamente. Tiež to je dobre prezentovateľné voľbami, kedy väčšie machinácie zo strany Miloševića boli počas prezidentských volieb 1992, ako tých parlamentných v rokoch 1992 a 1993. Naopak, Franjo Tudjman ako osobnosť chorvátskeho národa bol verejnosťou uznávaný, jeho image mu zaistil veľkú podporu. Vo voľbách v roku 1997, kedy bol znovuzvoleným prezidentom Chorvátska si dokonca polepšil a získal viac hlasov, ako vo voľbách roku 1992. Chorvátsky ľud sa ale vyznačoval nízkou dôverou v štátne inštitúcie. Parlament nemal vysokú dôveru a teda Franjo Tudjman potreboval podniknúť kroky na to, aby si HDZ udržala svoje postavenie. Sabor, ako hlavný legislatívny orgán Chorvátska síce mal výsostné postavenie a jeho právomoci boli veľké, no postavenie v očiach verejnosti bolo slabé. Aj napriek tomu si ale dokázal Tudjman nezákonnými prostriedkami udržať HDZ v čele chorvátskeho parlamentu a opozícia nedokázala zaznamenať výraznejší úspech. Toto kritérium je teda podobné ako v Srbskom prípade.

Navonok demokratické voľby, no vo svojej podstate všade prítomné manipulácie či už s výsledkami alebo volebnou účasťou, takmer úplná nadvláda nad médiami a využívanie nacionalizmu na mobilizáciu obyvateľstva by mohli byť základné charakteristiky Tudjmanovho režimu. Opäť môžeme vidieť, že od Linzovej charakteristiky sa režim odlišuje v bode limitovaného pluralizmu a od kompetitívneho autoritarizmu ovládnutím médií a silným postavením v zákonodárnych inštitúciách. Táto charakteristika najlepšie zapadá pod defektný pretotalitný semikompetitívny autoritatívny režim. Z oboch zafinovaných režimov ale môžeme usúdiť, že presne zaradiť režim je v týchto prípadoch veľmi náročné.

5. Záver

Režimy v Srbsku a Chorvátsku v 90tych rokoch 20. storočia sú samé o sebe náročné na skúmanie. V tých časoch pôsobilo totiž veľa faktorov, ktoré mali vplyv na politiku týchto krajín, bez ktorých by sa vývoj režimov mohol uberať iným smerom. Najvplyvnejším bola určite vojna v Juhoslávii, ktorá ovplyvnila dodnes celý región Balkánu a ktorá bola veľmi dôležitým prvkom v politike Slobodana Miloševića a Franja Tuđmana.

Keďže oba tieto režimy vychádzali z rovnakého politického pozadia, aj počas skúmaných rokov vykazujú vysokú mieru podobnosti. Režimy boli založené na silných vládnych stranách, ktorých hlavný predstaviteľ bol zároveň prezidentom krajiny a vďaka tomu smerovanie k autoritatívnym režimom bolo jednoduchšie. Analýza preukázala, že oba režimy nevykazovali známky konsolidovanej demokracie, aj keď voľby navonok mali byť podľa férových demokratických štandardov, no rozsiahle ovplyvňovanie a moc vedúcich predstaviteľov to nedovolila. Veľkú úlohu zohrali takisto médiá, ktorých väčšina bola ovládnutá hlavnými politickými aktérmi, či už SPS v srbskom alebo HDZ v chorvátskom ponímaní. Na druhej strane, od totalitných režimov sa odlišovali neprítomnosťou ucelenej prísnej ideológie a vedúceho postavenia strany. Tieto podobnosti nám jasne naznačili smer, ktorým sa režimy uberali a dokázali by sme ich charakterizovať ako autoritatívne.

Môže to na prvý pohľad vyzeráť, že analýza režimov nám priniesla rovnaké výsledky, no nie je tomu úplne tak. Síce do Linzovej charakteristiky rozšírenej o kompetitívny autoritarizmus spadajú oba režimy, no pri hlbšej analýze sme zistili, že veľmi výraznú úlohu hrali obaja prezidenti a ich rozdielne záujmy.

Zatiaľ čo Slobodan Milošević bol ideológ, ktorý vyšiel z komunistickej strany a tento štýl vládnutia si so sebou priniesol aj do novovzniknutého Srbska, Franjo Tuđman sa voči komunizmu rázne vymedzoval. Miloševićov hlavný záujem bola túžba po moci a bohatstve. Celé jeho obdobie vďaka krokom, ktorým dokázal ovládnuť politickú sféru v Srbsku, využíval štátne inštitúcie a médiá na ospravedlňovanie jeho autoritatívnych tendencií, ktoré brzdili Srbsko v rozvoji a odpútanie pozornosti od rozhodnutí v jeho vlastný prospech. Či už rodinkárstvo, priateľstvo s predstaviteľmi organizovaného zločinu alebo hlavami najdôležitejších štátnych podnikov mu umožňovalo nadobudnúť obrovské bohatstvo, zatiaľ čo krajina stagnovala a bežní obyvatelia častokrát žili na hranici chudoby. Jeho autoritárske tendencie vládnutia sprevádzali Srbsko až k nastoleniu autoritatívneho

režimu, ktorý pôsobil výhradne v prospech Slobodana Miloševića.

Franjo Tudjman bol na druhej strane posadnutý myšlienkou existencie samostatného suverénneho Chorvátska a slobody chorvátskeho ľudu. Jeho autoritatívne kroky, ktoré viedli k ovládnutiu médií a politickej sféry vyplývali z jeho imagu otca národa, ktorým si získal podporu. Aj z hľadiska medzinárodných aktérov bol režim Franja Tudjmana vnímaný miernejšie ako režim Slobodana Miloševića, keďže na Srbsko boli uvalené sankcie, zatiaľ čo Franjo Tudjman sa snažil prezentovať Chorvátsko ako krajinu, ktorá smeruje k demokracii. Jeho obľúbenosť u obyvateľov bola vysoká, zatiaľ čo dôvera v parlamentné inštitúcie nízka.

K udržaniu si moci oba využívali etnickú nevraživosť medzi Srbmi a Chorvátmi. Obaja si naplno upevnili svoje postavenie počas vojny v Juhoslávii, kedy sa snažili ochraňovať svoj národ a postaviť sa do pozície garanta bezpečnosti a záujmov. Miloševićova mocenská posadnutosť a Tudjmanova posadnutosť samostatným chorváckym ľuďom vyprofilovala režimy týchto dvoch krajín ako autoritatívne. Ich strach zo straty moci zapríčinil snahu ovládnuť všetky dôležité štátne inštitúcie, vďaka ktorým dokázali ovplyvňovať zákony, častokrát ich aj porušovali, no vďaka vplyvu boli v podstate nedotknuteľní. Opozícia bola v oboch prípadoch roztrieštená a vedúci predstavitelia opozície boli viac zameraní sami na seba ako na snahu zjednotiť sa proti režimu a tým pádom bola bezmocná.

Pri klasifikácii režimov sme zistili, že oba režimy môžeme zaradiť medzi autoritatívne, defektne pretotalitné režimy, s vhodným rozšírením o prvky kompetitívneho autoritarizmu. Znie to veľmi zložito, no pri režimoch, aké boli Chorvátsko a Srbsko v 90tych rokoch je veľmi náročne nájsť čistý typ režimu, ktorý by charakteristike vyhovoval. Zaujímavé ale je, že síce tieto krajiny prechádzali rovnakým obdobím, zdieľali na svojom území vojnový konflikt, obe mali diametrálne odlišné ciele, no prezidenti týchto krajín aplikovali na krajinu podobný typ vládnutia. Miloševićove osobné záujmy na profite z jeho mocenského postavenia a Tudjmanova závislosť na idey samostatného Chorvátska sú 2 rozdielne ciele, ktoré ale ovplyvnili politiku takým spôsobom, že aj napriek týmto rozdielnostiam vznikli v týchto susedných krajinách 2 veľmi podobné typy režimov, ktoré sa navonok nijak zvláštne neodlišovali. Zaujímavým predmetom ďalšej práce a jedným z krokov rozšírenia tejto analýzy by bolo skúmať viac do hĺbky vplyvy osobností Miloševića a Tudjmana na podobu týchto autoritatívnych režimov.

Srbsko za vlády Slobodana Miloševića a Chorvátsko za vlády Franja Tudjmana

boli bezpochyby politické režimy, ktoré sa vyznačovali svojimi vlastnými špecifikami. Transformačná perióda oboch krajín, vojna v Juhoslávii a nechválne konce týchto politikov zanechali spomienky nie len medzi Srbmi a Chorvátmi. Politické režimy týchto krajín boli predmetom mnohých štúdií a obe tieto osobnosti boli natoľko významné v histórii svojich krajín, že aj dnešné Srbsko a Chorvátsko sa vyznačuje ich značným dedičstvom. Či už pozitívnym, alebo negatívnym, to je predmetom ďalšej diskusie. Obaja položili základ budovania novej spoločnosti Chorvátska a Srbska v 21. storočí a aj napriek záverom, ktoré sú prezentované v akademickom prostredí, stále ostáva mnoho otazníkov, akými vodcami boli Milošević a Tudjman a aký charakter mali politické režimy pod ich vedením.

Summary

The regimes in Serbia and Croatia in the 1990s are in themselves difficult to examine. In those days, there were many factors that influenced the policies of these countries, without which the development of regimes could take a different direction. The most influential was certainly the war in Yugoslavia, which to this day affected the entire Balkan region and which was a very important element in the policy of Slobodan Milosevic and Franjo Tudjman.

As both regimes were based on the same political background, they showed a high degree of similarity during the years under review. The regimes were based on strong governing parties whose main representative was also the country's president, making it easier to move toward authoritarian regimes. The analysis showed that both regimes did not show signs of consolidated democracy, although the elections were supposed to be by fair democratic standards, but widespread influence and power from the leaders did not allow it. The media also played a major role, most of which were dominated by major political actors, whether the SPS in Serbian or the HDZ in Croatian terms. On the other hand, they differed from totalitarian regimes by the absence of a comprehensive, strict ideology and party leadership. These similarities clearly indicated to us the direction in which the regimes were moving and we would be able to characterize them as authoritative.

At first glance, it may seem that the analysis of the regimes has brought us the same results, but this is not quite the case. Although both regimes fall under Linz's characteristic extended by competitive authoritarianism, we found in a deeper analysis that both presidents and their different interests played a very significant role.

While Slobodan Milosevic was an ideologue who came out of the Communist Party and brought this style of government to the newly formed Serbia, Franjo Tudjman strongly opposed communism. Milosevic's main concern was the desire for power and wealth. Throughout his period, he used state institutions and the media to justify his authoritarian tendencies, which hampered Serbia's development and distracted from decisions for its own benefit, thanks to the steps it took to control Serbia's political sphere. Whether familyhood, friendship with organized crime leaders, or the heads of major state-owned enterprises, it enabled him to acquire enormous wealth, while the country stagnated and ordinary people often lived on the brink of poverty. His authoritarian tendencies to rule accompanied Serbia until the establishment of an authoritarian regime that operated

exclusively in favor of Slobodan Milosevic.

Franjo Tudjman, on the other hand, was obsessed with the idea of the existence of an independent sovereign Croatia and the freedom of the Croatian people. His authoritative steps, which led to control of the media and the political sphere, resulted from his image of the father of the nation, with which he gained support. Also from the point of view of international actors, the regime of Franjo Tudjman was perceived more mildly than the regime of Slobodan Milosevic, as sanctions were imposed on Serbia, while Franjo Tudjman tried to present Croatia as a country moving towards democracy. Its popularity with the population was high, while confidence in parliamentary institutions was low.

To maintain power, they both used ethnic animosity between Serbs and Croats. Both fully consolidated their position during the war in Yugoslavia, trying to protect their nation and stand in the position of guarantor of security and interests. Milosevic's obsession with power and Tudjman's obsession with the independent Croatian people profiled the regimes of the two countries as authoritative. Their fear of losing power led to an attempt to control all important state institutions, thanks to them they were able to influence the laws, often violating them, but thanks to their influence they were essentially untouchable. In both cases, the opposition was fragmented, and opposition leaders were more self-centered than trying to unite against the regime and were thus powerless.

When classifying regimes, we found that we can classify both regimes as authoritative, defectively pre-totalitarian regimes, with a suitable extension by elements of competitive authoritarianism. It sounds very complicated, but with regimes like Croatia and Serbia in the 1990s, it is very difficult to find a pure type of regime that suits the characteristics. Interestingly, although these countries went through the same period, shared the war on their territory, they both had diametrically opposed goals, but the presidents of these countries applied a similar type of government to the country. Milosevic's personal interests in profit from his position of power and Tudjman's dependence on the ideas of an independent Croatia are 2 different goals, but they influenced politics in such a way that, despite these differences, 2 very similar types of regimes emerged in these neighboring countries. An interesting subject of further work and one of the steps in expanding this analysis would be to examine in more depth the influences of the personalities of Milosevic and Tudjman on the form of these authoritarian regimes.

Serbia under the rule of Slobodan Milosevic and Croatia under the rule of Franjo

Tudjman were undoubtedly political regimes with their own specificities. The transformation period of both countries, the war in Yugoslavia and the infamous ends of these politicians left memories not only among Serbs and Croats. The political regimes of these countries have been the subject of many studies, and both of these personalities have been so important in the history of their countries that even today's Serbia and Croatia are characterized by their considerable heritage. Whether positive or negative, this is the subject of further discussion. Both laid the foundation for building a new society in Croatia and Serbia in the 21st century, and despite the conclusions presented in academia, many questions remain as to what leaders Milosevic and Tudjman were and the nature of the political regimes under their leadership.

Použitá literatura

Prejavy

Govor dr. Franje Tuđmana u povodu međunarodnog priznanja Hrvatske. Jan, 12, 1992. https://www.youtube.com/watch?v=wjQTlmD_8I0

Prejav Franja Tuđmana při příležitosti vstupu Chorvátska do Organizácie Spojených Národov. Prepis dostupný z: <https://www.tudjman.hr/govori/primanje-republike-hrvatske-u-clanstvo-un>

Prejav Franja Tuđmana. Prepis dostupný z: <https://www.tudjman.hr/govori/govor-za-diplomatski-zbor-prigodom-bozicnih-i-novogodisnih-blagdana-1999;>

Slobodan Milošević. Noč i zora u Kosovu polju. Jun, 28, 1989. <http://www.slobodan-milosevic.org/news/milosevic-1987-3.pdf>

Ústava

Ustav Republike Hrvatske, NN 56/1990, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/1990_12_56_1092.html

Hodnotiace správy

CROATIA Parliamentary Chamber: Zastupnicki Dom, ELECTIONS HELD IN 1992. Report of Inter-Parliamentary Union. http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2077_92.htm

Elections in the Republic of Croatia 2 August 1992. Report of The International Republican Institute. <https://www.iri.org/sites/default/files/Croatia's%201992%20Presidential%20and%20Upper%20Parliament%20Chamber%20Elections.pdf>

Fifth periodic report on the situation of human rights in the territory of the former

Yugoslavia submitted by Mr. Tadeusz Mazowiecki, Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, pursuant to paragraph 32 of Commission resolution 1993/7 of 23 February 23, 1993. <https://daccess-ods.un.org/TMP/7485694.28920746.html>

Human Right Watch / Helsinki (1995): Civil and political rights in Croatia, New York, Human Right Watch.

Parliamentary nad Presidential Elections in an Indenependent Croatia August 2, 1992. Report of The Comission on Security and Cooperating in Europe.

REPORT ON THE ELECTIONS TO THE HOUSE OF REPRESENTATIVES IN THE REPUBLIC OF CROATIA. Oct 29, 1995. <https://www.oscepa.org/documents/election-observation/election-observation-statements/croatia/statements-7/2042-1995-parliamentary-2/file>

Výpoved' dr. Vesny Bosanac. 2008. Dostupné z: <https://www.icty.org/x/cases/seselj/trans/en/081105ED.htm>.

Sekundární zdroje

Balík, Stanislav a Michal Kubát. *Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů*. (Praha: Dokořán, 2004)

Balík, Stanislav, "Republika Srbsko". In Fiala, Petr, Maxmilián Strmiska a Jan Holzer. *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideov-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2002)

Balík, Stanislav, "Totalitní a autoritativní režimy". in Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity : řada historická, ed. Stanislav Balík (Brno: Masarykova univerzita v Brně 56, č. 54, (2007 [vyd. 2008],)

Basom, Kenneth E.. *Prospects for Democracy in Croatia and Serbia*. (East European

Quarterly, 1995)

Bokovoy, Melissa Katherine, Jill A. Irvine, Carol S. Lilly. *State-society relations in Yugoslavia, 1945–1992*. (USA: Palgrave Macmillan, 1997)

Boris Buden, "Croatia" In, *Education and Media in Southeast Europe*, Hannes Grandits, Siegfried Gruber, Karl Kaser, Robert Pichler, and Christian Promitzer (Country Reports. 1999); Ramet, Sabrina P. *Central and Southeast European Politics Since 1989*. (Cambridge University Press, 2010)

Branković, Srbobran. "The Yugoslav "Left" Parties". In *The Communist Successor Parties of Central and Eastern Europe*, ed. Andras Bozoki, John T. Ishiyama (Routledge, 2002)

Ćetković, Nadežda "Možeš ti to Vesna, možeš! Životne impresije Vesne Pešić". (Belehrad: Krug. 2000) 160–172. In *Competitive authoritarianism and popular protest: Evidence from Serbia under Milošević*. ed. Vladislavjević, N., (International Political Science Review, 2014)

Day, Alan J., Roger East, Richard Thomas. *A political and economic dictionary of Eastern Europe*. (First Edition. Cambridge International Reference on Current Affairs, 2002)

Diamond, Larry. *Developing Democracy: Toward Consolidation*. (JHU Press. 1999)

Doder, Dusko, and Louise Branson, *Milosevic, Portrait of a Tyrant*, (New York: The Free Press, 1999)

Dolenec, Danijela. *Democratic Institutions and Authoritarian Rule in Southeast Europe*. (ECPR Monographs, 2013)

Fisher, *Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist*. (Palgrave Macmillan. 2006).

Geisler, Michael E.. *National Symbols, Fractured Identities: Contesting the National*

Narrative. (Duke University Press Books. 2003)

Goati, Vladimir. *Elections in FRY from 1990 to 1998. Will of people or electoral manipulation?*. (Center for free elections and democracy, 2000)

Gordy, Eric D., *The Culture of Power in Serbia*, (Pennsylvania State University Press, 1999)

Hall, Gregory O. *The politics of autocracy: Serbia under Slobodan Milosevic*. (East European Quarterly, 1999)

Hartley, Richard D., *Corporate Crime: A Reference Handbook*. (ABC-CLIO, 2005)

Heywood, Andrew. *Political ideologies: an introduction*. (New York: Palgrave Macmillan, 2012)

Hloušek, Vít, "Chorvatsko", in *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy*, ed. Kubát, M. - kol. (Praha, Eurolex Bohemia, 2004)

Hloušek, Vít, "*Republika Chorvatsko*". In Fiala, Petr, Maxmilián Strmiska a Jan Holzer. *Politické strany ve střední a východní Evropě: ideovo-politický profil, pozice a role politických stran v postkomunistických zemích*. (Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2002)

Hudelist, Darko. *Tuđman-- biografija*. (Zagreb: Profil, 2004)

Janos, Andrew C., "The one party state and social mobilization: East Europe between the wars", In Huntington S. – Moore, C.: *Authoritarian Politics in modern society*. (New York: Basic Books, 1970)

Kolstø, Pål. *Strategies of Symbolic Nation-building in South Eastern Europe*. (Routledge. 2014)

Lampe, John. *Yugoslavia as a history*. (Cambridge: Cambridge University press, 1996)

Lampe, John, *Yugoslavia as History 2ed: Twice There Was a Country*. (Cambridge University Press,2008)

Lebor, Adam. *Milosevic: A Biography*. (Yale: Yale University Press, 2004)

Levitsky, Steven a Lucan Way. *Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War*. (New York: Cambridge University Press, 2010)

Linz, Juan J. *Totalitarian and authoritarian regimes*. (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000)

MacDonald, David B. *Balkan Holocaust?: Serbian and Croatian Victim-Centered Propaganda and the War in Yugoslavia*. (Manchester University Press. 2002)

Malešević, Sinisa. *Ideology, legitimacy and the new state*, (Frank Cass London, 2002)

Mertus, Julie. *Kosovo: How Myths and Truths Started a War*. (University of California Press, 1999)

Peruško, Zrinjka. "Media and Civic Values", In *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education, and Media*. Ramet, Sabrina P. (Texas: Texas A&M University Press, 2007)

Ramet, Sabrina P. *Central and Southeast European Politics Since 1989*. (Cambridge University Press, 2010)

Ramet, Sabrina P. *Balkan babel: the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to the fall of Milošević*. (Colorado: Westview Press, 2002)

Ramet, Sabrina P. *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education, and Media*. (Texas: Texas A&M University Press, 2007)

Ramet, Sabrina P. *Thinking about Yugoslavia: scholarly debates about the Yugoslav breakup and the wars in Bosnia and Kosovo*. (New York: Cambridge University Press, 2005)

Roeder, Phillip G., *Varieties of Post-Soviet Authoritarian Regimes*, (Post-Soviet Affairs, 1994)

Sartori, Giovanni. *Strany a stranické systémy: schéma pro analýzu*. (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005.)

Sell, Louis. *Slobodan Milosevic and the destruction of Yugoslavia*. (Durham, NC: Duke University Press, 2002)

Smith, Anthony. *Nationalism: Theory, Ideology*, (History. Polity, 2010)

Somerville, Keith. *Radio Propaganda and Broadcasting of Hatred: Historical Development and Definition*. (Palgrave, Macmillan, 2012)

Tanner, Marcus. *Croatia: A Nation Forged in War*. (New Haven: Yale University Press, 2001)

Thomas, R.: *Serbia under Milošević. Politics in the 1990s*. (London: Hurst&Company. 1999)

Tomac, Zdravko. *Predsjednik protiv predsjednika*. (Detecta, 2005)

Tomic, Djordje. "From "Yugoslavism" to (Post-) Yugoslav Nationalisms: Understanding Yugoslav Identities," In *European National Identities: Elements, Transitions, Conflicts*, ed. Vogt, Ronald, Wayne, Cristaudo, Andreas Leutzsch. (Transaction Publisher, 2014)

Tromp, Nevenka. *Prosecuting Slobodan Milošević: The Unfinished Trial*. (London: Routledge. 2016)

Vincent, Andrew. *Modern political ideologies*. (Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2009)

Vladisavljević, N.. *Competitive authoritarianism and popular protest: Evidence from Serbia under Milošević*. (International Political Science Review, 2014)

Peruško, Zrinjka. "Media and Civic Values", In *Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education, and Media*. Ramet, Sabrina P. (Texas: Texas A&M University Press, 2007)

Internetové zdroje

"Operation Storm — The Battle for Croatia, 1995," *Association for Diplomatic Studies & Training*. 2016. <https://adst.org/2016/08/operation-storm-the-battle-croatia-1995/>
(Texas: Texas A&M University Press, 2007)

A. Palic "Prkos raširio tri prsta". *Novosti*. Dec, 07, 2003. <https://www.novosti.rs/vesti/naslovna/drustvo/aktuelno.290.html:467405-Prkos-rasirio-tri-prsta>.

Andrić, Gordana. "Two Decades of Election Tumult in Serbia. " *Balkaninsight*. April, 10, 2012. <https://balkaninsight.com/2012/04/10/two-decades-of-election-tumult-in-serbia/>

Armatta, Judith. "Milosevic's Propaganda War". *Global Policy Forum*. Feb, 27, 2003. <https://www.globalpolicy.org/home/163-general/29237.html>

Balík, S., & Stojarová, V. *Miloševićovo Srbsko: Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu*. *Středoevropské politické studie*. (2005), 456-479. <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4155/6063>;

Hayden, Robert M., *Imagined Communities and Real Victims: Self-Determination and Ethnic Cleansing in Yugoslavia*. " *American Ethnologist*: (Wiley Online Library. 1996), 790. https://www.jstor.org/stable/646183?seq=1#metadata_info_tab_contents.

Hockenos, Paul a Jenni Winterhagen, "Attack on Dubrovnik: 30 000 Ustasa marsira na Crnu Goru" <https://www.youtube.com/watch?v=TCoLieou2-4>

Hosmer, Stephen T., "The conflict over Kosovo : why Milosevic decided to settle when he did." (2001), 10.
https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/monograph_reports/2001/MR1351.pdf

Charlesworth, Amanda. "Rise of Nationalism – Franjo Tudjman." *Memories of War*, 2017, citované 05/02/2020, <http://www.memoriesofawar.com/rise-nationalism-franjo-tudjman/>

Komarčević, Dušan. "Knjigocid u Hrvatskoj: Hronika sramnog vremena" *Radio Slobodna Evropa*, Oct, 8, 2013. <https://www.slobodnaevropa.org/a/knjigocid-u-hrvatskoj-hronika-sramnog-vremena/25129713.html>

Lužný, Dušan. "KULTURNÍ PAMĚŤ JAKO KONCEPT SOCIÁLNÍCH VĚD." (*Studia Philosophica* 61, 2014)
https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/131457/1_StudiaPhilosophica_61-2014-2_2.pdf?sequence=1

Marquand, Robert "Serbia's State-Run Media Are a Weapon of War" *The Christian Science Monitor*, .Jan, 26, 1993.<https://www.csmonitor.com/1993/0126/26022.html>

Morus, Christina M., "Slobo the Redeemer: The Rhetoric of Slobodan Milosevic and the Construction of the Serbian "People", "Southern Communication Journal. February 22, 2007,
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/10417940601174660?src=recsys&journalCode=rsjc20>

Oficiálna webová stránka Rádia B-92. https://www.b92.net/about_us/history.php

Oficiálna webová stránka Radio 101. <http://radio101.hr/o-radiju-101/>

Oko Izбора. Report of Izveštaj Centra za slobodne izbore i demokratiju sa parlamentarnih i

predsedničkih izbora u Srbiji (septembar-oktobar 1997).
<http://www.cesid.rs/pdfovi/OKO%20IZBORA%201.pdf>

Popa, Oana-Cristine. "MYTHS AND SYMBOLS IN THE WARS OF EX-YUGOSLAVIA (1991-1999) ". (Institutul de Relații Internaționale al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca), 192. <http://www.historica-cluj.ro/anuare/AnuarHistorica2012/12.pdf>

Robertson, David. "Franjo Tudjman: Father of Croatia," *BBC News*, Dec 11, 1999.
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/294990.stm>

Sadkovich, J. J. "*Who Was Franjo Tudman?* " *East European Politics and Societies*. 2006,
<https://doi.org/10.1177/0888325406293490>

Serbian state media begins to waver in its support of Milosevic, "*Committee to Protect Journalists (CPJ)*", (New York, press release, 4 October 2000), <http://www.hartford-hwp.com/archives/62/328.html>

Schoen, Doug. "How Milosevic Stole the Election. " *Nytimes*. Feb, 14, 1993.
<https://www.nytimes.com/1993/02/14/magazine/how-milosevic-stole-the-election.html>

Schoen, Doug. "Prime Minister For Peace: My Struggle For Serbian Democracy, Milan Panić Chronicles His Fight For Freedom. " *Forbes*. 2015, Jun, 19, 2015,
<https://www.forbes.com/sites/dougschoen/2015/06/19/in-prime-minister-for-peace-my-struggle-for-serbian-democracy-milan-panic-chronicles-his-fight-for-freedom/#3ca2e0b473a9>.

Svetozar Milosevic. „*Find a Grave*“.
<https://www.findagrave.com/memorial/13615104/svetozar-milosevic>

Sudetic, Chuck. "Premier's Effort to Oust Serbian Leader Is Blocked" *Nytimes*. Dec, 4, 1992. <https://www.nytimes.com/1992/12/04/world/premier-s-effort-to-oust-serbian-leader-is-blocked.html>

Sudetic, Chuck. "Challenger Steps Up Attack on Serbian Leader," *NYTimes*, Dec, 12, 1992. <https://www.nytimes.com/1992/12/12/world/challenger-steps-up-attack-on-serbian-leader.html>

Tatomir, Biljana. "Croatian Government Calls Certain Media "Enemies of the State,"" (*Transition* 2, 1996), 24-26. <https://www.tol.org/client/article/3570-media-croatian-government-calls-certain-media-enemies-of-the-s.html>

Týfa, P. *Politický režim Chorvatska za vlády prezidenta Franjo Tujmana a koncepty nedemokratických režimů*. *Středoevropské politické studie*, (2008), 320-339. <https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4432/6128>.

ZÁVĚREČNÉ TEZE MAGISTERSKÉ PRÁCE NMTS
Závěrečné teze student odevzdává ke konci Diplomního semináře III jako součást magisterské práce a tyto teze jsou spolu s odevzdáním magisterské práce do SIS předpokladem udělení zápočtu za tento seminář.
Jméno: Michal Mikovčík
E-mail: michal.mikovcik@gmail.com
Specializace (uved'te zkratkou)*: BAS
Semestr a školní rok zahájení práce: ZS, 2018/2019
Semestr a školní rok ukončení práce: LS, 2019/2020
Vedoucí diplomového semináře: doc. PhDr. Kateřina Králová, Ph.D., M.A.; doc. PhDr. Luboš Švec, CSc.
Vedoucí práce: PhDr. Jiří Kocián
Název práce: Komparácia Miloševičovho Srbska a Tudjmanovho Chorvátska v rokoch 1991-1997 z pohľadu teórie autoritatívnych režimov
Charakteristika tématu práce (max 10 řádek): Po rozpade socialistickej Juhoslávie vznikol priestor na vytvorenie nových, suverénnych štátnych útvarov, ktoré predtým nemali skúsenosti s demokraciou. Dve najvýraznejšie postavy 90tych rokov 20. storočia na Balkáne boli Slobodan Milošević a Franjo Tudjman. Obaja predstavitelia vykonávali funkciu prezidentov svojich krajín a ich strany mali najsilnejšie postavenie v parlamente. Budovali svoju moc v špecifickom období, keďže novovzniknuté Srbsko a Chorvátsko prechádzali vojnovým konfliktom. Analytický pohľad na fungovanie režimov v danom období z pohľadu 3 základných charakteristík autoritatívnych režimov od Juana J. Linza a to limitovaného politického pluralizmu, vzťahu mentality a ideológie a mobilizácie verzus depolitizácie nám poskytne možnosť režimy charakterizovať a pokúsiť sa prísť na to, či Milošević a Tudjman svoje krajiny viedli autoritatívne alebo nie.
Vývoj tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek): Pôvodna téma práce bola: Srbsko počas vlády Slobodana Miloševiča v rokoch 1991 - 1997 z pohľadu autoritatívnych režimov. Po konzultáciach s vedúcimi diplomového seminára, kolegami spolužiakmi, ale hlavne vedúcim práce bola téma rozšírená o osobnosť Franja Tudjmana a Chorvátsko. Existuje viacero kvalitných, ucelených prác zameraných na analýzu jedného alebo druhého režimu, no chýba v nich ich priama komparácia. Rozšírenie témy sa takisto ponúkalo z dôvodu, že obsah pôvodnej témy v podstate veľmi jednoducho dokázal napovedať, aký výsledok môže práca priniesť, zatiaľ čo pri novej téme je práca smerovaná skôr k zodpovedaniu otázky, ako sa tieto režimy podobali a vymedziť presné odlišnosti v spôsobe vládnutia Slobodana Miloševiča a Franja Tudjmana a vo fungovaní týchto režimov.

Vývoj tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

Pôvodna téma práce bola: Srbsko počas vlády Slobodana Miloševića v rokoch 1991 - 1997 z pohľadu autoritatívnych režimov. Po konzultáciach s vedúcimi diplomového seminára, kolegami spolužiakmi, ale hlavne vedúcim práce bola téma rozšírená o osobnosť Franja Tudjmana a Chorvátsko. Existuje viacero kvalitných, ucelených prác zameraných na analýzu jedného alebo druhého režimu, no chýba v nich ich priama komparácia. Rozšírenie témy sa takisto ponúkalo z dôvodu, že obsah pôvodnej témy v podstate veľmi jednoducho dokázal napovedať, aký výsledok môže práca priniesť, zatiaľ čo pri novej téme je práca smerovaná skôr k zodpovedaniu otázky, ako sa tieto režimy podobali a vymedziť presné odlišnosti v spôsobe vládnutia Slobodana Miloševića a Franja Tudjmana a vo fungovaní týchto režimov.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Úvod

1. Teoretické a metodologické východiská
2. Nástup politických aktérov k moci
3. Analýza politických režimov Slobodana Miloševića a Franja Tudjmana
4. Aplikácia teórií autoritatívnych režimov na režimy Srbska a Chorvátska
5. Záver

Summary

Použitá literatúra

Hlavní výsledky práce (max. 10 řádek):

Analýza režimov z hľadiska limitovaného pluralizmu zameranom na stranický systém, voľby a média, ideológie a mentality zameranom na nacionalizme a role symbolov a depolitizácie verzus mobilizácie obyvateľstva v danom období sme na obe krajiny aplikovali teórie autoritatívnych režimov podľa Linza. V oboch prípadoch vznikla odchýlka pri limitovanom pluralizme, pri ktorom sa Linz zameril na pluralizmus politický, zatiaľ, čo v oboch režimoch bolo vidieť väčšie hlavne limitovanie spoločenského života. Tu sa ponúklo rozšírenie o koncept kompetitívneho autoritarizmu Levitskeho a Waya, ktorí kladú dôraz na voľby, od ktorých elity legitimizujú svoju moc no často sú ovplyvňované externými vplyvmi jako korupcia, manipulácia s volebnou účasťou a falšovaním výsledkov. Vďaka týmto poznatkom sme charakterizovali režimy ako defektný pretotalitný semikompetitívny autoritarizmus.

Prameny a literatura (výběr nejpodstatnějších):

Balík, Stanislav a Michal Kubát. Teorie a praxe totalitních a autoritativních režimů. (Praha: Dokořán, 2004)

Balík, Stanislav, & Stojarová, V. Miloševićovo Srbsko: Případová studie kompetitivního mobilizačního autoritativního režimu. Středoevropské politické studie. (2005), 456-479.
<https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4155/6063>;

Fisher, Political Change in Post-Communist Slovakia and Croatia: From Nationalist to Europeanist. (Palgrave Macmillan. 2006).

Hudelist, Darko. Tuđman-- biografija. (Zagreb: Profil, 2004)

Lebor, Adam. Milosevic: A Biography. (Yale: Yale University Press, 2004)

Levitsky, Steven a Lucan Way. Competitive authoritarianism: hybrid regimes after the Cold War. (New York: Cambridge University Press, 2010)

Linz, Juan J. Totalitarian and authoritarian regimes. (Boulder: Lynne Rienner Publishers, 2000)

Ramet, Sabrina P. Central and Southeast European Politics Since 1989. (Cambridge University Press, 2010)

Ramet, Sabrina P. Balkan babel: the disintegration of Yugoslavia from the death of Tito to the fall of Milošević. (Colorado: Westview Press, 2002)

Ramet, Sabrina P. Democratic Transition in Croatia: Value Transformation, Education, and Media. (Texas: Texas A&M University Press, 2007)

Ramet, Sabrina P. Thinking about Yugoslavia: scholarly debates about the Yugoslav breakup and the wars in Bosnia and Kosovo. (New York: Cambridge University Press, 2005)

Thomas, R.: Serbia under Milošević. Politics in the 1990s. (London: Hurst&Company. 1999)

Týfa, P. Politický režim Chorvatska za vlády prezidenta Franjo Tuđmana a koncepty nedemokratických režimů. Středoevropské politické studie, (2008), 320-339.
<https://journals.muni.cz/cepsr/article/view/4432/6128>.

Etika výzkumu:**

Jazyk práce:

slovenčina

Podpis studenta a datum

Schváleno

Datum

Podpis

Vedoucí práce

Vedoucí diplomového semináře		
Vedoucí specializace		
Garant programu		

* BAS – Balkánská a středoevropská studia; ES – Evropská studia; NRS – Německá a rakouská studia; RES – Ruská a eurasijská studia; SAS – Severoamerická studia; ZES – Západoevropská studia.

** Pokud je to relevantní, tj. vyžaduje to charakter výzkumu (nebo jeho zadavatel), data, s nimiž pracujete, nebo osobní bezpečnost vaše či dalších účastníků výzkumu, vysvětlíte, jak zajistíte dodržení, resp. splnění těchto etických aspektů výzkumu: 1) informovaný souhlas s účastí na výzkumu, 2) dobrovolná účast na výzkumu, 3) důvěrnost a anonymita zdrojů, 4) bezpečný výzkum (nikomu nevznikne újma).